

Výzkum ekonomické kriminality

Výzkumný úkol byl řešen jako součást výzkumného záměru *Závažné formy trestné činnosti představující významná sociální a bezpečnostní rizika pro stát, možnosti jejich kontroly a prevence.*

Odpovědný řešitel : PhDr. Miroslav Scheinost

Řešitelé : Ing. Vladimír Baloun
Ing. Drahůše Kadeřábková
JUDr. Soňa Krejčová (2002-2003)
JUDr. Václav Nečada (2002-2003)
Ing. Karla Trdlicová (2002-2003)
JUDr. Simona Diblíková (2000-2001)
Mgr. Radka Macháčková (2000-2001)
Mgr. Jan Rozum (2000-2001)

Asistentké práce : Věra Tomková

Tento text neprošel jazykovou korekturou a je určen pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2004

OBSAH:

str.

I.	Předmět, cíl, postup a metodologie výzkumu	5
II.	Vývoj trestněprávní úpravy ve vztahu k hospodářské kriminalitě v ČR po roce 1989 a její současný stav	14
II.1.	Stručně k vývoji trestněprávní úpravy hospodářské kriminality před listopadem 1989	14
II.2.	Charakteristika změn a časový sled novel trestního zákona upravující hospodářskou kriminalitu po listopadu 1989	15
II.3.	Přehled nejdůležitějších ustanovení trestního zákona upravujících Hospodářskou kriminalitu	20
II.4.	Evropská integrace	31
II.5.	Shrnující poznámka	33
III.	Hospodářská kriminalita v ČR – současný stav	34
III.1.	Úvod	34
III.2.	Základní faktory ovlivňující kvantitativní a strukturální výskyt hospodářských kriminálních aktivit	35
III.2.1.	Vliv společenského prostředí	35
III.2.2.	Vliv právního rámce	36
III.3.	Současný stav výskytu hospodářské kriminality a jeho odlišnosti od minulého vývoje	41
III.4.	Výnosy z trestné činnosti a jejich legalizace	48
IV.	Finanční kriminalita	53
V.	Bankovní boom a jeho důsledky	61
VI.	Způsoby páčání ekonomické kriminality	69
VII.	Pachatelé ekonomické trestné činnosti a poškození – objekty Napadané ekonomickou kriminalitou	80
VII.1.	Poškozené objekty	80
VII.2.	Pachatelé	82
VIII.	Problematika postihu ekonomické kriminality	94
VIII.1.	Nápad trestných činů hospodářské kriminality s analýzou vybraných trestních spisů	94
VIII.2.	Dokazování	106
VIII.3.	Tresty	112

IX. Problematika vybraných norem z netrestné oblasti	124
IX.1. Obchodní zákoník a jeho novely jako příklad vývoje netrestné normy	124
IX.2. Problémy netrestních norem a důsledky pro praxi	126
IX.3. Empirické poznatky	128
IX.4. Problematika daňových nedoplatků	140
IX.4.1. Trestná činnosti zaznamenaná finančními úřady	142
IX.4.2. Vymáhání daňových nedoplatků	145
IX.4.3. Předpoklady k omezení růstu daňových pohledávek	147
IX.5. Daňové pohledávky v konkursním řízení	149
IX.5.1. Důsledky manipulací s majetkem patřícím do konkursní podstaty	153
IX.5.2. Daňové a konkursní řízení	153
IX.5.3. Poznatky z prostudovaných spisů	154
IX.6. Konkursní právo v Evropské unii	155
IX.7. Daňové orgány v boji proti daňovým podvodům	156
X. Závěry	161
Summary	167
X.1. Prameny a literatura	167

I. PŘEDMĚT, CÍL, POSTUP A METODOLOGIE VÝZKUMU

Není sporu o tom, že ekonomická kriminalita představuje fenomén, jehož rozsah a závažnost v naší společnosti v posledních letech radikálně vzrostly. Srovnání se zjištěným stavem této formy kriminality v roce 1989, případně před ním, není v podstatě možné vzhledem k následné zásadní změně ekonomických vztahů ve společnosti. Nicméně zatímco od počátku devadesátých let podíl ekonomické kriminality na počtu zjištěných trestných činů nepřesáhl až do roku 1994 5 %, činil v roce 1997 již 7,5 % a v roce 2002 11 %. Markantní jsou ovšem škody způsobené odhalenou ekonomickou kriminalitou, které v absolutním vyjádření představují sumu 14 mld. Kč v r. 1995 a již 44 mld. Kč v r. 2001, což v tomto roce znamenalo téměř 80 % z celkové škody způsobené veškerou zjištěnou kriminalitou.¹ Přitom lze důvodně předpokládat, že nikoli nevýznamná část ekonomické kriminality je nadto skryta v tzv. „temných číslech“, tj. kriminalitě latentní - neoznámené nebo nezjištěné.

Společenská nebezpečnost ekonomické kriminality je tedy evidentní. Nejde přitom jen o výši způsobených škod, byť je ohromující. Jde také o to, že případy ekonomické kriminality působí destruktivně na společenské vědomí, jak přímým poškozováním občanů (např. jako vkladatelů u napadených finančních institucí, zaměstnanců tzv. „vytunelovaných“ podniků apod.), tak jejich obtížným odhalováním, dokazováním a stíháním. Negativně může působit i skutečnost, že mezi pachatelé ekonomické kriminality je zastoupen i nový typ pachatelů - kvalifikovaných odborníků, často prvopachatelů, zaujímajících (a zneužívajících) odpovědná místa ve struktuře řízení podniků a institucí. To může navozovat představu praktické nepostižitelnosti některých těchto případů a pachatelů, což ve svém důsledku vede k oslabování důvěry v instituce a garance demokratického právního státu.

Je paradoxem, ale pouze zdánlivým, že množství obětí ekonomické kriminality je vyšší než množství obětí obecné kriminality. Oběťmi ekonomické kriminality se totiž nestávají jen přímé cíle kriminálních útoků, což jsou obvykle právnické osoby působící v ekonomické sféře, případně stát, ale i občané, nejen jako vkladatelé či zaměstnanci napadených subjektů, ale i např. jako zákazníci poškození cenovými manipulacemi, nekvalitními výrobky či službami, jako obyvatelé lokality poškozené chováním firem vůči životnímu prostředí, ale i jako občané státu, na něž dopadají důsledky chybějících prostředků ve státním rozpočtu následkem daňových úniků.²

Nové struktury ekonomických vztahů v ČR přinesly také nové formy trestné činnosti v oblasti ekonomiky. Objevily se formy již sice známé ze společnosti s tržní ekonomikou, ale v socialistické plánované a státem kontrolované ekonomice dříve neexistující, ale také formy do určité míry specifické a charakteristické pro období přechodu od plánované ekonomiky, postavené na státním vlastnictví, k ekonomice tržní, postavené na vlastnictví soukromém. Všechny tyto rysy vývoje ekonomické kriminality v ČR více než opravňují výzkumný zájem o tento fenomén.

¹ Pramen: Statistika Policie ČR

² Srov. Economic Crime, Council of Europe, Strasbourg 1981, str. 19

Výzkum ekonomické kriminality byl řešen v období let 2000 – 2003 v rámci výzkumného záměru *Závažné formy trestné činnosti představující významná sociální a bezpečnostní rizika pro stát, možnosti jejich kontroly a prevence*.

Předmět výzkumu byl souhrnně pojmově označen jako *ekonomická kriminalita*. V praxi je obvykle též užíván pojem *hospodářská trestná činnost*, resp. *hospodářská kriminalita*, při vědomí toho, že obsah pojmu *ekonomická (hospodářská) kriminalita* dosud nebyl jednoznačně definován a nemá ani v trestně právní teorii ani v kriminologii jednotné a tedy obecně respektované pojmové obsahové vymezení. Nemá tedy svoji definici a uvedená kategorie bývá interpretována obvykle tak, jak je svým interpretem uchopena a jakému výkladovému směru a cíli právě slouží. V odborné literatuře obou výše zmíněných oborů je hospodářská kriminalita nejčastěji charakterizována jako delikvence s vysokou mírou společenské nebezpečnosti, s časově náročnou a věcně nesnadnou prokazatelností úmyslného trestného chování, s důsledky v podobě značných finančních škod a s nemalou latencí. Tento stav není vlastní jen domácí půdě, nejímak je to i pokud jde o zahraniční kriminologické poznatky, i když, jak uvádí profesor O. Novotný: „Zahraniční kriminologie se orientuje na zkoumání hospodářské kriminality několik desetiletí, naše kriminologie teprve několik let.“³

Pro účely výzkumu proto bylo nutné zabývat se nejprve **vymezením jeho předmětu, tj. ekonomické (hospodářské) kriminality**.

Hospodářská trestná činnost se od ostatních druhů kriminality jako jsou např. kriminalita obecná, kriminalita násilná, kriminalita mravnostní apod., liší především tím, že schémata jejích aktivit jsou prakticky totožná se schématy legálního ekonomického života, že jsou použity stejné ekonomické nástroje i stejné postupy. Hospodářské kriminální aktivity nemají s legálním ekonomickým prostředím shodné jen používané nástroje a postupy, ale společné je i používání stejného názvoslovného instrumentária (např. náklady, výnosy, obchodní operace, účetní operace, ztráty, atp.). K uvedeným shodám je možné s mírnou nadsázkou přiřadit i jeden stejný ekonomický zájem a sice dosažení co nejvyššího výnosu, což ovšem v bodech střetu napadání ekonomiky trestnou činností a její ochrany před těmito útoky představuje snahu výnosy druhé strany co nejvíce snížit.

Tuto zvláštnost se pokusil formulovat M. Němec, když vymezil hospodářské kriminální aktivity následovně: „Hospodářské trestné činy, i když se dotýkají individuálních práv, jsou téměř vždy ziskem motivované a převážně latentní útoky proti kolektivním právům, proti hospodářskému systému jako celku nebo proti některému jeho institutu, zejména proti organizaci trhu, zájmům spotřebitelů, regulaci zahraničního obchodu, hospodářské činnosti podniků, regulaci finančního systému a zčásti i proti ochraně životního prostředí.“⁴ Zjednodušeně řečeno, hospodářské delikty „jsou trestné činy, které jsou páchany ze sféry hospodářství do sféry hospodářství“.⁵

Takovéto pojetí hospodářské trestné činnosti může nepochybně být základem pro další upřesňující rozpracování, ale jako konečné vymezení pojmu by pravděpodobně ještě nepostačovalo.

Ve druhé polovině posledního desetiletí dnes už minulého století byly publikovány i další tuzemské pokusy o pojmové zpřesnění hospodářské trestné činnosti, které ovšem autoři podřizovali především svému konkrétnímu zaměření a účelu. Např. pro operativní pátrací činnost policie vymezil V. Dvořák s kolektivem spoluautorů hospodářskou kriminalitu následovně:

„Trestná činnost páchaná v souvislosti s výrobní, obchodní a další hospodářskou činností podnikatelských subjektů při správě majetku a rozhodování ve věcech veřejného zájmu.“⁶

Další autoři, Z. Konrád a spoluautorský kolektiv, zformulovali své pojetí hospodářské kriminality s ohledem na metodiku vyšetřování a v těchto souvislostech ji definují jako: „soubor deliktů, jimž je společné to, že zneužitím důvěry nezbytné pro fungování hospodářského života poškozují nebo ohrožují hospodářský pořádek a způsobují značné škody.“⁷

Všechny tři uvedené pokusy o výstižné a stručné shrnutí rozmanitosti a nebezpečnosti hospodářské trestné činnosti mají, jak již bylo řečeno, svůj původní rámec, který je nejen limituje, ale i charakterizuje. V tomto stručném vstupu do problematiky jsou uvedeny jako informace o existenci různých definičních podob hospodářské trestné činnosti.

Zdalo by se nejjednodušší použít k charakteristice ekonomické kriminality znění platného *trestního zákona* a vyjít z jeho členění, kdy se za hospodářskou trestnou činnost považují trestné činy obsažené ve druhé hlavě zvláštní části *trestního zákona* (trestné činy hospodářské).

Toto pojetí je např. používáno ve statistice trestné činnosti vedené v resortu spravedlnosti.

Tato část *trestního zákona* procházela ovšem od r. 1989 velmi radikálními úpravami. S ohledem na měnící se společenské a ekonomické vztahy se nově vytvářela ekonomická legislativa, což nacházelo odraz i v trestním zákoně. Postupně byly rušeny již neúčinné skutkové podstaty trestných činů a byly nahrazovány nově definovanými, ale v rámci stávající systematiky.

Ve vztahu k současnému charakteru páchané kriminality a jejím ekonomickým důsledkům se ale celá druhá hlava zvláštní části *trestního zákona* stala poněkud rigidní a lze říci, že již nevystihuje charakter a rozsah ekonomické kriminality.

Tato hlava zvláštní části *trestního zákona* nezahrnuje např. úplatkářství (obsažené v hlavě třetí, upravující trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných), ohrožení životního prostředí (zařazené mezi trestné činy obecně nebezpečné z hlavy čtvrté zvláštní části *trestního zákona*), ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými potřebami, nedovolenou výrobu lihu (tamtéž) a celou řadu relevantních trestných činů z

³ Srov.: Novotný, O.: Trestní postih hospodářských deliktů není dostatečný. In.: Hlásí se policie č. 6. Plzeň 1998.

⁴ Němec, M.: Organizovaný zločin, Praha 1995, str. 106

⁵ tamtéž, str. 107

⁶ Dvořák, V. a kol.: Hospodářská kriminalita. In.: Operativně pátrací činnost kriminální policie. Praha. PAČR 1995.

⁷ Konrád, Z. a kol.: Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů. Praha. PAČR 1995.

hlavy deváté zvláštní části trestního zákona (trestné činy proti majetku - např. trestný čin podvodu podle § 250 a zpronevěry podle § 248).

Pojetí ekonomické kriminality striktně vázané na stávající systematiku trestního zákona by tedy vedlo k tomu, že by řada trestných činů nebyla do ekonomické kriminality zahrnuta, i když tam svým charakterem bezpochyby patří.

Policie ČR zahrnuje, jak lze vyvodit z používané policejní statistiky trestné činnosti, do hospodářské trestné činnosti kromě trestných činů spadajících pod hlavu druhou zvláštní části trestního zákona i další trestné činy. Např. z hlavy třetí zneužívání pravomoci veřejného činitele (§ 158), přijímání úplatku (§ 160), podplácení (§ 161), nepřímé úplatkářství (§ 162), padělání a pozměňování veřejné listiny (§ 176). Z hlavy čtvrté šíření nakažlivé choroby (§ 191, § 192), ohrožování zdraví závažnými potravinami a jinými potřebami (§ 193, § 194), z hlavy osmé porušování tajemství doprovodných zpráv (§ 239, odst. 2 a § 240, odst. 2) a z hlavy deváté zneužívání vlastnictví (§ 258), lichvu (§ 263), v určitých případech krádež (§ 247), zpronevěru (§ 248), podvod (§ 250) a některé další.

Rozdíl v pojetí je tedy evidentní. Zatímco první pojetí je očividně úzké, pojetí policejní statistiky se sice více blíží realitě, ale zdá se místy až příliš široké a zejména postrádá jasné třídící kritérium a to zvláště u trestných činů majetkových.

Pro srovnání lze uvést pojetí obsažené v jednom ze základních dokumentů Rady Evropy: *Doporučení č. R(81)12 k ekonomické kriminalitě*, přijaté výborem ministrů Rady Evropy 25. 6. 1981.

V dodatku k Doporučení je pokus o vymezení ekonomické kriminality formulován takto:

Vzhledem k obecně uznávané nesnadnosti předložit přesnou definici ekonomické kriminality, bylo shledáno nezbytným vymezit pojem prostřednictvím seznamu trestných činů. Doporučení se vztahuje na následující trestnou činnost:

- *Trestnou činnost kartelů,*
- *podvodné praktiky a zneužívání ekonomické situace nadnárodními společnostmi,*
- *podvodné získávání nebo zneužití státních nebo mezinárodních dotací,*
- *počítačovou kriminalitu (např. krádeže dat, narušení ochrany údajů, manipulace s daty),*
- *falešné firmy (bogus firms),*
- *padělání firemních závěrek a účetní podvody,*
- *podvody týkající se ekonomické situace a kapitálu společností,*
- *porušení pravidel bezpečnosti a ochrany zdraví firmou vůči zaměstnancům,*
- *podvody poškozující věřitele (bankrot, porušení práv k duševnímu a průmyslovému vlastnictví),*

- *podvod na zákazníkovi (padělání nebo zneužití ochranné známky, ohrožení zdraví, zneužití zákaznickovy slabosti nebo nezkušenosti),*
- *nekalá soutěž (včetně podplácení zaměstnanců soupeřící společnosti) a klamavá reklama,*
- *fiskální trestné činy a zkracování sociálních plateb firmami,*
- *celní podvody (např. vyhýbání se celním povinnostem, porušení stanovených kvót dovozu atd.),*
- *trestné činy vůči měně a měnovým pravidlům a omezením,*
- *kapitálové podvody a bankovní podvody (včetně např. zneužití nezkušenosti veřejnosti),*
- *trestné činy proti životnímu prostředí.*

Dodatek: *Nespecifické trestné činy (3, 4, 9, 12, 13, 14, 15, 16) připadají v úvahu jako ekonomická kriminalita pouze pokud způsobí nebo hrozí způsobit značnou škodu, předpokládají specifické obchodní znalosti ze strany pachatele a jsou páchaný podnikatelem (obchodníkem) při výkonu jeho povolání, resp. funkce.*⁸

Z uvedeného srovnání různých pojetí vyplývá, že ekonomickou kriminalitu je skutečně nutné vymezit spíše kvalitativně, strukturálně, než pouhým výčtem skutkových podstat trestných činů.

Na počátku výzkumu ekonomické kriminality v IKSP byla pro účely této práce zformulována definice, ve které je tato kriminalita charakterizována jako „*úmyslné protiprávní jednání, které prostřednictvím výkonu běžných ekonomických činností vede k finančnímu poškození jiných subjektů pro vlastní prospěch*“⁹. Konkrétní obsah tohoto pojetí byl odvozen z reálného výskytu hospodářské trestné činnosti na našem území, takže zahrnuje nejen trestné činy, které systematika trestního zákonem řadí k hospodářským, ale ještě vybrané trestné činy proti majetku (§ 248, 250, 255, 256, 256a, 256b tr. zák.). Tato definice byla pro druhou etapu výzkumu upřesněna a ekonomická kriminalita **pro účely tohoto výzkumu pracovníě definována jako protiprávní ekonomické jednání, kterým byl dosažen finanční nebo jiný prospěch na úkor konkrétního ekonomického subjektu (stát, obchodní společnost, fond, fyzická osoba apod.), které naplňuje zákonné znaky skutkových podstat konkrétních trestných činů.** Ekonomické jednání je jednání, které je realizováno v ekonomickém prostředí s využitím ekonomických nástrojů a jeho realizátory jsou lidé znalí tohoto prostředí a znalí způsobů využívání těchto nástrojů.

Jako zvláštní podskupina ekonomické kriminality byla v rámci výzkumu vymezena **finanční kriminalita jako úmyslná protiprávní činnost proti majetku páchaná v souvislosti s podnikáním finančně investičním a směřující proti němu.** K těmto činům dochází vesměs na peněžním a kapitálovém trhu v rámci kolektivního investování a to v souvislosti s činnostmi bank, investičních společností a fondů, obchodníků s cennými

⁸ Economic Crime, Recommendation No. R(81) 12 on economic crime, Council of Europe, Strasbourg 1981, str. 11

⁹ Kadeřábková, D.: Hospodářská trestná činnost a její projevy. Praha. IKSP 1999.

papíry a penzijních fondů. Za zvláštní podskupinu lze považovat i tzv. *praní špinavých peněz*, resp. legalizaci nezákonných zisků, tj. *činnosti sloužící tomu, aby zatajily existenci, podstatu a konečné užití příjmů získaných nezákonným způsobem*. Zbývající část ekonomické kriminality (bez výše uvedených dvou specifických podskupin) byla pracovně označena pro účely tohoto výzkumu jako *hospodářská kriminalita*. Protože však termín *hospodářská kriminalita* je obvykle používán ve vztahu k právním normám týkajícím se zkoumané problematiky jako obecné označení, respektují terminologicky ty části zprávy zabývající se právními normami a jejich vývojem toto obvyklé souhrnné pojmenování.

Předmětem výzkumu byla tedy *ekonomická kriminalita* ve výše vymezeném upřesněném pojetí s omezením na kriminalitu hospodářskou a finanční. Problematika legalizace nezákonných zisků byla analyzována pouze okrajově z důvodů kapacitních a také s ohledem na problematiku získávání empirického materiálu.

Uvedené pojetí ekonomické kriminality může přesáhnout rámec platného trestního práva. Úroveň útoku na chráněný zájem, resp. "míra závažnosti" takového útoku pak rozhoduje, zda právo občanské, obchodní a správní má být při postihu tohoto útoku posíleno nebo nahrazeno právem trestním.

To znamená, že výzkumná pozornost byla podle možností věnována také ekonomickému jednání, které je považováno za nežádoucí a škodlivé, přestože nepřekračuje rámec aktuálně platného trestního práva, a následně byly také sledovány vazby mezi trestněprávními normami s netrestní legislativou upravující ekonomické vztahy.

Jedním z cílů výzkumu bylo i ověřování vypovídací hodnoty uvedené pracovní definice se snahou o její další zpřesňování. Kromě svého základního významu, který je vlastní všem definicím, by zformulování obecně respektované definice hospodářské trestné činnosti mohlo být pravděpodobně prospěšné i pro přibližování, případně až shodu kvalifikačních názorů na konkrétní kriminální aktivity v průběhu trestního řízení. Dále by pak mohlo také podpořit významnost a jednotnost používaného odborného názvosloví pro konkrétní hospodářské kriminální aktivity a tím naopak bránit rozhojňování jinak neproduktivních, nadbytečných i zavádějících termínů typu: tunelář, tunelování, špinavé peníze, čisté ruce apod. V neposlední řadě by přesná formulace tohoto negativního jevu mohla být účinným a účelným orientačním bodem v legislativním procesu, který sbližuje právní úpravu našeho podnikatelského prostředí s právními úpravami v EU a v transformaci přijatých mezinárodních úmluv o ochraně proti hospodářským kriminálním aktivitám (především proti legalizaci výnosů z trestné činnosti, proti zneužívání platebních nástrojů, proti podvodným obchodním transakcím, proti daňovým únikům v mezinárodním měřítku apod.) do našich podmínek.

Je možné říci, že shodný názor na užitečnost přesnějšího vymezení hospodářské trestné činnosti ve své většině zastávají i dotazníkem oslovení zástupci trestněprávní praxe, i když otázka oborově nemířila do kriminologie, ale do teorie trestního práva. Ve skupině dotázaných státních zástupců vidí užitečnost takového kroku 69,5 % z 82 dotázaných a ve skupině soudců 61,9 % ze 105. Stejný poměr 21,9 % mají v obou skupinách zastánci opačného názoru, kteří přesnější definiční vymezení za potřebné nepovažují. Zbývající části obou skupin na tento problém nemají vyhraněný názor.

Cílem výzkumu tedy bylo :

- Postupné upřesňování pojetí ekonomické kriminality, souvisejících kategorií a systematiky zkoumané problematiky,
- deskripce ekonomické kriminality v ČR z hlediska popisu stavu, hlavních forem a vybraných aktivit, vývojových trendů, případně mezinárodních souvislostí,
- analýza relevantní právní úpravy postihu ekonomické kriminality v ČR i s ohledem na stávající normy a doporučení mezinárodních organizací,
- popsání možných rizikových faktorů ve společnosti včetně legislativních problémů,
- formulace případných námětů, vyplývajících z výzkumných zjištění.

V průběhu řešení výzkumného úkolu bylo využito širší spektrum **výzkumných metod a technik** v závislosti na fázích výzkumu a charakteru zkoumané problematiky. Aplikovány byly zejména následující :

- *analýza statistických materiálů*, zejména statistik Policie ČR a justičních statistik;
- *sekundární analýza dostupných relevantních studií, materiálů a pramenů* ke zkoumané problematice, např. materiálů Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže, Hospodářské komory ČR, kontrolních orgánů, bank, materiálů ze zahraničních odborných konferencí k finanční kriminalitě, článků v odborných periodikách atd.;
- *sledování vývoje a rozbor relevantních právních norem* ČR (trestní zákon, zákon o konkursu a vyrovnání, zákon o správě daní a poplatků) a dokumentů a doporučení mezinárodních organizací;
- *případové studie* v závislosti na dostupném empirickém materiálu (především na základě spisů soudů a státních zastupitelství);
- *analýza soudních spisů* k uzavřeným případům hospodářské a finanční kriminality. Tato analýza byla provedena ve dvou etapách – v roce 2002 jako pilotáž na početně omezeném vzorku případů, které byly k dispozici v rámci spisového materiálu získaného IKSP pro výzkum dlouhodobých trestů a následně v roce 2003 na základě záznamového archu zpracovaného podle poznatků z pilotáže na reprezentativním vzorku vyžádaných soudních spisů. Vyžádány byly spisy ze všech krajských soudů s výjimkou Českých Budějovic a Ústí n/L. (povodně) a vybraných okresních soudů. Od krajských soudů byly vyžádány kopie obžaloby a rozsudku ze spisů k pravomocně ukončeným případům uzavřeným v letech 2000 a 2001 k § 128, 148, 248, 250, 250a, 250b s tím, že u § 248 a § 250 byly soudy požádány o výběr tří případů v každém příslušném roce, které považují za typické, resp. charakteristické pro závažnou hospodářskou kriminalitu; výběr byl již ponechán na příslušných soudech. Dále byly vyžádány spisy z okresních soudů Středočeského kraje, Jihomoravského kraje a obvodních soudů v Praze a to za stejné období k § 118, 124, 125, 126, 127, 128, 147, 152, 251a (pokud jde o legalizaci zisků), § 255, 256, 256a (spisy byly vyžadovány vždy k příslušným odstavcům s přísnější trestní sazbou). Dle stanoveného klíče bylo vyžádáno 67 spisů od okresních soudů, 37 spisů z krajských soudů s tím, že 29 spisů bylo již v IKSP k dispozici. Celkem bylo získáno a analyzováno 115 trestních spisů. Ve spisech byla sledována :

- právní kvalifikace trestné činnosti, případné změny právní kvalifikace v průběhu řízení
- délka řízení (od podání obžaloby do vynesení rozsudku, případně do rozhodnutí v odvolacím řízení)
- problémy dokazování, charakter užívaných důkazů (listinné materiály, svědci, doznání obviněného, případně další - jaké)
- modus operandi - charakter a způsob páchání trestné činnosti
- výše způsobené škody
- vazba na netrestní oblast (související problémy, normy, jejich případné porušování atd.)
- napadené (poškozené) objekty (stát, peněžní ústavy, obchodní společnosti, podnikatelé atd.)
- subjekty poškozené zprostředkovaně (členové družstev, zaměstnanci apod.)
- rozsudky (výše a charakter trestu, užití dalších sankcí kromě trestu odnětí svobody - zákaz činnosti, rozhodnutí o náhradě škody, připojení se poškozených se žádostí o náhradu škody, příp. propadnutí majetku, pokuty atd.), podávání odvolání
- pachatelé (individuální, spolupráce, skupina, dostupné sociální příp. osobnostní charakteristiky)
- případný širší okruh subjektů umožňujících páchání trestné činnosti (přesto, že nebyli obviněni, vyšetřování, resp. nebyla prokázána trestná činnost - nedbalost, zanedbání povinností, těžení z trestné činnosti jiných, neetické chování atd.);
- *Dotazníkové šetření u pracovníků orgánů činných v trestním řízení.* Dotazníkové šetření bylo zaměřeno na zjištění názorů respondentů na problémy při postihu ekonomické kriminality, problémy vznikající při trestním řízení, na platnou legislativu a účinnost sankcí, praxi justičních orgánů a na některé specifické rysy ekonomické kriminality. Dotazníky byly v roce 2003 rozeslány dle stanoveného rozdělovníku v počtu na okresní soudy a okresní státní zastupitelství po 1 ks, na krajské a vrchní soudy po 3 ks, na krajská, vrchní a Nejvyšší státní zastupitelství po 4 ks; prostřednictvím Policejního prezidia na SPOK a na odbory hospodářské kriminality SKPV na krajích. Návratnost dotazníků byla dosti vysoká: cestou Policejního prezidia bylo zasláno 40 dotazníků, vráceno 32, tj. 80 %; státní zastupitelství : rozesláno 124 dotazníků, vráceno 82, tj. 66 %, soudy : rozesláno 110 dotazníků, vráceno 105, tj. 95 %; celkem bylo získáno 219 vyplněných dotazníků. Dotazníky byly zpracovány pomocí tabulkového procesoru EXCEL. Z předběžných zjištění získaných dotazníkovým šetřením byla v září roku 2003 připravena stručná signální zpráva pro vedení Ministerstva spravedlnosti ČR, zejména k názorům pracovníků justičních orgánů na hospodářskou legislativu, tresty, vzdělávání a pod.
- *Konzultace s vybranými experty* (např. z Finančního ředitelství pro Prahu, Ústředního finančního a daňového ředitelství Ministerstva financí ČR, specializovaného útvaru Vrchního státního zastupitelství v Praze, Bankovní asociace, ČSOB, KB); zpracovaná expertní studie k problematice bankovního v ČR po roce 1989 byla zařazena do této závěrečné zprávy jako samostatná kapitola.

- *Analýza tisku a zdrojů na Internetu* jako pomocný pramen informací.
V průběhu řešení výzkumného úkolu byly zpracovány a publikovány tyto výstupy :

Baloun, V.: Lichva: definiční vymezení, Kriminalistika 4/2002

Díblíková, S., Krejčová, S., Macháčková, R., Rozum, J.: Přehled dokumentů Evropské Unie, Rady Evropy a Organizace spojených národů vztahujících se k problematice ekonomické kriminality. Trestní právo a ekonomická kriminalita. IKSP, Praha 2001

Evropské společenství a OSN ke zpronevěře, korupci a úplatkářství. IKSP, Praha 2001

Kadeřábková, D.: Hospodářská trestná činnost v roce 2001, In: Kriminalita v roce 2001, IKSP, Praha 2002

Nečada, V.: Přehled vývoje trestněprávní úpravy hospodářské kriminality v České republice
po listopadu 1989, Trestní právo 1/2003, 2/2003, 3/2003

Rozum, J., Nečada, V.: Vývoj trestněprávní úpravy hospodářské kriminality v České republice po listopadu 1989, České vězeňství 2/2002

Scheinost, M., Baloun, V.: Economy and Crime in the Society in Transition - the Czech Republic Case. In: van Duyne, P. C., von Lampe, K., Passas, N. (eds.), Upperworld and Underworld in Cross-Border Crime, Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2002

Scheinost, M., Baloun, V.: Financial crime in the Czech Republic: its features and international extension. In: van Duyne, P. C., von Lampe, K., Newell, J. L. (eds.), Criminal finances and Organising crime in Europe. Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2003

Jako samostatný závěrečný výstup z výzkumu byl zpracován soubor studií k jednotlivým formám finanční kriminality (V. Baloun).

II. VÝVOJ TRESTNĚPRÁVNÍ ÚPRAVY VE VZTAHU K HOSPODÁŘSKÉ KRIMINALITĚ V ČESKÉ REPUBLICE PO ROCE 1989 A JEJÍ SOUČASNÝ STAV

II. 1. Stručně k vývoji trestněprávní úpravy hospodářské kriminality před listopadem 1989

Vývoj trestněprávní úpravy hospodářské kriminality úzce souvisí s vývojem úpravy celého trestního práva hmotného. Náš stručný historický exkurs se soustřeďuje na části trestního zákona výslovně zaměřené na hospodářské trestné činy.

Po dobu téměř jednoho století, do poloviny roku 1950, platil na území dnešní České republiky rakouský trestní zákon z roku 1852 č. 117 říš. zák. Československá republika po svém vzniku (1918) ponechala v platnosti veškeré dosavadní zemské a říšské zákony, tedy i trestní zákon z roku 1852 včetně jeho doplňujících předpisů.

Uvedený trestní zákon neobsahoval zvláštní skupinu trestných činů, které by bylo možno označit jako trestné činy hospodářské. Hospodářské zájmy byly proto chráněny různými ustanoveními, jako např. ustanoveními o krádeži a zpronevěře, o podvodu, podvodném úpadku a poškození cizích věřitelů, postihováno bylo nedostatečné vedení obchodních knih dlužníkem či protiprávní počínání v době vyrovnacího řízení nebo řízení konkursního a další.

Dnem 1. srpna 1950 rakouský trestní zákon z roku 1852 pozbyl platnosti a nabyl účinnosti trestní zákon ze dne 12. 7. 1950 č. 86/1950 Sb. Tento trestní zákon byl odrazem nástupu období budování socialismu, kde v ekonomické sféře dominovala řízená ekonomika a centrálně plánované hospodářství; trestní represe pak byla nutně poznamenána doktrínou třídního boje a jeho projevy ve všech oblastech života tzv. lidové demokratické republiky.

Novinkou bylo, že trestné činy hospodářské byly samostatně upraveny ve druhé hlavě zvláštní části trestního zákona. Tato hlava se členila do čtyř oddílů: trestné činy proti hospodářské soustavě, trestné činy proti jednotnému hospodářskému plánu, trestné činy proti měně, trestné činy daňové a porušení předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou.

Z hlediska systematiky bylo zajímavé, že tehdy velmi frekventovaný trestný čin rozkrádání a poškozování majetku národního a majetku lidových družstev (§ 245 tr. zák. z roku 1950) nebyl zařazen mezi trestné činy hospodářské, ale mezi trestné činy majetkové v hlavě osmé zvláštní části trestního zákona. Důvodová zpráva k tomuto trestnému činu uváděla, že majetek národní a majetek lidových družstev slouží všem pracujícím a tvoří základ socialistické výstavby. Jeho rozkrádání a poškozování je činem pro společnost zvláště nebezpečným a zákon jej proto postihuje přísnějšími tresty než činy namířené proti majetku soukromému.

Po tzv. vítězství socialismu v Československu a vydání nové Ústavy došlo dne 29.11.1961 ke schválení trestního zákona č. 140/1961 Sb. Nabyl účinnosti dne 1. ledna

1962 a po mnoha novelizacích platí doposud. Stejněho dne nabyl účinnosti i nový trestní řád č. 141/1961 Sb.

Důvodová zpráva k trestnímu zákonu konstatuje, že společenské a ekonomické změny spojené s vítězstvím socialismu a s budováním vyspělé socialistické společnosti vyžadují zejména novou úpravu hlavy druhé zvláštní části trestního zákona, obsahující trestné činy hospodářské. Zákon tuto hlavu rozčlenil na pět oddílů: 1. Trestné činy proti hospodářské soustavě, 2. Trestné činy proti hospodářské kázni, 3. Trestné činy proti majetku v socialistickém vlastnictví, 4. Trestné činy proti měně a trestné činy daňové, 5. Trestné činy proti předpisům o nekalé soutěži, ochranných známkách, chráněných vzorech a vynálezech a proti autorskému právu.

Zvláště velký význam nový trestní zákon přiznával, obdobně jako předchozí trestní zákon z roku 1950, ochraně majetku v socialistickém vlastnictví, což bylo zdůrazněno již tím, že útoky na tento majetek byly postiženy spolu s ostatními hospodářskými trestnými činy rovněž ve hlavě druhé zvláštní části. Zákon tomuto majetku poskytoval v porovnání s majetkem v osobním či soukromém vlastnictví podstatně vyšší ochranu.

II. 2. Charakteristika změn a časový sled novel trestního zákona upravujících hospodářskou kriminalitu po listopadu 1989

Listopad 1989 otevřel cestu k zásadním změnám společenského uspořádání. Zhroutením totalitního systému skončilo mnohaleté porušování základních lidských práv a svobod a po uskutečnění mocenských přesunů mohl započít proces změn znamenajících naplnění zásad demokratického právního státu, založeného na účtě k lidským právům a na základě občanské 1989 došlo v trestním právu k velmi důležitým změnám. Trestněprávní reforma společnosti. Je prováděna koncepční přestavba našeho právního řádu, včetně práva trestního.

Po listopadu uskutečňovaná formou novel platných trestních kodexů z roku 1961 vychází zejména z mezinárodních smluv o lidských právech, které naše republika ratifikovala a vyhlásila a z Listiny základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky. Reforma trestního práva reagovala též na značný vzestup kriminality po roce 1989 a na některé její nové formy. Vzestup hospodářské kriminality u nás úzce souvisí s transformací ekonomiky, především s procesem privatizace, s přechodem na tržní ekonomiku a také s větší liberalizací zahraničního obchodu a zahraničních investic.

Hospodářská kriminalita má mimořádný sociální a ekonomický dopad na vnitřní stabilitu státu. Kromě jiných aspektů se dotýká základních příjmových složek státu (daní, cel, poplatků), jejichž ohrožení zpochybňuje dlouhodobé a kvalitní fungování státního mechanismu. Značná část jejich projevů je složitým občanskoprávním, ekonomickým a trestněprávním problémem, jehož řešení vyžaduje speciální odbornost a stále inovování znalostí jak u pracovníků legislativních orgánů, tak i u pracovníků příslušných orgánů státní správy a orgánů činných v trestním řízení.

Trestné činy hospodářské nejsou spjaty jen s direktivním způsobem řízení hospodářství, ale tvoří významnou součást trestního zákona i ve společnosti založené,

pokud jde o ekonomiku, na tržním hospodářství. V oblasti hospodářských trestných činů je pak zvláště uplatněna zásada tzv. podpůrné role trestní represe, což znamená, že trestní represe se má uplatnit jen jako krajní prostředek, kde jiné prostředky ekonomického nebo právního donucení nestačí.

Novelami trestního zákona v období po listopadu 1989 došlo k zásadním změnám v jeho obecné i zvláštní části. Některé trestné činy byly vypuštěny a současně byla vytvořena řada skutkových podstat zcela nových trestných činů, některé skutkové podstaty byly více či méně pozmeněny, různě doplněny a nově formulovány.

Podstatné změny byly provedeny u trestných činů hospodářských, obsažených ve hlavě druhé zvláštní části trestního zákona. Nejvýznamnější změnou bylo vypuštění celého III. oddílu, označeného jako "trestné činy proti majetku v socialistickém vlastnictví". Touto úpravou byla skutečně rovna ochrana všech vlastníků majetku a trestné činy proti majetku jsou nyní zakotveny jen v hlavě deváté zvláštní části trestního zákona.

Pokud jde o trestné činy označované jako hospodářská kriminalita, skutkovými podstatami obsaženými v hlavě druhé se trestná činnost v podnikatelské sféře nevyčerpává v celém rozsahu. Trestní postih negativních jevů v ekonomice umožňují i jiné skutkové podstaty, zejména ty, které jsou zařazeny do hlavy deváté zvláštní části trestního zákona, označené jako "trestné činy proti majetku", jestliže je tu výrazný prvek majetkové škody.

Po nezbytném zrušení skutkových podstat odpovídajících socialistickému státu převládala na počátku devadesátých let v právní úpravě těchto trestných činů tendence liberalizace, charakterizovaná snahou co nejméně zasahovat právem, a trestním právem zejména, do ekonomických procesů, jevů a vztahů a ponechat maximální prostor působení trhu a podnikání. Úloha práva v ekonomice byla někdy zpochybňována. Obecně se předpokládalo, že problémy, jež vzniknou, vyřeší nově se vytvářející tržní prostředí. Tato představa se nenaplnila, naopak podceňování práva se promítá do některých negativních jevů v ekonomice doposud. Prudký rozvoj podnikání po roce 1989 je provázen neustálými změnami velkého množství právních předpisů regulujících podnikání, ale též novými formami kriminality.

Trestněprávní úprava jednotlivých skutkových podstat a jejich znaků má rozhodující význam pro možnost účinného postihu negativních jevů v ekonomice. Od ní se odvíjí jednak správné stanovení hranice beztrestnosti v různých oblastech podnikání a jednak zaměření dokazování k určitým znakům trestného činu. Správně, přesně a jasně stanovené zákonné definice trestných činů jsou zárukou občanských práv a svobod. Charakteristickým znakem některých skutkových podstat trestných činů souvisejících s podnikáním je jejich úzká návaznost na řadu mimotrestních právních norem. Trestní zákon stanoví trestní sankci za porušení mimotrestních norem, a to i vedle sankcí obsažených v těchto předpisech. Vzhledem k tomu některé skutkové podstaty trestných činů souvisejících s podnikáním přímo odkazují na mimotrestní právní normy, resp. podmiňuje trestní odpovědnost tím, že došlo k porušení těchto právních norem. Pro správný výklad a aplikaci trestných činů hospodářských a majetkových je nezbytná znalost rozsáhlé mimotrestní právní úpravy, zejména v oblasti obchodního, občanského a finančního práva, její správné pochopení a výklad.

Kvalitní právní úprava trestní i mimotrestní je nezbytným předpokladem k účinné reakci státu na trestnou činnost, a to jak z hlediska prevence, tak i z hlediska trestní represe. Je nutno si uvědomit, že kvalitní legislativa však sama o sobě nezaručuje účinnost a úspěšnost boje s kriminalitou. Pro boj s hospodářskou kriminalitou je rovněž velmi důležité personální a materiální zabezpečení jejího stíhání, zejména vytvoření podmínek pro specializaci všech orgánů činných v trestním řízení.

V období od listopadu 1989 do současné doby (červen 2004) byl platný trestní zákon z roku 1961 novelizován již čtyřiačtyřicetkrát. Uvádíme v časovém sledu stručný přehled nejvýznamnějších novel, které upravují skutkové podstaty trestných činů obsažených v hlavě druhé a v hlavě deváté zvláštní části trestního zákona, jež zpravidla zařazujeme mezi hospodářskou kriminalitu.

Novela č. 175/1990 Sb.

Tato novela přinesla významné změny především u trestných činů obsažených v hlavě druhé zvláštní části trestního zákona, v nichž se odrážely první kroky proměn, které v tomto období provázely nově se utvářející hospodářskou politiku státu. Za nejvýznamnější lze označit již výše zmíněné vypuštění celého třetího oddílu hlavy druhé, týkajícího se trestných činů proti majetku v socialistickém vlastnictví. Dále byly vypuštěny skutkové podstaty řady dalších trestných činů, které již neodpovídaly novým společenskoekonomickým podmínkám, jako např. spekulace, zneužívání socialistického podnikání, narušování řízení, plánování a kontroly národního hospodářství, porušování povinnosti v provozu socialistické organizace a další. U některých hospodářských trestných činů došlo k novému pojmenování skutkových podstat, případně k různým změnám v jejich znění, např. pod § 118 byl namísto původního trestného činu nedovoleného podnikání vytvořen trestný čin neoprávněného podnikání, trestný čin porušování povinnosti při nakládání s finančními a hmotnými prostředky podle § 127 byl změněn na trestný čin porušování závazných pravidel hospodářského styku a jiné.

Novela č. 557/1991 Sb.

Ve skupině trestných činů hospodářských byly zakotveny nové skutkové podstaty, jimiž bylo reagováno na negativní jevy, jako např. trestné činy pletichy při veřejné soutěži a veřejné dražbě podle § 128a, § 128b, § 128c, pletichy při řízení konkursním a vyrovnacím podle § 256b, provozování nepoctivých her a sázek podle § 250a. Nová skutková podstata trestného činu podílnictví podle § 251a umožnila postih tzv. praní špinavých peněz.

Novela č. 290/1993 Sb.

Z nově vytvořených skutkových podstat je opět možno poukázat na trestné činy, reagující na nové jevy v ekonomice. Jde např. o trestné činy neoprávněného provozování loterie a podobné sázkové hry podle § 118a, padělání a pozměňování nálepek k označení zboží podle § 145a, neoprávněného držení platební karty podle § 249b.

Novela č. 152/1995 Sb.

Byly doplněny skutkové podstaty trestných činů podílnictví podle § 251 a § 251a a poškození cizí věci podle § 257.

Významným krokem, kterým zákonodárce reagoval na nebezpečí organizovaného zločinu, bylo zakotvení ustanovení o zločinném spolčení (§ 163a, § 163b, § 163c). Hospodářská kriminalita v některých případech je rovněž propojena s organizovaným zločinem.

Novela č. 253/1997 Sb.

Novela se především zaměřuje na oblast hospodářských a majetkových trestných činů a z tohoto hlediska patří mezi nejvýznamnější po listopadu 1989. Vytvořila některé nové skutkové podstaty a některé stávající více či méně pozměnila. Jako nejdůležitější se jeví zakotvení trestných činů pojistného podvodu podle § 250a a úvěrového podvodu podle § 250b. Nové skutkové podstaty byly rovněž vytvořeny ve skupině trestných činů daňových, na nové ekonomické problémy reagují nově vytvořené trestné činy zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125 a porušení povinnosti v řízení o konkursu a vyrovnání podle § 126.

Novela č. 105/2000 Sb.

Jde o novelu zákona o konkursu a vyrovnání. Přináší zpřesnění skutkových podstat trestných činů zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění (§ 125) a porušení povinnosti v řízení o konkursu (§ 126). Zavádí nové skutkové podstaty trestných činů porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255a a předlužení podle § 256c. V případě uvedených nových skutkových podstat novela prolomila dosud dodržovanou zásadu, že v hospodářské oblasti není zapotřebí stíhat nedbalostní jednání, což někteří právníci nepovažují za správné a spatřují v tom otevření cesty ke kriminalizaci jakéhokoli hospodářského neúspěchu.

Novela č. 121/2000 Sb.

Jde o novelu autorského zákona. Nově upravuje skutkovou podstatu trestného činu podle § 152 a rozšiřuje jeho název na trestný čin porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi.

Novela č. 134/2002 Sb.

Bylo zrušeno ustanovení o trestném činu podílnictví podle § 251a a do trestního zákona vložen nový trestný čin pod názvem legalizace výnosů z trestné činnosti podle § 252a.

Na závěr této kapitoly je namístě zmínit se o novelách, které se přímo netýkají hlavy druhé ani hlavy deváté zvláštní části trestního zákona, které však upravují otázky, jež mohou mít úzkou vazbu na hospodářskou kriminalitu. Jde o následující novely:

č. 159/1989 Sb.

První novela trestního zákona vydaná po listopadu 1989, která do trestního zákona zařadila skutkovou podstatu nového trestného činu ohrožení životního prostředí podle § 181a, 181b.

č. 96/1999 Sb.

Podstata změn zavedených touto novelou spočívá ve zpřísněném postihu korupce a úplatkářství, což je reakcí na zvýšení výskytu těchto jevů. Jde o trestné činy přijímání úplatku podle § 160 a nepřímé úplatkářství podle § 161. Nové ustanovení § 162a obsahuje vysvětlení pojmu "úplatek".

č. 265/2001 Sb.

Zákon č. 265/2001 Sb. (tzv. velká novela trestního řádu) provedl rovněž některé změny trestního zákona. Pro postih hospodářských a majetkových trestných činů má zásadní význam nové vymezení pojmu výše škody, která je nejdůležitějším kritériem pro odlišení trestných činů od korespondujících přestupků i pro rozhodnutí o použití okolností podmiňujících vyšší trestní sazbu. Od účinnosti novely, tj. od 1. 1. 2002, je hranice výše jednotlivých škod vyjádřena pevnými finančními částkami přímo v trestním zákoně (§ 89 odst. 11) a není již odvozena od nejnižší měsíční mzdy, jako tomu bylo dosud.

Co uvést na závěr kapitoly o vývoji trestněprávní úpravy hospodářské kriminality. Současný trestní zákon je v platnosti více než čtyřicet roků a přestože byl v průběhu doby vícekrát změněn a doplňován, ukazuje se stále naléhavější potřeba jeho zásadního přepracování, tj. rekodifikace trestního práva hmotného, která by odstranila jednak stále ještě přežívající pozůstatky minulosti a jednak podstatně lépe než dosud nastavila poměr ochrany jednotlivých právních statků, jejichž ohrožení nebo narušení je stíháno trestním zákonem. V současné době (duben 2004) je již zpracován návrh nového trestního zákoníku a probíhá závěrečná fáze projednávání před jeho předložením do Poslanecké sněmovny.

Návrh v první řadě opouští staré "materiální pojetí" socialistického trestního práva, které v trestním zákoně z roku 1961 bylo zásadním a prvořadým elementem určujícím charakter trestního práva, a nahrazuje je formálním pojetím, které sice zachovává materiální východiska při legislativním určení, co má být trestným činem a co nikoli, jakož i z hlediska vymezení typové závažnosti jednotlivých trestných činů, ale na druhé straně v souladu se zásadou "žádný trestný čin a žádný trest bez zákona" klade důraz na zákonné vymezení přesných a jednoznačných skutkových podstat trestných činů.

Zásadní změny jsou navrhovány též ve zvláštní části, kde byla zcela opuštěna dosavadní systematika trestního zákona, která na první místo kladla trestné činy proti státu a státnímu zřízení. Nová systematika, ale i pojmání jednotlivých trestných činů z hlediska jejich typové závažnosti, vychází z toho, že se v první řadě ochraňuje člověk jako jednatel, jeho základní práva a svobody, tedy život, zdraví, osobní svoboda, majetek atd.

Pokud jde o trestné činy hospodářské a trestné činy proti majetku, návrh se přidrží členění stávajícího trestního zákona. Pouze bylo pozměněno pořadí jednotlivých hlav zvláštní části v tom směru, že trestné činy proti majetku byly zařazeny do hlavy páté a trestné činy hospodářské do hlavy šesté. Hlava šestá se dále člení na čtyři díly: 1. Trestné činy proti měně, 2. Trestné činy daňové, poplatkové a devizové, 3. Trestné činy proti závazným pravidlům tržní ekonomiky a oběhu zboží ve styku s cizinou, 4. Trestné činy proti průmyslovým právům a proti autorskému právu.

Zcela novým institutem je trestní odpovědnost právnických osob, kterou návrh trestního zákoníku zavádí vedle klasické trestní odpovědnosti osob fyzických, jež však bude detailněji upravena ve zvláštním zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

Jisté je, že na mezinárodním fóru se v posledních letech prosazuje tendence postihovat deliktární jednání právnických osob efektivními sankcemi. Začíná silit přesvědčení, že dosavadní právní nástroje sloužící k ochraně společnosti před závažným a protiprávním jednáním právnických osob nejsou účinné a neplní dostatečně ani represivní, ani preventivní poslání. Půjde o výrazný průlom do dosavadního teoretického konceptu odpovědnosti za zavinění, nicméně se lze přiklonit k reformním úpravám provedeným v posledních letech minulého století v řadě evropských zemí.

Trestní odpovědnost právnických osob umožní účinnější postih některých závažných jednání výslovně uvedených ve zvláštní části trestního zákona. Nepředpokládá se však trestní odpovědnost právnických osob za všechny trestné činy, ale pouze za trestné činy výslovně uvedené v zákonu o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, jestliže takový čin byl spáchán při její činnosti. Návrh tohoto zákona upravuje také trestní sankce ukládané právnickým osobám, které se dělí na tresty a ochranná opatření. Nejzávažnějším navrhovaným trestem je trest zrušení právnické osoby. Další skupinu tvoří tresty majetkové a tresty zakazující nebo omezující činnost a trest zveřejnění rozsudku ve sdělovacích prostředcích.

II. 3. Přehled nejdůležitějších ustanovení trestního zákona upravujících hospodářskou kriminalitu

Bylo již vícekrát uvedeno, že novelizacemi po listopadu 1989 doznal platný trestní zákon mnoha podstatných změn, z nichž značná část se týkala trestných činů postihujících hospodářskou kriminalitu. Všechny změny v právní úpravě hospodářské kriminality nelze v této stručné stati popsat a proto naše pozornost je zaměřena jen na vybrané skutkové podstaty hlavy II. a hlavy IX. zvláštní části trestního zákona, které se nejčastěji vyskytují v praxi a dále na nejvýznamnější skutkové podstaty nové nebo novelizacemi podstatně pozměněné, rovněž z hlavy II. a hlavy IX. zvláštní části trestního zákona. Statistické údaje jsou převzaty ze Statistických ročenek kriminality Ministerstva spravedlnosti.

Hlava II. - Trestné činy hospodářské

Systematicky je hlava druhá zvláštní části trestního zákona rozdělena do čtyř oddílů: 1. Trestné činy proti hospodářské soustavě (§ 118 - § 124f), 2. Trestné činy proti hospodářské kázi (§ 125 - § 129), 3. Trestné činy proti měně a trestné činy daňové (§ 140 - § 148b), 4. Trestné činy proti předpisům o nekalé soutěži, ochranných známkách, chráněných vzorech a vynálezech a proti autorskému právu, proti právům souvisejícím s právem autorským a proti právům k databázi (§ 149 - § 152).

§ 118 - Neoprávněné podnikání

Tato skutková podstata byla do trestního zákona zařazena novelou č. 175/1990 Sb.

Podnikáním se rozumí soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku. Předmětem podnikání je rozsah podnikatelské činnosti, ke které je podnikatel oprávněn. Neoprávněného podnikání se dopouští každý, kdo poskytuje služby nebo provozuje výrobní nebo jiné výdělečné podnikání v rozporu se živnostenským zákonem č. 455/1991 Sb., v platném znění, nebo v rozporu s jinými právními předpisy, které stanoví podmínky pro jeho provozování. Z živnostenského zákona vyplývá, že živnostenskou činnost je možné provozovat pouze na základě živnostenského oprávnění.

Ustanovení § 118 postihuje jak případy neoprávněného provozování obchodní činnosti, tak neoprávněné podnikání v jiných oblastech hospodářského života. Jeho účelem je zajistit kontrolu soukromého podnikání ze strany státu a společnosti, chránit řádně registrované podnikatele před nekalou konkurencí těch, kteří by podnikali bez registrace, ať již proto, že o ni vůbec nežádali (v úmyslu vyhnout se daňovému břemeni), nebo proto, že jim registrace byla zrušena. Trestné je jen neoprávněné podnikání ve větším rozsahu. Méně závažné protiprávní jednání na úseku podnikání a neoprávněného provozování výdělečné činnosti lze postihnout jako přestupek.

Počet osob odsouzených pro tento trestný čin není vysoký a je vcelku ustálený, s výjimkou nižšího nápadu v roce 1998, který byl poloviční oproti roku 2003.

§ 118 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	52	28	45	37	40	46	57

§ 125 - Zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění

Skutková podstata byla zcela nově formulována novelou č. 253/1997 Sb. se záměrem přesnějšího vymezení podmínek trestněprávního postihu a následně další novelou č. 105/2000 Sb. byl podstatně změněn odstavec 2 tohoto ustanovení.

Objektem trestného činu, stručně řečeno, je zájem na vedení a uchování řádného účetnictví a dalších dokladů sloužících k přehledu o stavu hospodaření a majetku nebo k jejich kontrole a na pravdivosti zápisů v obchodním rejstříku.

Stavem hospodaření se míní aktuální stav v podnikání nebo jiné činnosti (podle zvláštních předpisů) právnické osoby nebo fyzické osoby, která je podle zákona povinna vést účetní knihy, zápisy nebo jiné doklady ve smyslu tohoto ustanovení.

Povinnost vést účetní knihy, zápisy nebo jiné doklady musí vyplývat ze zákona. Podle § 35 obchodního zákoníku č. 513/1991 Sb., v platném znění, jsou podnikatelé povinni vést účetnictví v rozsahu a způsobem stanoveným zvláštním zákonem (č. 563/1991 Sb., o účetnictví, v platném znění). Účetnictví musí být vedeno úplně, průkazným způsobem a správně tak, aby zobrazovalo skutečnosti, které jsou jeho předmětem. Podrobnosti k vedení účetnictví stanoví obchodní zákoník a citovaný zákon o účetnictví.

Obchodní rejstřík je veřejný seznam, do kterého se zapisují zákonem stanovené údaje týkající se podnikatelů, popřípadě jiných osob, o nichž to stanoví zvláštní zákon (§ 27 odst. 1 obchodního zákoníku). Obchodní rejstřík je veden soudem ("rejstříkový soud"), určeným k tomu zvláštním zákonem. Součástí obchodního rejstříku je sbírka listin.

Ustanovení § 125 obsahuje dvě samostatné skutkové podstaty - první v odstavci 1 a druhou v odstavci 2. Trestného činu podle § 125 odst. 1 se dopustí ten, kdo účetní knihy a další předepsané doklady:

- a) nevede, ač je k tomu podle zákona povinen, nebo
- b) uvádí v nich nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje, nebo
- c) zničí, poškodí, učiní neupotřebitelnými nebo zatají a současně tak ohrozí majetková práva jiného nebo včasné a řádné vyměření daně.

Skutková podstata trestného činu podle § 125 odst. 2 ve znění novely provedené zákonem č. 105/2000 Sb. vymezuje tři typy jednání, podle kterých je trestný pachatel, který

- a) uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje v podkladech sloužících pro zápis do obchodního rejstříku nebo v takových podkladech zamlčí podstatné skutečnosti,
- b) v podkladech sloužících pro vypracování znaleckého posudku, který se přikládá k návrhu na zápis do obchodního rejstříku, uvede nepravdivé nebo hrubě zkreslené údaje nebo v takových podkladech zamlčí podstatné údaje,
- c) jiného omezí nebo ohrozí na právech tím, že bez zbytečného odkladu nepodá návrh na zápis zákonem stanoveného údaje do obchodního rejstříku nebo neuloží listinu do sbírky listin, ač je k tomu podle zákona nebo smlouvy povinen.

Jednání popsáno v obou odstavcích § 125 se pachatel musí dopustit úmyslně, přičemž není vyžadován specifický úmysl zajistit sobě nebo jinému neoprávněné výhody

Ani u tohoto trestného činu nešlo o vysoké počty odsouzených osob, v minulém roce však byl zaznamenán vzestup o jednu třetinu oproti roku předcházejícímu a o dvě třetiny oproti roku 2001.

§ 125 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	9	20	17	23	32	62	91

§ 126 - Porušení povinnosti v řízení o konkursu

Trestný čin byl zařazen do trestního zákona novelou č. 253/1997 Sb. pod názvem "porušení povinnosti v řízení o konkursu a vyrovnání". Novelou zákona o konkursu a vyrovnání č. 105/2000 Sb. byl s účinností od 1.5.2000 pozměněn název trestného činu a pozměněno i znění skutkové podstaty.

Ustanovení chrání řádný průběh konkursního řízení. Ze znění skutkové podstaty vyplývá, že objektem trestného činu porušení povinnosti v řízení o konkursu je zájem na řádném výkonu funkce správce konkursní podstaty při výkonu práv a povinností v souvislosti s konkursem, a tím v konečném důsledku na náležitém uspořádání

majetkových poměrů dlužníka, který je v úpadku, i zájem na splnění zákonné povinnosti podat návrh na prohlášení konkursu. K tomu je namístě dodat, že účelem konkursu a vyrovnání je uspořádání majetkových poměrů dlužníka, který je v úpadku. Takovým dlužníkem je osoba, která má více věřitelů a není schopna po delší dobu plnit své splatné závazky. Cílem je dosáhnout poměrného uspokojení věřitelů zejména z dlužníkovy majetku za podmínek stanovených zákonem o konkursu a vyrovnání.

Ustanovení odstavce 2 penalizuje nesplnění povinnosti podat návrh na prohlášení konkursu, který musí bez zbytečného odkladu podat právnická osoba nebo fyzická osoba - podnikatel, které jsou v úpadku.

Podle důvodové zprávy k první novele (č. 253/1997 Sb.) má být podle tohoto ustanovení postihován ten, kdo má podle zvláštního zákona povinnost podat návrh na prohlášení konkursu, a tuto povinnost nesplní. Trestní postih je odůvodňován tím, že současně s porušením této povinnosti předlužený podnik dále "podniká" a zamlčováním pravého stavu svého postavení zpravidla strhává do finančních potíží další podnikatelské subjekty. Ustanovení chrání řádný průběh konkursního řízení.

Z následné tabulky vyplývá, že rovněž u tohoto trestného činu došlo v minulém roce k výraznému vzestupu počtu odsouzených osob oproti rokům předchozím.

§ 126 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	0	1	13	26	37	58	105

§ 127 - Porušování závazných pravidel hospodářského styku

Jde o nově koncipovanou skutkovou podstatu vytvořenou novelou č. 175/1990 Sb. Chrání zájem na svobodném rozvoji hospodářské soutěže v rámci závazných pravidel hospodářského styku. Objektem trestného činu je hospodářská kázeň. Pravidly hospodářského styku jsou míněna taková pravidla, jejichž nedodržení nebo porušení vede k větším hospodářským škodám. Jsou stanovena obecně závaznými právními předpisy, které vymezují závazné hranice (meze) hospodářské soutěže (tzv. pravidla hry). Jen v rámci těchto závazných pravidel hospodářského styku se může hospodářská soutěž rozvíjet. Porušením pravidlem hospodářského styku zejména je nekalá soutěž (např. klamavá reklama) a nedovolené omezování hospodářské soutěže.

Postihován je tedy ten, kdo v úmyslu opatřit sobě nebo jinému ve značném rozsahu neoprávněné výhody, poruší závažným způsobem pravidla hospodářského styku stanovená obecně závazným předpisem. Jde především o taková pravidla, jejichž porušení znamená porušení rovnosti subjektů na trhu.

Počty osob odsouzených pro tento trestný čin ve sledovaném období byly zcela zanedbatelné, jak opět vyplývá ze statistické tabulky.

§ 127 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	6	8	3	6	1	1	5

§ 128 - Zneužívání informací v obchodním styku

Jde o zcela novou skutkovou podstatu, zavedenou novelou č. 557/1991 Sb. Podstatou trestného jednání je zneužívání privilegovaných informací, které někdo získá z titulu svého postavení v určitém podniku, státním orgánu (např. ministerstvu) apod. Pod souhrnným označením "zneužívání informací v obchodním styku" zákon zahrnul dvě samostatné skutkové podstaty, postihující dvě rozdílná jednání, za která hrozí stejnou trestní sazbu.

Ustanovení podle § 128 odst. 1 chrání zájem na rovných podmínkách hospodářské soutěže, pokud jde o využívání informací dosud nikoli veřejně přístupných (privilegovaných), ke kterým má někdo přístup z titulu svého zaměstnání, povolání, postavení nebo funkce a ke kterým nemají přístup jiné subjekty pohybující se na uzavřeném trhu cenných papírů nebo zboží. Musí tedy jít o informaci nikoliv veřejně přístupnou a současně o informaci, jejíž zveřejnění může podstatně ovlivnit rozhodování v obchodním styku (tj. o informaci obchodně využitelnou). Její využití jednou nebo několika osobami dříve, než se o ní mohly dozvědět jiné osoby, může umožnit její zneužití k získání neoprávněné výhody nebo prospěchu na úkor někoho jiného.

Užitím informace se rozumí jednání, kterým pachatel skutečně nebo dá podnět k uskutečnění smlouvy nebo operace na organizovaném trhu cenných papírů (především jde o burzu) a zboží. Užitím informace se narušuje rovnost hospodářských subjektů na trhu.

Samostatná skutková podstata podle § 128 odst. 2 chrání hospodářskou kázeň pokud jde o zneužívání konkurence v obchodní činnosti.

U obou výše uvedených skutkových podstat je vyžadován úmysl opatřit sobě nebo jinému výhodu nebo prospěch. Výhoda i prospěch mohou mít materiální i nemateriální povahu a mohou mít jakoukoli podobu. Zpravidla se bude jednat o výhody nebo prospěch hospodářské povahy (např. výhodou je zlepšení postavení na trhu).

V roce 2003 sice došlo k nárůstu počtu osob odsouzených pro tento trestný čin, avšak celková čísla jsou stále velice nízká. Z mediálně známých případů z poslední doby možno poukázat na trestní věc Milana Šrejbera, obžalovaného pro trestný čin podle § 128 odst. 2, odst. 4 tr. zák.

§ 128 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	0	3	1	8	2	4	12

§ 147 - Neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti

Jde rovněž o nový trestný čin, zakotvený novelou č. 253/1997 Sb. Je jím chráněn zájem státu na řádném odvedení plátcem (zaměstnavatelem) sražené daně, pojistného na sociální zabezpečení nebo zdravotní pojištění nebo příspěvku na státní politiku zaměstnanosti za poplatníka (zaměstnance). Důvodová zpráva k novele zdůrazňuje, že v souladu s ústavní zásadou vylučující trestní postih neschopnosti dostát svému finančnímu závazku se v této skutkové v podstatě postihuje jen jednání, kdy plátec

(zaměstnavatel) zákonné srážky ve vztahu ke svým zaměstnancům provede a poškodí je tím, že je neodvede státu. Podle § 147a trestnost tohoto činu zaniká, jestliže pachatel svou povinnost dodatečně splnil dříve, než soud prvního stupně počal vyhlašovat rozsudek. Jde o zvláštní případ účinné lítosti.

Počty osob odsouzených pro tento nový trestný čin jsou poměrně vysoké a navíc mají vzestupnou tendenci:

§ 147 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	0	13	105	303	382	415	437

§ 148 - Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby

Původní název tohoto trestného činu zněl pouze "zkrácení daně". Novelou č. 290/1993 Sb. byl název rozšířen na současné znění a do skutkové podstaty bylo zahrnuto výslovně i zkrácení cla a pojistného na sociální zabezpečení nebo na zdravotní pojištění. Jednání záleží v tom, že pachatel ve větším rozsahu povinné platby zkrátí (odst. 1), anebo na některé z povinných plateb vyláká výhodu (odst. 2), což upřesnila poslední novela č. 253/1997 Sb..

Rovněž nápad tohoto trestného činu vykazuje stálý vzestup, jak ukazují čísla o počtu odsouzených osob.

§ 148 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	101	168	240	226	233	336	356

Hlava IX. - Trestné činy proti majetku

Trestné činy zařazené do této hlavy zvláštní části trestního zákona chrání majetkové zájmy. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah i ochranu. Mezi trestnými činy hospodářskými uvedenými v hlavě druhé zvláštní části a trestnými činy majetkovými podle hlavy deváté zvláštní části můžeme pozorovat zvlášť úzký vztah, který ovšem není nijak systematicky vymezen a někdy je komplikovaný, což se může nepříznivě odrazit při aplikaci těchto ustanovení.

§ 248 - Zpronevěra

§ 250 - Podvod

Trestné činy zpronevěry a podvodu patří spolu s trestným činem krádeže podle § 247 k nejčastěji se vyskytujícím trestným činům, které projednávají naše soudy. Je však třeba mít na zřeteli, že zdaleka ne všechny zpronevěry a podvody možno zařadit mezi hospodářskou kriminalitu, ale z velké části se jedná o tzv. obecnou kriminalitu, tj. "tradiční" kriminální majetkovou trestnou činnost. O typicky hospodářskou kriminalitu jde zpravidla jen u velkých případů, kvalifikovaných podle odstavce 4 ustanovení § 248 a ustanovení § 250, byla-li zpronevěrou či podvodem způsobena škoda velkého rozsahu, popřípadě podle odstavce 3, byla-li způsobena škoda značná. V takovýchto případech jsou počty odsouzených osob pochopitelně podstatně nižší, než uvádějí níže uvedeně

celkové statistiky. Např. pro zpronevěru podle odst. 4 ustanovení § 248 bylo v roce 2001 odsouzeno pouhých 29 osob (v předchozím roce 36) a pro podvod podle odst. 4 ustanovení § 250 bylo v roce 2001 odsouzeno 175 osob (v předchozím roce 187). Z veřejně publikovaných velkých případů hospodářské kriminality, kde obvinění jsou stíháni pro výše citované trestné činy, je možno uvést např. trestní věc I. Pražské družstevní záložny, I. Francouzské záložny, Moraviabanky a další. Pro zpronevěru milionových částek je před soudem trestní věc Ivo Svobody a spol. Snad nejznámějším podvodným jednáním projednávaným před soudem je případ zkrachovalé stavební společnosti H-System, kde hlavní obvinění jsou stíháni pro podvodné vylákání stamilionových částek na více než tisíce poškozených. Vedle těchto několika vybraných případů bylo mnoho pachatelů (soukromých podnikatelů) odsouzeno pro podvody spočívající v tom, že od jiných podnikatelů odebírali na faktury zboží, které neuhrazovali a takto získané zboží rozprodávali a peníze si ponechali. Tímto jednáním se ke škodě cizího majetku obohacovali o mnohamilionové částky. Takového podvodu byly páčány po celé období od roku 1990.

§ 248 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	2311	2255	2620	2951	3015	2935	2577

§ 250 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	3635	3664	5138	6034	5491	6124	5575

§ 250a - Pojistný podvod

§ 250b - Úvěrový podvod

Pojistný podvod a úvěrový podvod jsou nové speciální skutkové podstaty podvodu, které chrání společnost před určitými typy podvodných jednání. Byly vytvořeny novelou č. 253/1997 Sb. Charakteristickým znakem obou těchto ustanovení je okolnost, že u jejich základních skutkových podstat se nevyžaduje, na rozdíl od obecného trestného činu podvodu podle § 250, aby pojistným nebo úvěrovým podvodem byla již způsobena škoda. Proto ani úmysl pachatele nemusí k takové škodě směřovat, i když zpravidla tomu tak bude. Způsobení škody je ovšem jedním ze znaků kvalifikovaných skutkových podstat pojistného i úvěrového podvodu.

Důvodová zpráva k novele č. 253/1997 Sb. mimo jiné uvedla, že doplněním ustanovení o trestném činu podvodu se sleduje rozšíření trestního postihu na další formy podvodného jednání, které sice je trestné již podle stávající právní úpravy, ale zpravidla se nedokáže. Stávající skutková podstata trestného činu podvodu totiž vyžaduje, aby pachatel měl podvodný úmysl již v době, kdy začne naplňovat objektivní stránku tohoto trestného činu. Pokud např. úmysl "podvést" získá až v průběhu takového jednání nebo dodatečně, uvedeného trestného činu se nedopustí, ačkoliv výsledek a subjektivní vztah pachatele k němu je stejný. Ukázalo se, že k postihu všech forem protiprávního jednání nedostačuje "obecná" skutková podstata trestného činu podvodu podle § 250, která zahrnuje pouze jednání, kde již vznikla majetková újma. Nové skutkové podstaty míří na případy, kdy se pachatel dopouští jednání, které k podvodnému obohacení teprve

směřuje, i když v praxi patrně půjde o postih hlavně těch případů, kdy jednáním pachatele byla způsobena škoda nebo se ji pachatel pokusil způsobit.

Počet osob odsuzovaných pro oba výše uvedené trestné činy má výrazně vzestupnou tendenci, což především platí pro trestný čin úvěrového podvodu podle § 250b tr.z. Jen pro tento trestný čin bylo v roce 2003 odsouzeno 2686 osob, což je více než čtyřnásobek oproti roku 2001.

§ 250a - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	5	8	48	74	113	209	242

§ 250b - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	0	7	82	243	652	2094	2686

§ 251a - Podílnictví

Tato skutková podstata byla v trestním zákoně zakotvena novelami č. 557/1991 Sb. a č. 152/1995 Sb. a postihovala tzv. "praní špinavých peněz", tj. peněz získaných trestnou činností. Původem věci se rozumí to, že věc pochází z trestného činu. Jde především o trestné činy majetkové, trestné činy hospodářské, ale i výtěžek z nedovolené výroby omamných a psychotropních látek nebo obchodu s nimi, z úplatkářství atd.

Novelou trestního zákona č. 134/2002 Sb. ze dne 15.3.2002, která nabyla účinnosti dnem 1. července 2002, bylo výše uvedené ustanovení § 251a zrušeno a do trestního zákona byl vřazen nový trestný čin nazvaný legalizace výnosů z trestné činnosti podle § 252a, jehož základní skutková podstata má následující znění:

Kdo zastírá původ nebo jinak usiluje, aby bylo podstatně ztíženo nebo znemožněno zjištění původu věci nebo jiného majetkového prospěchu získaného trestnou činností, s cílem vzbudit zdání, že taková věc nebo prospěch byly nabyty v souladu se zákonem, nebo kdo jinému spáchání takového činu umožní, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem.

Podle důvodové zprávy k novele navrhovaná změna souvisí se závazky, vyplývajících z Evropské úmluvy o praní, vyhledávání, zadržování a konfiskaci výnosů ze zločinu, která členským státům ukládá promítnout do vnitrostátního zákonodárství skutkovou podstatu trestného činu praní špinavých peněz, jež by postihovala jednání, kterým se pachatel snaží dosáhnout legalizace výnosu z trestné činnosti, tedy vzbudit zdání, že výtěžek z trestné činnosti je legálně nabytým příjmem.

V porovnání s dosavadním stavem se skutková podstata uvedená dosud v § 251a vylučuje z ustanovení postihujících pouhé podílnictví, neboť jejím obsahem není jen převod výtěžku z trestné činnosti, ale i následné jednání vedené snahou zajistit zdání jeho legálnosti. Současně se rozšiřuje předmět takové trestné činnosti a přísněji se postihuje pachatel, který ke spáchání takového činu zneužije svého postavení v zaměstnání nebo funkce.

Počty osob odsouzených pro trestný čin podle § 251a jsou v celkové statistice zcela zanedbatelné. Pro trestný čin podle § 252a nebyl do konce roku 2003 dosud odsouzen žádný pachatel.

§ 251a - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	14	7	5	6	3	7	6

§ 255 - Porušování povinnosti při správě cizího majetku (úmyslné způsobení škody)

Jednání podle § 255 spočívá v tom, že pachatel jinému způsobí škodu nikoli malou tím, že poruší podle zákona mu uloženou nebo smluvně převzatou povinnost opatrovat nebo spravovat cizí majetek. Podstatou tohoto trestného činu je tedy jednání (konání, opomenutí), kterým vznikla škoda na cizím majetku, a nevyžaduje se, aby se tím pachatel nebo někdo jiný obohatil nebo získal jinou výhodu.

Prostor pro aplikaci skutkové podstaty podle § 255 je i v souvislosti s možným trestním postihem dalších forem majetkové trestné činnosti, zejména v oblasti finanční kriminality, a to té její části, kde se prokáže jen úmyslné porušení povinnosti opatrovat nebo spravovat cizí majetek a tím způsobený vznik škody nikoli malý. Je tedy možné podle tohoto ustanovení postihovat v některých případech členy statutárních orgánů nebo příslušné odpovědné pracovníky bank, pokud porušují pravidla obezřetného podnikání bank, v úvahu přichází postih představitelů investičních společností, investičních fondů a penzijních fondů, kteří úmyslně neohospodárně nakládají s cizím majetkem, i likvidátora a správce konkursní podstaty, pokud si úmyslně počíná tak, že porušením své povinnosti spravovat majetek likvidované společnosti nebo majetek patřící do konkursní podstaty způsobí škodu nikoliv malou. Z hlediska subjektivní stránky se pro trestní odpovědnost vyžaduje úmyslné zavinění pachatele, přičemž postačí i úmysl nepřímý.

Statistika odsouzených pro tento trestný čin je ustálená a vykazuje v průměru 30-40 osob ročně.

§ 255 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	30	23	34	33	36	43	38

§ 255a - Porušování povinnosti při správě cizího majetku (způsobení značné škody z vědomé nedbalosti)

Skutkovou podstatu podle § 255a vložila do trestního zákona novela zákona o konkursu a vyrovnání č. 105/2000 Sb. jako výraz úsilí o omezování kriminality související s povinností opatrovat nebo spravovat cizí majetek. Zákonodárce zakotvil trestněprávní odpovědnost za vědomou nedbalost, jde-li o porušení speciální povinnosti (uložené podle zákona nebo smluvně převzaté důležité povinnosti při opatrování nebo správě cizího majetku - např. povinnosti správce konkursní podstaty nebo likvidátora).

Od počátku účinnosti novely č. 105/2000 Sb. do konce roku 2003 byly pro trestný čin podle § 255a pravomocně odsouzeny pouze dvě osoby (v roce 2003 žádná).

§ 255a - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	-	-	-	-	1	1	0

§ 256 - Poškozování věřitele

Tento trestný čin byl obsažen v trestním zákoně již před rokem 1989, novelami č. 290/1993 Sb. a č. 253/1997 Sb. však bylo znění jeho skutkové podstaty pozměněno.

Objektem trestného činu je ochrana majetkových práv věřitelů, tj. právo věřitele na uspokojení své pohledávky, kterou má vůči dlužníkovi. Skutková podstata zahrnuje *dvě formy* jednání: jednak poškozování vlastního věřitele (§ 256 odst. 1), kde jednání se dopouští sám dlužník, jednak poškozování cizího věřitele (§ 256 odst. 2), kde jednání se dopouští jiná osoba než dlužník.

Prostor pro uplatnění skutkové podstaty trestného činu poškozování věřitele podle § 256 je v celé široké sféře podnikání, která je založena na velmi různorodých závazkových vztazích. Rovněž pokud jde o tzv. finanční kriminalitu, může tato skutková podstata sankcionovat řadu negativních jevů, zejména v bankovním sektoru, kde existuje značné množství věřitelů v podobě vkladatelů, kteří mají v bankách své účty, a banky jsou naopak věřiteli vůči řadě svých dlužníků, kterým poskytly úvěry. Majetkové zájmy těchto věřitelů jsou chráněny právě ustanovením § 256 při neohospodárném nakládání příslušných odpovědných osob s majetkem bank, resp. při porušování závazných pravidel podnikání. Podobně to platí i na kapitálovém trhu a v oblasti kolektivního investování, pokud se zde uplatňují závazkové právní vztahy, např. mezi investory a obchodníky s cennými papíry.

Jak ukazuje statistická tabulka, počty osob odsouzených pro tento trestný čin vykazuje stále vzestupnou tendenci.

§ 256 - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	20	18	26	34	39	60	76

§ 256a - Zvýhodňování věřitele

Nová skutková podstata přijatá novelou č. 557/1991 Sb. Trestá dlužníka, který není schopen plnit své splatné závazky a zmaří, byť i jen částečně, uspokojení svého věřitele tím, že zvýhodní jiného věřitele. Důvodová zpráva k tomu dodává, že zvýhodňování věřitele (nadržování věřiteli) pojmově předpokládá mnohost věřitelů a platební neschopnost dlužníka. Na rozdíl od poškozování věřitele se celkový stav jmění dlužníka nemění, ale jeho jmění je použito k uspokojení věřitelů nerovnoměrně.

Objektivní stránka trestného činu podle § 256a spočívá v tom, že pachatel zmaří, byť i jen částečně, uspokojení svého věřitele tím, že zvýhodní jiného svého věřitele na úkor ostatních. Za zmaření (úplně) lze považovat nemožnost věřitele ani částečně dosáhnout uspokojení své pohledávky z majetku dlužníka. Částečné zmaření spočívá

v tom, že věřitel nemůže dosáhnout uspokojení své pohledávky v tom rozsahu, kterého by jinak dosáhl při poměrném a rovnoměrném uspokojení všech věřitelů bez zvýhodnění některého z nich.

Uspokojením věřitele se rozumí poskytnutí takového plnění ve prospěch věřitele, které je obsahem závazkového právního vztahu mezi ním a dlužníkem podle důvodu vzniku tohoto vztahu (např. zaplacení kupní ceny, vrácení půjčených peněz nebo cenných papírů, poskytnutí náhrady škody, vyplacení vkladu z účtu u banky aj.).

Zvýhodnění věřitele pak spočívá v tom, že se mu dostane od dlužníka, který není schopen plnit své splatné závazky, plnění neodpovídajícího zásadě poměrného a rovnoměrného uspokojení, a to na úkor ostatních věřitelů téhož dlužníka. Zvýhodnění věřitele v tomto smyslu nevyžaduje, aby byl takový věřitel na úkor ostatních uspokojen zcela; postačí, jestliže od pachatele obdrží více, než by odpovídalo poměrnému a rovnoměrnému uspokojení všech věřitelů.

K trestní odpovědnosti podle § 256a ovšem nestačí, je-li dlužníkem jen oddáleno nebo ztíženo uspokojení věřitele, pokud ten má možnost uspokojit svou pohledávku z jiného dlužníkovu majetku.

Přednostní uspokojení pohledávky jednoho věřitele nesolventním dlužníkem však samo o sobě nestačí, protože musí být učiněno s **úmyslem** zmařit tímto způsobem možnost uspokojení pohledávek ostatních věřitelů. Pachatel jako dlužník tedy musí jednat se záměrem vyhnout se poměrnému uspokojení ostatních věřitelů a chce tím alespoň částečně zmařit uspokojení jejich pohledávek, případně si je vědom toho, že jeho jednání může mít takový následek, a pro případ, že jej způsobí, je s tím srozuměn. Samotné přednostní plné uspokojení jen jednoho z více věřitelů nesolventním dlužníkem tedy ještě neznamená, že se tak stalo s úmyslem zmařit uspokojení ostatních věřitelů. Vždy je třeba zkoumat všechny konkrétní okolnosti a důvody uspokojení jen některého z více věřitelů insolventním dlužníkem.

Také u tohoto trestného činu je vykazován vzestup odsouzených (v roce 2003 na dvojnásobek proti roku předchozímu), i když celkový nápad je stále poměrně nízký.

§ 256a - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	5	2	6	9	10	16	32

§ 256b - Pletichy při řízení konkursním a vyrovnacím

Jde o další novou skutkovou podstatu zavedenou novelou č. 557/1991 Sb. a doplněnou novelou č. 253/1997 Sb. Ve skutkové podstatě, zjednodušeně řečeno, jde o úplatkářství spáchané za specifických podmínek. Čin může spáchat speciální subjekt, konkursní věřitel, který v souvislosti s hlasováním o nuceném vyrovnání přijme anebo si dá slíbit majetkový nebo jiný prospěch. Vztahuje se to stejně i na osobu, která věřiteli v souvislosti s hlasováním na schůzi věřitelů nebo v souvislosti s hlasováním o nuceném vyrovnání za souhlas s vyrovnáním poskytne, nabídne nebo slíbí majetkový nebo jiný prospěch (podplácení).

Novela č. 253/1997 Sb. doplnila základní skutkovou podstatu, schválenou již první novelou z roku 1991. Důvodová zpráva k tomuto doplnění uvedla: dosavadní omezení

dopadu skutkové podstaty trestného činu pletichy při řízení konkursním a vyrovnacím podle § 256b pouze na jednání o vyrovnání a nuceném vyrovnání je vhodné rozšířit na celé řízení konkursní a současně výslovně upravit trestněprávní odpovědnost správce konkursní podstaty, člena věřitelského výboru a vyrovnacího správce. V tomto smyslu také byla skutková podstata doplněna.

Pro tento trestný čin statistika nevykázala dosud žádného odsouzeného.

§ 256b - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	0	0	0	0	0	0	0

§ 256c - Předlužení

Nový trestný čin zavedený novelou zákona o konkursu a vyrovnání č. 105/2000 Sb. Objektem tohoto trestného činu je stejně jako u ostatních trestných činů podobného charakteru (§ 256, § 256a, § 256b) ochrana majetkových práv věřitelů. V tomto případě je poskytována trestněprávní ochrana před potencionálním nebezpečím vyplývajícím ze stavu předlužení dlužníka, v němž hrozí, že bude zmařeno uspokojení pohledávek věřitelů. Postihuje různá jednání, kdy pachatel, byť i z vědomé nedbalosti, si přivodí předlužení tím, že např. činí vydání hrubě nepřiměřená svým majetkovým poměrům nebo poskytuje ze svého majetku půjčky nebo úvěry jiným osobám, ač je to v hrubém nepoměru k jeho majetkovým poměrům, učiní nad rámec obvyklého podnikatelského rizika obchod nebo operaci, která nenáleží k jeho pravidelné podnikatelské činnosti nebo je v hrubém nepoměru k jeho majetkovým poměrům aj. Potrestán může být i ten, kdo, byť i z vědomé nedbalosti, ač ví, že je předlužen, přijme nový závazek nebo zřídí zástavu. Skutková podstata tak kriminalizuje jednání záležející v zadlužování přesahujícím majetkové možnosti dlužníka. Ve svých důsledcích takoveto lehkomyšlné jednání dlužníka poškozuje věřitele.

Trestný čin předlužení podle § 250c je v trestním zákoně zařazen teprve od 1.5.2000. Počet odsouzených osob za období do konce roku 2003 je zatím zcela zanedbatelný, jak vysvítá z následující tabulky.

§ 256c - STATISTIKA	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
odsouzeno osob:	-	-	-	-	0	2	2

II. 4. Evropská integrace

Integrační procesy v Evropě jsou starého data. Významným počínem evropské integrační politiky v poválečném období bylo založení **Rady Evropy** v roce 1949. V současné době tato mezinárodní organizace zahrnuje 41 členských států, mezi nimiž je i Česká republika. Členy Rady Evropy jsou rovněž všechny členské státy Evropské unie. Jejím základním cílem je zejména dosáhnout užší jednoty mezi evropskými státy, prosazovat a uskutečňovat principy parlamentní demokracie a právního státu. Středem pozornosti zůstává ochrana lidských práv. Významnou součástí její činnosti je harmonizace právních řádů členských zemí a mezinárodní zákonodárství na některých

úsecích. Rozsáhlou činnost Rady Evropy dokumentují mnohá doporučení adresovaná členským státům a desítky evropských smluv a úmluv, vztahujících se k různým oblastem vzájemných vztahů.

Poválečný proces integrace Evropy vyvrcholil v roce 1993 ustavením **Evropské unie** (EU). V současné době sdružuje 15 členských států a stala se nejvýznamnějším krokem k budoucí sjednocené Evropě. Česká republika požádala o přistoupení k Evropské unii v lednu 1996. Vyjednávací proces byl završen podepsáním smlouvy o přistoupení, která vstoupila v platnost 1. května 2004. Tímto dnem se Evropská unie rozšířila o deset přistupujících evropských zemí, včetně České republiky.

Evropská rada, vrcholný orgán Evropské unie, již v roce 1993 formulovala tři základní věcné předpoklady vzniku členství v EU: a) stabilní politický systém zajišťující demokracii, právní stát, lidská práva a práva národnostních menšin, b) fungující, konkurenceschopnou ekonomiku, c) schopnost převzít veškeré souhrnné právo EU a zajistit jeho náležitou aplikaci a vymahatelnost.

V souladu s posledně uvedeným věcným předpokladem probíhá proces sbližování (tzv. aproximace) práva České republiky s právem EU, který je třeba chápat jako prioritní a naléhavý úkol. České právní předpisy musí být postupně uvedeny v soulad s právem EU, což je jednou z podmínek členství v Evropské unii. Prakticky to znamená, že vnitrostátní právní řád musí být v den přijetí s právem Evropské unie plně kompatibilní (slučitelný).

Sbližování práva České republiky s právem EU se týká celého právního řádu, tedy i práva trestního. V tomto směru již byly přijaty příslušné novely trestního zákona a trestního řádu a novelizace některých dalších ustanovení trestních kodexů jsou připraveny. V závěrečném stadiu přípravy je také návrh nové kodifikace trestního práva hmotného České republiky (trestního zákoníku). Důvodová zpráva návrhu nového trestního zákoníku k této problematice konstatuje, že „přihlíží k vývoji právní teorie a praxe zejména v evropských zemích s rozvinutým demokratickým systémem a ...současně zajišťuje i plnění všech závazků v trestněprávní oblasti, které vyplývají pro Českou republiku z mezinárodních smluv a dalších dokumentů, vyjadřuje soulad vnitrostátní právní úpravy s normami práva Evropské unie/Evropských společenství a přihlíží k relevantním doporučením a stanoviskům Rady Evropy“.

Orgány Evropské unie, Rady Evropy a také Organizace Spojených národů přijaly řadu mezinárodních dokumentů, bezprostředně se dotýkajících trestního práva. Mnohé z těchto dokumentů se zabývají trestněprávní ochranou ekonomiky, bojem proti ekonomické kriminalitě a problematikou související s ekonomickou kriminalitou. Mezi významné z nich je například:

- Úmluva EU o ochraně finančních zájmů Evropských společenství ze dne 26. 7. 1995.
- Rámcové rozhodnutí Rady EU ze dne 28. 5. 2001 o potírání podvodů a padělání bezhotovostních platebních prostředků.
- Rámcové rozhodnutí Rady EU ze dne 27. 1. 2003 o ochraně životního prostředí trestním právem.

- Rámcové rozhodnutí Rady EU ze dne 26. 6. 2001 o praní špinavých peněz, identifikaci, vysledování, zmrazení, zadržení a zabavení prostředků a výnosů z trestné činnosti.

- Úmluva o praní, vyhledávání, zadržování a konfiskaci výnosů ze zločinu (dokument Rady Evropy ze dne 8. 11. 1990). Česká republika úmluvu podepsala a vyhlásila ji ve Sbírce zákonů pod č. 33/1997 Sb.

Poslední dva citované dokumenty byly promítnuty do našeho zákonodárství skutkovou podstatou trestného činu legalizace výnosů z trestné činnosti podle § 252a trestního zákona. Stalo se tak jeho novelou č. 134/2002 Sb.

- Trestněprávní úmluva o korupci (dokument Rady Evropy ze dne 27.1.1999).
- Úmluva Organizace spojených národů proti nadnárodnímu organizovanému zločinu. Po projednání Valným shromážděním OSN podepsána na konferenci v italském Palermu v prosinci 2000.

II. 5. Shrnující poznámka

- Trestné činy hospodářské jsou obsaženy v hlavě druhé zvláštní části trestního zákona. Hospodářské zájmy jsou však chráněny i v jiných částech zvláštní části, zejména v hlavě deváté, jestliže je tu výrazný prvek majetkové škody.
- V období od listopadu 1989 do konce roku 2003 byl platný trestní zákon čtyřiačtyřicetkrát novelizován a doznal mnoha podstatných změn, z nichž značná část se týkala trestných činů postihujících hospodářskou kriminalitu. Nové a nové dílčí novelizace však zhoršují úroveň právního řádu jako celku. Trestní kodexy jsou v důsledku častých a rozličných dílčích změn a doplnění zahlceny a působí nekonzistentně.
- Jako velmi naléhavá se ukazuje potřeba zásadního přepracování trestního práva hmotného, tj. jeho rekonstrukce. V současné době (duben 2004) již je připraven návrh nového trestního zákoníku. Zcela novým institutem, který je obsažen v návrhu, je trestní odpovědnost právnických osob, kterou nový zákoník zavádí vedle klasické trestní odpovědnosti osob fyzických.
- V souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie probíhá proces sbližování práva České republiky s právem Evropské unie. Týká se celého právního řádu, včetně práva trestního. V tomto směru již byly příslušné novely stávajícího trestního zákona přijaty a některé další jsou připraveny. Završením tohoto procesu bude schválení nového trestního zákoníku.

III. HOSPODÁŘSKÁ KRIMINALITA V ČR - SOUČASNÝ STAV

III. 1. Úvod

Východím bodem pro sledování a výzkumné rozpracování hospodářské kriminality v časových proměnách jejího kvantitativního, strukturálního i územního výskytu a jeho indikátorů byly poznatky shromážděné v průběhu celého výzkumu.

Podstata nebezpečnosti, rozpínavosti, ale také důkazní složitosti při stíhání hospodářských trestných činů tkví v technologické jednotě legálního a trestného ekonomického chování, která také podporuje velmi vysokou míru jejich latentního výskytu.

Hospodářská trestná činnost devadesátých let minulého století je nejen nebezpečným a zatěžujícím prvkem pro českou ekonomiku, je i jistým výrazem politického a exekutivního pohledu na celkovou sociálně ekonomickou realitu tohoto historicky zatím krátkého, ale pro společnost důležitého období. Je tedy možné si položit otázku, jestli v tomto období byl zájem o základní problémy spojené s tímto druhem kriminality dost hluboký a jestli větší obranných kroků byla ve vztahu k zjišťovanému výskytu i míře latence produktivní.

Průběh společenské a především ekonomické transformace na počátku tohoto desetiletí byl poznamenán nedočkavostí, ale také nedoceněním některých jejích průvodních jevů, takže tvorbu nových zákonných předpisů z té doby lze spíše charakterizovat jako kvantitativní než kvalitativní. Je možné dokonce říci, že ani v současné době ještě nelze legislativní činnost v této oblasti vidět jako činnost koncepční, která by hospodářskou realitu předjímala a ne ji průběžnými dodatky jen doháněla. Proto je právní úprava hospodářského života tak zbytnělá, nepřehledná a hlavně často nesrozumitelná, což je pro ochranu proti kriminálním útokům indikace kontraproduktivní.

Jako nedokonalou a výskyt hospodářské trestné činnosti svoji kvalitou výrazně ovlivňující vidí právní úpravu ekonomických vztahů také trestněprávní praxe. V provedeném dotazníkovém šetření (viz informace o metodologii výzkumu v kapitole I.) hodnotí její úroveň 58 % soudců a 65,8 % státních zástupců jako „trpící řadou nedostatků“. Jako výraznou vidí 72,4 % soudců a 67 % státních zástupců korelaci mezi kvalitou těchto právních předpisů a výskytem hospodářské kriminality.

Velmi podobně vyhlíží situace hospodářské kriminality i v oblasti trestního práva. Také zde překypuje právní úprava novelami, ale z ohlasů odborné veřejnosti je zřejmé, že ne všechny jsou „povedené“, dostatečně propracované, přesně formulované. Stále ještě je voláno po dalších úpravách, např. je postrádána skutková podstata nebo skutkové podstaty upravující charakteristické typy úmyslného nebo nedbalostního jednání, které vede k obohacování na úkor jiných osob a k poškozování dalších podnikatelů.¹⁰

¹⁰ Srov.: Kol. autorů.: Trestná činnost na českém kapitálovém trhu. Praha. 1997. Institut MS pro další vzdělávání soudců a státních zástupců.

Přestože je rozšiřován počet skutkových podstat hospodářských trestných činů, přestože byly zavedeny do trestního procesu nové instrumenty, není zvláště patrná vyšší účinnost trestního řízení, nezmizela nadměrná různorodost kvalifikačních názorů jednotlivých činitelů trestního řízení a tyto skutečnosti se neodrazily ani v efektech preventivních. Větší míra bezradnosti (nebo menší míra odvahy) justice je patrná také z významně malého rozsahu judikatury.

III. 2. Základní faktory ovlivňující kvantitativní a strukturální výskyt hospodářských kriminálních aktivit

III. 2.1. Vliv společenského prostředí

Reálná situace ve výskytu hospodářských kriminálních aktivit je jedním z objektivních důsledků příčinných interakcí mezi politicko - společenskou změnou, která nově charakterizuje vývoj od počátku devadesátých let minulého století a reflexí této změny v jednotlivých oblastech společenského života.

V ekonomické zóně jde především o zpětnou proměnu struktury vlastnických vztahů, která byla od konce druhé světové války zjednodušena znárodnovacím procesem a po více jak čtyři následující desetiletí tvořila základ teorie i praxe plánovitěho řízení. Strukturu těchto vztahů bylo třeba nejen transformovat do podoby před zmíněným znárodněním, ale současně ji bylo třeba také inovovat, aby spolu s nově formulovanými ekonomickými zájmy odpovídala moderním a ve světovém obchodě běžně platným zásadám svobodného ekonomického chování.

V historicky krátké době tak dochází ke změně vlastníků jak u rozhodující části do té doby majetku státního, tak také u rozhodující část majetku, jehož vlastníky byly různé typy družstev a v neposlední řadě se jednalo i o vlastnickou změnu u nemalé části majetku spravovaného obcemi (především komunálními podniky). Tyto majetkové převody byly realizovány buď různými **formami privatizace** jako např.: transformací na nově definované typy obchodních společností, veřejným prodejem konkrétních společností, nabídkou spoluvlastnictví ve vybraných subjektech občanům (kupónová privatizace) apod. nebo **formou restitucí**, kdy stát vracel znárodněný majetek původním vlastníků.

Proměňující se struktura vlastnických vztahů se samozřejmě promítla i v dalších s ní souvisejících realitách, jako např. ve frontálním zániku dosud existujících podniků a organizací, vedle toho také ovšem v prudkém až živelném vzniku nejen nových obchodních společností, ale také dalších právnických osob neziskového charakteru a v neposlední řadě ve stejné prudkém až živelném konstituování významné skupiny samostatně podnikajících fyzických osob.

Tento proces zanikání bývalého a utváření nového podnikatelsko-organizačního uspořádání přirozeně nebyl a ani nemohl být procesem autonomním, procesem bez odrazu do sociálně ekonomického okolí. Nově se formující mikroekonomické prostředí

přizpůsobovalo svým potřebám pochopitelně i výraz dalších jevů, z nichž je možné zaznamenat především vliv na zaměstnaneckou mobilitu. Sledováno nejen tehdejší, ale i současnou optikou je možné o vlně zaměstnanecké mobility z počátku minulého desetiletí říci nejen to, že byla dosti vysoká, ale i to, že její výraznou součástí byla také mobilita profesní.

Paralelně s takto vyvolaným pohybem pracovních sil probíhala ještě také personální obměna jak v institucích, které jsou činné v trestním řízení, tak v již existujících institucích státní správy. Kromě toho bylo třeba ještě personálně zabezpečit činnost institucí, které v rámci státní správy právě vznikaly. Obdobně jako do hospodářské oblasti také sem přicházeli lidé noví, často však a bohužel, s malou nebo dokonce žádnou praktickou zkušeností s výkonem těchto odborných činností. Souběhem skutečností, kdy se utvářející podnikatelská obec (včetně řady bankovních domů) teprve začínala orientovat v používání nástrojů nabízených vznikajícím liberálním trhem a kdy stát ještě nedisponoval skupinou dostatečně odborně vybavených profesionálů, kteří by mohli účinně chránit jeho hospodářské zájmy, byl vytvořen prostor pro uplatnění aktivit napadajících ekonomiku nežádoucím způsobem.

III. 2.2. Vliv právního rámce

Jistě nelze pochybovat o tom, že pro kvantitativní i strukturální výskyt hospodářské trestné činnosti v uplynulých dvanácti letech má meritorní význam nejen trestní, ale také obchodní a finanční právní úprava této oblasti. Zjišťovací a dokazovací aktivity orgánů činných v trestním řízení jsou právě pro šíři relevantní právní úpravy u tohoto druhu kriminality ještě složitější a časově ještě náročnější než např. u kriminality drogové, kriminality násilné, kriminality spojené s nelegální migrací apod.

Již zmíněný návrat k liberalizaci ekonomického života musel být pochopitelně doprovázen odpovídajícím právním prostředím, a to jak prostředím netrestním, tak prostředím ochraňujícím měnící se hospodářské zájmy trestním právem. V této době právní teorie přehodnocuje dosavadní pojetí hospodářské trestné činnosti a její místo v trestním právu. Je to pochopitelná reakce na smršť nových právních předpisů, na vznik nových skupin vlastníků, na vznik nových obchodních společností, na vstup dosud nepoužívaných ekonomických nástrojů atp. Trestní právo tak bylo u hospodářské trestné činnosti vlastně nuceno udělat dosti dlouhý krok od dosavadní ochrany „majetku v socialistickém vlastnictví“ k ochraně práv i oprávněných zájmů všech reálných ekonomických subjektů. Je dobře známé, že trestní i netrestní legislativa z počátku minulého desetiletí nese známky podmínek v nichž byla realizována. Šlo především o rychlost zpracování předpisu, o úpravu používání nástrojů k němuž zatím chyběly empirické zkušenosti a v neposlední řadě i o omezenou míru odborných znalostí a zkušeností samotných zpracovatelů s upravovanými oblastmi, ale také o různost politických přístupů k jednotlivým problémům.

S historicky krátkým odstupem je možné minulou část legislativního procesu, která je věnována hospodářské oblasti včetně její trestněprávní ochrany hodnotit spíše jako proces ex post, než jako proces ex ante. Přijímané právní úpravy jednotlivých oblastí nebyly obvykle tak propracované, aby přesně a srozumitelně sdělovaly svůj záměr a cíl,

aby do jisté míry předvíдалy možné reakce praktické reality, aby v sobě měly i jistotu míru preventivní ochrany proti vzniku hospodářských kriminálních aktivit a aby byly v komunikační shodě s úpravou prolínajících oblastí. Častěji bylo možné se setkat s právní úpravou pokoušející se odstranit empiricky zjištěnou zneužitelnost předchozí úpravy, odstranit zmíněnou nekomunikativnost s dalšími platnými předpisy nebo odstranit jiný, podobně kontraproduktivní důsledek.

Také v novelách trestního zákona šlo většinou o následnou obranu proti již existujícímu ohrožení, jako např. novela přijatá zákonem č. 557/1991 Sb., která jako reakce na negativní jevy objevující se v privatizačních a restitučních souvislostech, definuje skutkovou podstatu nového trestného činu pletichy při veřejné soutěži a veřejné dražbě (§ 128a, § 128b, § 128c tr. zák.) nebo trestné činy pletichy při řízení konkursním a vyrovnacím (§ 256b tr. zák.), stejně jako trestný čin provozování nepoctivých her a sázek (§ 250a tr. zák.), který je ovšem po zařazení trestných činů pojistného podvodu a úvěrového podvodu kodifikován jako § 250c tr. zák. Tak jak „bobtnala“ obchodně právní a finančně právní úprava ekonomických činností, „bobtnal“ i trestní zákon novými trestnými činy hospodářskými i majetkovými, které byly nejednou požadovány trestněprávní praxí jen proto, že do té doby určité kriminální aktivity nebyly ani nemohly být orgány činnými v trestním řízení právně kvalifikovány a řešeny.

Také u trestných činů majetkových v hlavě deváté zvláštní části trestního zákona se rovněž projevil předstih kriminální reality před trestněprávní teorií. Odborná veřejnost (kriminalisté, státní zástupci i soudci) dospívala k názoru, že ekonomika je citelněji oslabována důsledky kriminálních aktivit vykazujících znaky některých trestných činů majetkových (podvod, zpronevěra apod.) než trestných činů hospodářských a část majetkové trestné činnosti začala být označována jako hospodářská, aniž by ovšem došlo k přesnému vymezení co ano a co ne.

Jak již bylo naznačeno v úvodu, v průběhu minulých třinácti let nabyla i pozbyla účinnosti celá řada právních předpisů různé právní síly upravujících rámec ekonomického života. Obdobně jako v trestním právu byla také zde řada předpisů několikrát novelizována, a to vše ve svém souhrnu vytvořilo početně velmi silný konglomerát, kterému kromě kvantity lze často vyčíst i poměrně nízkou kvalitu. Předpisy nejsou vždy obsahově stručné a formulačně výstižné, nezřídka při jejich tvorbě unikla souvztažnost s úpravou některé kontaktní oblasti. Pro domácí i zahraniční ekonomické subjekty je takovýto nejednoduchý až nepřehledný právní stav velmi zatěžující, ale pro realizaci hospodářských kriminálních aktivit je to stav naopak příznivý.

Nejsou řídké případy, kdy zahraniční investor po setkání s nestandardní podobou našeho právního prostředí buď ztratil zcela zájem realizovat zde svůj původní záměr nebo hledá způsoby, které by mu dovolily jeho obchodní aktivity a podnikatelské vazby u nás ošetřit podle zahraničního práva, eventuálně zajistit, aby byly v jurisdikci zahraničního rozhodčího řízení. Nazíráno optikou právních zástupců nadnárodních firem skrývají české právo, česká justice a české arbitrážní řízení příliš mnoho nejjasností a tudíž skýtají i mnohá potenciální rizika. Takovýto hodnocení se nedostávají jen minulému stavu, ale také stavu současnému, přestože proti počátku minulého

desetiletí je zaznamenáván posun ve směru standardního právního prostředí, standardní správy akciových společností i standardu celkové podnikatelské etiky.

Tento posun znamená, že některé podnikatelské aktivity jako např. ty, které realizoval V. Kožený, nebo fond Trend, či CS Fondy, podobně Středoevropská a.s., stejně jako Consus IF a řada dalších, jsou již definitivně neopakovatelné. Postupně jsou objasňována a pachatelům dokazována úmyslná a závažná kriminální jednání hospodářského charakteru, pachatelé jsou obžalováni a odsuzováni. Zatím se však většinou jedná o jednotlivé pachatele a v případě, že pachatelů je více, chybělo zatím vždy prokázání znaků naplňujících ustanovení § 89 odst. 17 trestního zákona o zločinném spolčení.

V samotné kvalitě podnikatelského prostředí se však zatím tyto pozitivní kroky příliš neodrážejí, o čemž vypovídá např. i průzkum rizika správy akciových společností, který iniciovala a podporovala Československá obchodní banka a který byl proveden mezi manažery významných, tedy podnikajících společností. Výsledek průzkumu potvrzuje, že stav této oblasti je na samé hranici intervalu přiměřeného rizika (hodnota 11, velmi vysoké 0-5, vysoké 6-10, přiměřené 11-20, nízké 21-28), což ovšem pro tuzemské ani zahraniční podnikatele není stav překvapující. Mezi aspekty, které nejvíce zvyšují rizika spojená se správou akciových společností, jsou nejhůře vnímanými právní procesy. Podnikání tak podle názoru dotazovaných nepříznivě ovlivňují především: pomalé soudní konání, malá efektivnost institucí vynucujících právo, ale také malý respekt k těmto institucím a v neposlední řadě nízká efektivnost a malá rychlost průběhu konkursního řízení. Nejlépe hodnoceným aspektem v tomto průzkumu je regulační rámec správy akciových společností.

Rizika správy akciových společností (jde o nejčastěji používaný ekvivalent původního „corporate governance“) nejsou pojmem s taxativně vymezeným obsahem; obecně je lze chápat jako varietu vzájemně se prolínajících formálních a neformálních vztahů existujících uvnitř sektoru akciových společností a odraz společného výsledného efektu vně sektoru, tedy důsledky pro celou společnost. Profesor Ira M. Millstein (Yale School of Management), který se zabývá moderní teorií o dobrých firemních postupech, charakterizuje corporate governance jako „směs právních, regulačních a přiměřených dobrovolných postupů soukromého sektoru, které mu umožní přitáhnout finanční a lidský kapitál, efektivně pracovat a vytvářet podmínky pro příznivý dlouhodobý vývoj své firmy.“¹¹

Základem hodnocení těchto rizik jsou „Principy správy akciových společností“, které jsou stanoveny a zformulovány Organizací pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD). Podle těchto principů by právní a regulační rámec správy akciových společností měl:

1. chránit práva akcionářů,
2. zajistit spravedlivé nakládání se všemi akcionáři včetně minoritních a zahraničních,
3. zohlednit práva všech zainteresovaných stran jejichž zájmy jsou zakotveny v zákonech a podporovat aktivní spolupráci akciových společností a dalších stran při

¹¹ Srov. např.: Co je corporate governance? In.: Ekonom 5/2001, str. 27

vytváření bohatství, pracovních míst a udržitelnosti finančně stabilizovaných podniků,

4. zajistit včasné a přesné zveřejňování podstatných informací, které se týkají akciové společnosti, vč. finanční situace, výsledků hospodaření, vlastnictví a správy společnosti,
5. zajistit strategické usměrňování společnosti, efektivní monitorování představenstva dozorčí radou a jejich odpovědnost vůči společnosti a akcionářům.

K ověření míry respektování těchto principů a zjištění výše rizika správy akciových společností v té které zemi jsou ve studii s názvem „Hledání strukturovaného přístupu k hodnocení rizika správy akciových společností na rozvíjejících se trzích“ (autoři: Crichton-Miller a Worman) definovány čtyři důležité hodnotící aspekty, jejichž prostřednictvím je možné vyčíslit index rizika správy akciových společností (IRSAS), o jehož výši v ČR je zmínka v předchozím textu. K hodnotícím aspektům jsou řazeny:

1. **Zákony o akciových společnostech** musí přesně vymezovat právní vztahy mezi představenstvem, dozorčí radou a akcionáři,
2. **Právní procesy** musí garantovat řešení obchodních sporů jak arbitrážně, tak soudně a musí garantovat vynutitelnost splacení dluhu soudní cestou.
3. **Regulační rámec** zaručuje, že regulátoři vykonávají správně základní, zákony definované a v podnikatelské praxi obecně přijímané funkce. Porušování pravidel a zpronevěra se na vznikajících trzích objevuje častěji než v ustáleném prostředí. Příznivé podnikatelské prostředí je třeba utvářet etickým a profesionálním chováním všech podnikajících subjektů.
4. **Etické prostředí** kvalita legislativní a komerční infrastruktury je funkčně omezena existencí tolerance k podvádění, výskytu kriminálních aktivit a neetickému chování v podnikání.

Mezi nejslabší oblasti českého podnikatelského prostředí řadí čeští i zahraniční podnikatelé bankrot. Přesto (nebo možná právě proto), že zákon č. 328/1991Sb., o konkursu a vyrovnání byl v průběhu devíti let jeho účinnosti **jedenáctkrát** novelizován, tak ani jeho poslední novely provedené v roce 2000 z něj nečiní dostatečně vyhovující právní rámec úpadečného řízení. Ani v poslední účinné verzi tento zákon neumožňuje rychlé uspokojení úpadečových věřitelů, stejně jako neumožňuje účinnou úpadečovou revitalizaci. Množství novel bylo praktickou překážkou vytvoření potřebného judikatorního zázemí a získání potřebných soudně rozhodovacích zkušeností. Vzhledem k důležitosti tohoto zákona pro úpadečové řízení samotné, ale i pro korelaci jeho kvality s některými hospodářskými i majetkovými trestnými činy a pro samotnou ilustraci preventivních možností ekonomické právní úpravy v omezení výskytu hospodářské trestné činnosti, nebude na škodu širší exkurz.

Zdá se, že novely tohoto zákona neodstraňují minulé nedostatky v potřebné míře a nejen to, praxe v novelách nachází nedostatky nové, jako např. neosvědčující se institut předběžného správce. Při profesní nebo osobnostní nedostatečnosti osoby jmenované k výkonu činnosti veřejného správce neexistuje rychlá cesta k jeho výměně, věřitelé nad jeho činností nemají kontrolu a pouze se mohou usnést na návrhu jeho

soudního zproštění funkce. Zákon není přesný ani ve svém znění, což samo o sobě přináší řadu složitostí. Z těchto a z dalších důvodů banky velmi zvažují, zda ten který podnik pošlou do konkursu.

Výhrady podnikatelů k právnímu rámci bankrotu a k jeho praktické realizaci se soustřeďují do tří základních oblastí, kterými jsou: výhrady k procesním pravidlům, výhrady k samotné zákonné definici bankrotu a výhrady k přístupu i motivaci výkonných osob v procesu konkursního řízení.

Procesním pravidlům je vyčítáno např. to, že v případech, kdy jsou některé kroky podmíněny souhlasem nebo účastí dlužníků při soudním jednání, umožňují dlužníkům tato jednání protahovat nebo dokonce blokovat. Negativně je také hodnocen systém informování o průběhu a výsledcích řízení, stejně jako dlouhá doba trvání jednotlivých konkursních jednání a pro věřitele ne příliš zajímavý výsledek.

Definice bankrotu je podle názoru odborné podnikatelské veřejnosti spíše nakloněna likvidaci než reorganizaci podniku, což je cesta odlišná od běžného stavu ve vyspělých trzích. Další výhrada se týká správy bankrotující firmy, kde za vhodnější je považována možnost, aby správcem byl výbor věřitelů a nikoli soudem jmenovaný správce, jehož zájmy nemusí a často nejsou totožné se zájmy věřitelů.

Zatím nedostatečná míra praktických zkušeností s průběhem konkursních řízení jak u soudců, tak u jimi jmenovaných správců, vyvolává jejich nadměrné časové zatížení a prodlužuje samotný rozhodovací proces. Při nedostatku etického zázemí může správce, pro kterého je konkurs záležitostí lukrativní, jeho průběh záměrně prodlužovat, což je ovšem v přímém rozporu se zájmy věřitelů.

Mnoha kritických připomínek bylo také vysloveno k poslední novele zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku. Diskutována a na konkrétních praktických příkladech jsou dokumentována problematická ustanovení týkající se např.: nově stanovených náležitostí obchodních listin, povinnosti dokladat do obchodního rejstříku větší rozsah dokumentů nebo zvýšené administrativní a kapitálové náročnosti při zakládání obchodních společností apod. Řada nových ustanovení je v praktické aplikaci problematická a minimálně vyvolává výkladové potíže.

Vazbu na smlouvy uzavřené před termínem účinnosti této novely nemá např. nově zavedený institut smlouvy o výkonu funkce, volný výklad také umožňují některá ustanovení upravující zrušení společnosti s ručením omezeným nebo případy, kdy je snižován základní kapitál akciové společnosti cestou stahováním akcií z oběhu. Takovýchto konkrétních výkladových i aplikačních příkladů je v podnikatelském prostředí shromážděno daleko více.

Kromě nalezených nedostatků jsou ovšem v novele obchodního zákoníku přijímány příznivé úpravy, které zkvalitňují dosavadní obchodní podmínky a kterých také není málo. Vadou na pozitivní stránce této novely však je nepřiliš precizní provázanost s novelami dalších zákonů, jako např. se zákonem o účetnictví nebo zákony daňovými.

V roce 2000 byla také přijata rozsáhlá novela zákona č. 591/1992 Sb., o cenných papírech, která tuto oblast právně uvedla do souladu se směrnicemi Evropské unie. Novela především zpřesňuje terminologii zákona účinného před novelou, takže

dosahuje terminologické jednoty s obchodním zákoníkem i dalšími souvisejícími zákony (např. služby poskytované třetím osobám v souvislosti s cennými papíry se nyní nazývají službami investičními a dělí se na hlavní a doplňkové, nově se zavádí smlouva o obhospodařování cenných papírů apod.).

Přijatou novelou je dále nově upravena také veřejná dražba cenných papírů, což zvláště uvítají výkonní exekutoři a nově jsou i stanoveny náležitosti povolení k výkonu činnosti obchodníka s cennými papíry (jak českého obchodníka, tak poboček obchodníka zahraničního). Nové úpravy se zde dostávají rozlišení cenných papírů na registrované a veřejně nabízené. Zřizován je garanční fond obchodníků s cennými papíry, kde zdrojem majetku jsou: příspěvky od obchodníků s cennými papíry, výnosy z investování peněžních prostředků, návratné finanční výpomoci, úvěry a výtěžky z různých ukončených likvidačních řízení týkajících se obchodu z cennými papíry. Použití prostředků fondu je určeno na náhrady závazků obchodníků s cennými papíry, splátky návratných výpomocí a úvěrů a úhradu nákladů na činnost fondu.

Je zřejmé, že tento výčet novelizovaných právních předpisů z posledního období není úplný, přesto charakterizuje stav právního rámce podnikatelského prostředí a doplňuje výše uvedený názor, že toto prostředí je zatím pro investory problematické a může být i prokriminální.

III. 3. Současný stav výskytu hospodářské kriminality a jeho odlišnosti od minulého vývoje

V této části je pozornost soustředěna především na kvantitu, strukturu a územní lokalizaci výskytu hospodářské trestné činnosti. K vytvoření představy o rozsahu výskytu hospodářských trestných činů slouží především statistická sledování údajů, které tento výskyt charakterizují. Je však třeba neustále brát v úvahu rozdílné skutečnosti metodického rázu, která tak vlastně určují i různá obsahová naplnění tohoto druhu kriminality. Hovoříme-li o evidovaných skutcích, stíhaných a vyšetřovaných osobách či způsobených finančních škodách (data Policejního prezidia), pak kromě trestných činů hospodářských podle systematického řazení trestního zákona hovoříme i o vybrané trestné činnosti majetkové (viz. Takticko-statistická kvalifikace užívaná Policií ČR). V případě vykazování obžalovaných a odsouzených osob (data Ministerstva spravedlnosti) se jedná o hospodářské trestné činy shodné se systematickou zvláštní části trestního zákona.

Kromě zmíněného trvalého metodického rozdílu mezi oběma soubory, které již byly v minulých pracích konkretizovány, by se v údajích roku 2002 mohly projevit ještě změny, které přinesl zákon č. 265/2001 Sb., účinný od 1.1. 2002. Evidence výskytu této trestné činnosti ve sledovaném roce by tak mohla reagovat především na novou úpravu výše škody nikoli nepatrné. V druhé části tohoto zákona, je v článku IV. pod bodem 32 k § 89 odst. 11 uvedeno: „Škodou nikoli nepatrnou se rozumí škoda dosahující částky nejméně 5 000 Kč“. Jak a v jakém druhovém složení se tato úprava může projevit v kvantitě evidovaného výskytu kriminálních aktivit bude zřejmě patrné až s příslušným časovým odstupem. První rok účinnosti zatím nepřinesl pokles evidovaného výskytu kriminality, který předpokládali někteří oponenti této úpravy.

Jak tedy vypadá současný stav, konkretizovaný evidovanými výsledky roku 2002? V tomto roce bylo **policií ČR v celkové kriminalitě evidováno 372 341 zjištěných skutků**, což je sice ve srovnání s evidencí za rok předchozí mírný nárůst, konkrétně o 13 764 skutků, který ovšem stále ještě nevyrovnává stav v roce 2000 a proti němu je ještě o 19 128 skutků méně. Stejný směr vývoje jako má kriminalita celkem je evidován také u výskytu **trestné činnosti hospodářské**, takže po dvou letech početního snížení (r.2000 a r. 2001) dochází v roce 2002 i tady ke zvýšení zjištěných skutků. V porovnání s rokem 2001 jde o zvýšení 14 %. V absolutním vyjádření zachycuje v roce 2002 policejní evidence 40 213 skutků přiřazených hospodářským kriminálním aktivitám, což je o 4 951 více než v roce předchozím a současně tento počet představuje více jak třetinový podíl ze zvýšeného výskytu celkové kriminality.

Vyšší počty zjištěných skutků v roce 2002 proti roku předchozímu jsou pochopitelně evidovány i u dalších druhů kriminality, ale jejich zvýšení je výrazně nižší než u trestné činnosti hospodářské; např. u **obecné kriminality** jde o 1,8 %, u **násilné kriminality** o 8,5 %, u **mravnostní kriminality** o 4,6 %. S ohledem na již zmíněnou zákonnou úpravu výše škody nikoli nepatrně ze 2 000 Kč na 5 000 Kč je možné konstatovat, že v prvním roce její účinnosti není evidován ani pokles výskytu **trestné činnosti majetkové**, která sice v porovnání s rokem 2001 a s ohledem na ostatní druhy kriminality dosáhla zvýšeného počtu zjištěných skutků o pouhých 411, což představuje zvýšení jen o 0,2 %, ale stále je to zvýšení.

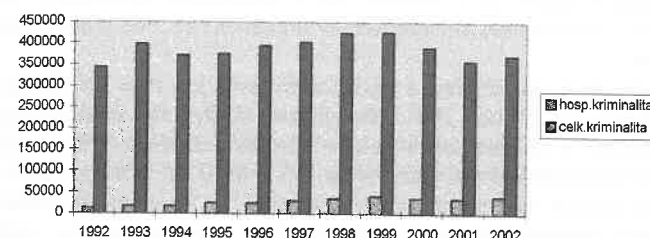
V majetkové trestné činnosti má silné početní zastoupení (64,2 %) skupina zjištěných skutků **krádeží prostých**, kde by se při zvýšení spodní hranice způsobené škody dal s jistotou mírou pravděpodobnosti očekávat výraznější úbytek než je 7 zjištěných skutků. S vědomím toho, že výše škody nebude jediným a pravděpodobně nebude ani určujícím indikátorem reálného výskytu krádeží prostých, může přesto stav evidovaný v roce 2002 i překvapit. Protože by zde již neměly být podchyceny krádeže, při nichž způsobená finanční škoda nepřesáhla 5 000 Kč, nemusí být dokonce ani viděn jako skutečné snížení zjištěného počtu skutků, v tomto případě snad lépe řečeno stagnace, ale může vést k závěru, že se prakticky jedná o kvantitativní zvýšení těchto kriminálních aktivit. Bez početní konfrontace se zjištěnou skupinou krádeží prostých, které v roce 2001 byly ještě trestnými činy a v roce 2002 již jen přestupky, stejně jako bez analýzy dalších s tímto stavem korelujících znaků by však poloha takovéto úvahy zůstala jen spekulací, evokující možné zpochybnění jedné změny v trestněprávní úpravě krátce po jejím zavedení.

Co je však na statisticko-evidenčních výsledcích roku 2002 ve srovnání s rokem předchozím ještě jiné, je viditelný pokles počtu **objasněných skutků**, a to prakticky ve všech sledovaných skupinách. V poměru ke zjištěným skutkům se tato snížení u většiny jednotlivých druhů kriminality pohybují od cca 4 % do cca 8 % (u kriminality celkem to je 5,8 %) s výjimkou trestné činnosti hospodářské, kde bylo v roce 2002 objasněno o 16,3 % méně zjištěných skutků než v roce 2001.

Po tomto krátkém exkurzu do povšechných souvislostí s evidovaným výskytem kriminálních aktivit v roce 2002 se vraťme k té části, která se týká hospodářské trestné činnosti, jejímu směru vývoje a porovnání se směrem vývoje kriminality celkem. Právě jedenáctiletý vývoj těchto veličin je názorně zachycen v následujícím grafu.

Graf č.1

Evidované skutky celkové a hospodářské kriminality

Pramen: Statistika kriminality v ČR.OSŘI Policejní prezidium ČR.

Z grafu je patrné i to, že v průběhu devadesátých let minulého století zvyšovala hospodářská trestná činnost pravidelně svůj podíl na výskytu celkové kriminality až do roku 1999, kdy představovala její desetinu. V následujících dvou letech docházelo k rychlejšímu poklesu evidovaných skutků hospodářských než je evidovaný pokles celkový, což ji v relativním vyjádření vrátilo pod hranici 10 %. Rokem další změny je až rok 2002, kdy se evidovaný počet zjištěných skutků hospodářské trestné činnosti účastní na celkových kriminálních aktivitách svým zatím nejvyšším podílem, a to 10,8 %. Celý minulý jedenáctiletý vývoj tohoto podílu ilustruje následující tabulka.

Tabulka č. 1

Podíl výskytu hospodářské kriminality na výskytu kriminality celkem v %

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
3,7	4,63	4,95	6,77	6,48	7,47	8,46	10,06	9,61	9,83	10,8

Pramen: Statistika kriminality v ČR.OSŘI Policejní prezidium ČR.

Evidované počty zjištěných skutků celkové i hospodářské kriminality v minulých třech letech byly následující:

	2000	2001	2002
zjištěné skutky kriminality celkem	391 469	358 577	372 341
zjištěné skutky kriminality hospodářské	37 632	35 262	40 213

Pramen: Statistika kriminality v ČR.OSŘI Policejní prezidium ČR.

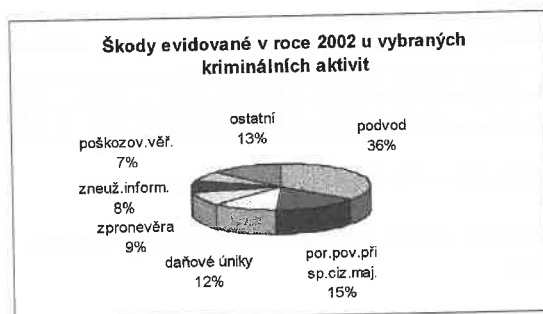
Skutečnosti roku 2002 potvrzují, že mezi četností výskytu hospodářských kriminálních aktivit a výší zjištěných finančních škod nelze prvoplánově hledat přímou

souvztažnost. Výše **způsobených finančních škod** spíše než s počtem spáchaných skutků koreluje s jejich strukturálním rozložením. Také ve sledovaném roce dosáhly tyto škody úctyhodnou částku jak u celkové, tak u hospodářské kriminality. Celkově se jedná o cca 43,3 miliardy Kč a z toho cca 29 miliard Kč (67 %) je podíl hospodářské trestné činnosti.

V obou případech, jak již víme z předchozího textu, je v roce 2002 evidováno více zjištěných skutků než v roce 2001, ale zjištěné škody mají tendenci opačnou. U celkových škod je evidováno snížení cca o 12,4 miliard Kč a u škod způsobených hospodářskými kriminálními aktivitami cca o 15,1 miliard Kč. Příčiny tohoto stavu jsou bez objektivní znalosti celé reality, stejně jako tomu je u snížení objasňenosti, těžko komentovatelné. Subjektivním pohledem je možné mezi oběma jevy vidět např. i souvislost - za nižší objasňenosti jsou i nižší škody.

Objem vyčíslených finančních škod přiřazených hospodářským kriminálním aktivitám v roce 2002 představuje z částky evidované v roce předchozím 65,8 % a jak je zřejmé z uvedeného absolutního vyjádření, jedná se o poměr nižší než u škod evidovaných za trestnou činnost celkem, kde došlo k poklesu na 77,7 %. Vzhledem k tomu, že finanční škody způsobené hospodářskými trestnými činy výrazněji koreluje se strukturálním složením jejich výskytu než s jejich celkovou kvantitou, je vhodné doplnit toto meziroční srovnání také srovnáním této struktury. Před tím ale uvedeme grafické znázornění podílu jednotlivých trestných činů na celkové škodě způsobené hospodářskou kriminalitou v roce 2002.

Graf č. 2

Pramen: Nestandardní sestavy HK.OSŘI Policejní prezidium ČR

Stejně jako v roce 2001 se na kvantitativním výskytu i na výši způsobených finančních škod hospodářské trestné činnosti v roce 2002 nejvýrazněji podílejí kriminální aktivity stíhané jako **podvod**. Počet zjištěných skutků v tomto roce dosáhl výše 11 946, což je v porovnání s předchozím rokem zvýšení o 204 případy, zatímco 10,4 miliardy Kč vyčíslené škody je částka o celých 14 miliard Kč nižší než je předchozí evidovaná výše, takže je to právě podvod, který se odrazil ve snížení škod hospodářské kriminality jako celku. Tady je ovšem namístě připomenout, že policejní

evidence řadí část zjištěných aktivit podvodu do trestné činnosti hospodářské a další část do trestné činnosti majetkové. Pro doplnění celkového obrazu výskytu této kriminality by bylo třeba k uvedenému počtu skutků vedených za rok 2002 jako hospodářské přičíst ještě 7 787 skutků vedených jako majetkové a stejně tak škody ve výši 10,4 miliardy Kč zvýšit o další 1,6 miliardu Kč.

Nejmarkantnější rozdíly v meziročním srovnání výskytu jsou u kriminálních aktivit evidovaných jako **úvěrový podvod**, kde je v roce 2002 zachycen více jak dvojnásobný počet zjištěných skutků, a to 5 056 proti předchozímu roku s 2 181 skutkem. Také v těchto případech jde současně o velmi výrazný pokles zjištěných finančních škod a sice ze 7,9 mld. Kč a z 19 % podílu na celkovém objemu škod hospodářské trestné činnosti v roce 2001 až na 655 milionů Kč a 2,3 % podílu v roce 2002.

Jinak než u podvodné trestné činnosti vychází srovnání u **trestné činnosti daňové**. Tady je sice v roce 2002 také evidován větší počet skutků než v roce předchozím a sice o 229 skutků (4 549 proti 4 320), ale ten je naopak provázen skoro dvojnásobnou výší finančních škod, představovanou 4,3 miliardy Kč proti minulým 2,4 miliardám Kč. Tím se také dvojnásobně zvýšil podíl těchto kriminálních aktivit na celkových škodách, a to z 6 % v roce 2001 na 12 % v roce 2002. Obdobné evidenční výsledky má i trestná činnost stíhaná za **zneužívání informací v obchodním styku**, kde zvýšený početní výskyt (z 55 skutků na 103 skutky) je doprovázen i zvýšeným finančním objemem škod (z 1,6 mld. Kč na 2,4 mld. Kč).

Zcela odlišně než je tomu u podvodů evidenčně vycházejí kriminální aktivity stíhané za porušování povinnosti při správě cizího majetku. Tady je v roce 2002 evidováno o 344 skutků méně než v roce 2001 (z 858 skutků na 514 skutků), ale objem zjištěných finančních škod je téměř dvojnásobný (2,4 miliardy Kč a 4,3 miliardy Kč).

Kromě srovnávací informace o kvantitativním výskytu a o jím způsobených finančních škodách u uvedených trestných činů, které sem byly vybrány proto, že výrazným způsobem ve sledovaném a jemu předcházejícím roce participovaly na evidovaném výskytu hospodářské trestné činnosti, tyto příklady také potvrzují vyslovený názor o celkové volné vazbě mezi počty zjištěných skutků a výši způsobené finanční škody. Pro doplnění je možné ještě uvést třeba řádový rozdíl v evidovaném počtu skutků zpronevěry (5 892) a zneužívání informací v obchodním styku (103) při prakticky zanedbatelném rozdílu výše škod (zpronevěra 2,5 miliardy Kč a zneužívání informací 2,4 miliardy Kč).

Kromě členění výskytu hospodářské trestné činnosti na jednotlivé trestné činy sleduje policejní evidence ještě několik dalších podrobnějších členění, z nichž jedním jsou také **konkrétní spáchané skutky**. Z jejich přehledu např. vyplývá, že u kriminálních aktivit spadajících pod trestný čin **podvodu** a evidovaných jako hospodářské se nejčastěji jedná o „vylákání zboží s úmyslem je nezaplatit“, a to ve 2 735 případech se způsobenou škodou 1,9 miliardy Kč, dále o „uzavírání podvodných obchodních smluv“ s 2 143 zjištěnými skutky a škodou ve výši 2,1 miliardy Kč, ale také o „vylákání úvěru bez úmyslu jej splatit“ s 943 případy a škodou dosahující 1,5 miliardy Kč. Ve výskytu majetkové kriminality je co do počtu skutků i výše zjištěné škody výraznou formou např. „machinace s finančními prostředky“ (penězi, tržbami, poplatky, vklady na účtech, finančními fondy) s 3 085 zjištěnými skutky a se způsobenou škodou 2,5 miliardy Kč.

U kriminálních aktivit kvalifikovaných jako **porušování povinnosti při správě cizího majetku** docházelo k tomuto porušování v roce 2002 nejčastěji „při zastupování ve věcech obchodních“, a to ve 227 evidovaných případech se škodou ve výši 2,4 miliardy Kč a dále v 51 evidovaném skutku se škodou 1,5 miliardy Kč „při činnosti správních, dozorcích rad a při výkonu prokury“.

Další informaci, kterou je možné z policejní evidence výskytu kriminality získat, je jeho **regionální rozložení**. Přestože zveřejněná data jsou za rok 2002 ještě uváděna podle dřívější struktury a dřívějších názvů krajů, nestandardní sestavy již dávají možnost sledovat územní výsledky i za tento rok v hranicích krajů reálných.

Velmi silný výskyt hospodářských kriminálních aktivit je ve sledovaném roce evidován v hlavním městě, kde je evidován nejvyšší počet zjištěných skutků 7 498 a také nejvyšší objem zjištěných finančních škod 6,8 miliard Kč. Tato výše způsobených škod je však jen necelou čtvrtinou (22,5 %) škod způsobených v roce 2001, kdy dosáhly 30,2 miliard Kč. V meziročním srovnání počtu zjištěných skutků je naopak situace opačná, tady stav evidovaný v roce 2002 o 22,5 % převyšuje stav roku předchozího (6 117 skutků). Vzhledem k novému krajskému uspořádání není zatím další meziroční srovnání možné a k dispozici může být územní přehled výskytu jen za sledovaný rok 2002.

Jak tedy vypadal regionální výskyt hospodářské trestné činnosti v absolutním vyjádření a jak se jednotlivé kraje podílely na republikovém výskytu této trestné činnosti, je zřetelné z následující tabulky.

Tabulka č.2
Regionální rozložení výskytu hospodářské kriminality v roce 2002

	škody HK v mil.Kč	z HK ČR %	skutky HK počet	z HK ČR %
Praha	6 813	23,5	7 498	18,7
Moravskoslezský	4 042	13,9	4 712	11,8
Jihomoravský	3 178	10,9	4 846	12,1
Ústecký	2 422	8,3	3 938	9,8
Zlínský	2 100	7,2	1 859	4,6
Královéhradecký	1 835	6,3	1 348	3,4
Olomoucký	1 613	5,6	2 029	5,1
Středočeský	1 493	5,1	3 644	9,1
Vysočina	1 446	5,0	1 208	3,0
Jihočeský	1 399	4,8	1 952	4,9
Pardubický	917	3,1	1 666	4,2
Plzeňský	744	2,6	1 470	3,7
Liberecký	693	2,4	1 916	4,8
Karlovarský	324	1,1	1 348	3,4

Pramen: Nestandardní sestavy HK. OSŘI Policejní prezidium ČR

Také z územního rozložení kvantitativního výskytu hospodářské trestné činnosti a z finančních škod zjištěných v jednotlivých regionech je patrné, že výši škody spíše než počet skutků určuje jejich struktura. Jedním z příkladů může být uvedené meziroční srovnání v Praze nebo třeba její 18,7 % podíl na celorepublikovém kvantitativním výskytu při jejím 23,5 % podílu na celorepublikovém objemu finančních škod. Obdobné rozdíly je možné vidět i dalších územních celcích.

V roce 2002 eviduje policejní statistika k objasněnému počtu skutků celkové kriminality 123 964 **stíhaných a vyšetřovaných osob**, z nichž 24 498 tj. 19,8 % za kriminální aktivity hospodářské. Dvoutřetinovou většinu tohoto počtu tvoří prvopachatelé, což ovšem není výsadou sledovaného roku, ale je to dlouhodobě platná skutečnost. Dlouhodobě platnou skutečností je i to, že nejpočetnější skupinou mezi stíhanými a vyšetřovanými osobami jsou osoby stíhané v souvislosti se spácháním trestného činu podvodu (v roce 2002 je jich 7 647). Četností významnější je ještě 4 645 osob stíhaných a vyšetřovaných za spáchání úvěrového podvodu a 3 843 osob stíhaných a vyšetřovaných za zpronevěru.

Toto je situace na počátku trestního řízení a tedy evidenčně na konci policejního zpracování. Stavy obviněných v dalším průběhu trestního řízení, tedy stavy státními zastupitelstvy **stíhaných a obžalovaných osob**, stejně jako stavy **osob odsouzených a další stím související data** již evidenčně sleduje a **zpracovává Ministerstvo spravedlnosti**. Vzhledem k časové náročnosti, kterou vyžaduje příprava obžaloby i jednání před soudem ve věcech hospodářské trestné činnosti, nelze v plné šíři konfrontovat stavy osob stíhaných a vyšetřovaných policií v konkrétním roce se stavy osob justičními orgány v tomtéž roce stíhaných, obžalovaných a odsouzených. Dá se říci, že jde o dva soubory s autonomní vypovídací schopností a mohou být sledovány jen touto optikou. Následující tabulka podává přehled o početním stavu státem stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob v roce 2002 za trestné činy hospodářské a srovnání se stejným stavem v majetkové i celkové kriminalitě.

Tabulka č. 3
Počty stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob v roce 2002

	Stíhané osoby	Obžalované osoby	Odsouzené osoby
Hospodářská kriminalita	3 542	2 805	1 452
Majetková kriminalita	46 691	40 579	29 991
Celková kriminalita	93 378	77 210	65 098

Pramen: Statistická ročenka kriminality 2003. MŠP ČR.

Také v těchto částech trestního řízení se sledovaný rok výrazněji neodlišuje od let předchozích. Za všechny kriminální aktivity bylo proti roku 2001 stíháno o 17 430 osob méně, stejně je evidován také nižší počet obžalovaných osob, a to o 8 864, zato počet osob odsouzených je o 1 887 vyšší. Stejně z meziročního srovnání vychází majetková trestná činnost, tedy v roce 2002 nižší počty osob stíhaných a obžalovaných, ale o 1 340 více osob odsouzených. Vedle celkové a majetkové kriminality však hospodářská trestná činnost eviduje jak snížení u stíhaných osob o 841, tak u obžalovaných osob o 462 a také u osob odsouzených o 179.

Mezi odsouzenými osobami za spáchání některého z hospodářských trestných činů bylo pouze 45 recidivistů, což představuje 3,1 %, zatímco mezi odsouzenými za majetkové delikty je recidivistů 18,8 % a v celkové kriminalitě 16 %. Také v roce 2002 jsou nejpočetnější skupinou v odsouzených za hospodářský delikt pachatelé ve věku 30-39 let, kterých bylo 501, což je o 53 více než v roce předchozím. Nepodmíněný trest byl uložen 110 osobám, u kterých se v 58 případech jednalo o sazbu do 5 let, 34 odsouzeným byla určena délka trestu do 15 let a 18 odsouzeným byl vyměřen trest do 1 roku. Podmíněný trest se týkal řádově vyššího počtu odsouzených než je počet odsouzených nepodmíněně a byl uložen 1 007 osobám. V rámci dalších možných trestů byla odsouzeným za kriminální aktivity hospodářského charakteru ještě ve třech případech zakázána činnost v konkrétním okruhu působnosti, dále 186 osobám byl uložen trest peněžitý, 48 osobám byly uloženy obecně prospěšné práce, 67 osob se týkal trest jiný a u stejného počtu osob (67) soud od potrestání upustil.

V roce 2002 bylo např. odsouzeno za **daňovou trestnou činnost** (§ 147 a § 148 tr. zák.) celkem 751 osob, což je ve srovnání s rokem 2001 o 136 pachatelů více. K nepodmíněnému trestu však bylo odsouzeno pouze 44 pachatelů, tedy ještě méně než v roce předchozím a všichni naplnili znaky skutkové podstaty trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 tr. zák. Ve 28 případech, tedy nejčastěji, se výše trestu pohybovala v hranici trestní sazby do 5 let, u 14 odsouzených se jednalo o trest v hranici sazby do 15 let a ve 2 případech nedosáhl stanovený trest 1 rok. Pro trestný čin neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení... podle § 147 tr. zák. bylo ve sledovaném roce ze stíhaných 1 436 osob nakonec odsouzeno jen 415, a všichni k trestu podmíněnému.

Rozhodně častěji než u daňových trestných činů byl nepodmíněný trest v roce 2002 ukládán v případě pachatelů trestného činu **padělání a pozměňování peněz** podle § 150 tr. zák. Tady z 90 odsouzených osob bylo k nepodmíněnému trestu odsouzeno 47 pachatelů, z nichž 2 do jednoho roku, 26 do 5 let a 19 do 15 let. S těmito kriminálními aktivitami nebyl spojen ani peněžitý trest ani zákaz činnosti.

III. 4. Výnosy z trestné činnosti a jejich legalizace

Přesto, že za výnosy z trestné činnosti nelze zdaleka označovat jen výnosy získané hospodářskou trestnou činností, jsou většinou legalizace těchto výnosů a aktivity s touto legalizací spojené předmětně řazeny právě k tomuto druhu kriminality. Je pravda, že v odborné veřejnosti (trestní praxe, finanční praxe) existuje cca třetinový názor vnímající legalizaci výnosů z trestné činnosti jako samostatný druh kriminality, ale jde zde spíše o názor pocitový než vyargumentovaný.¹²

Proces, ve kterém jsou výnosy z trestné činnosti legalizovány, je hovorově znám jako „praní“ a finanční prostředky pocházející z trestného jednání jako „špinavé peníze“. Vzhledem k míře obecného rozšíření těchto označení budou výjimečně a pro zjednodušení orientace v problému používány i zde.

¹² Srov.: Kadeřábková, D.: Hospodářská kriminalita ve finanční oblasti. IKSP. Praha 1996. str. 20.

O nebezpečnosti a rozsahu legalizačních technologií vypovídá např. odhad OSN z roku 1996, který hovoří o zhruba jedné miliardě USD, která by měla být denně zapojena do operací zvaných „praní špinavých peněz“. Tato suma však zdaleka nemusí být přesná. Lze předpokládat, že vzhledem k neustálé sofistikaci a na druhé straně komplectaci realizačních postupů při prání špinavých peněz může být skutečný objem legalizovaných zisků z trestné činnosti ještě vyšší. Nově a stále hojněji využívaným nástrojem v legalizaci výnosů z trestné činnosti je nepochybně využívání elektronických transferů. Nárůst objemů legálních prostředků převáděných elektronickou cestou je přímo pozhledným pro ty kteří potřebují umístit a přesunout své nelegální zisky, neboť čím větší jsou legální transferované objemy, tím snáze se mezi nimi „ztratí“, ty legalizované, resp. obtížněji se odhalují, vyhledávají a identifikují.

Praní peněz je celosvětově považováno za důležitou aktivitu především proto, že je v nemalé míře realizováno prostřednictvím aktivit vlastních organizovaným kriminálním formám. Potřeba uvést znovu prostředky z trestné činnosti do oficiální ekonomiky tak, aby technologie tohoto procesu nejen nebyla, ale nemohla být využita jako zranitelné místo pachatelů, a to nejen organizovaných, je natolik naléhavá, že v trestné činnosti zaujímá významné až dominantní postavení.

Pachatelé trestné činnosti si jsou plně vědomi toho, že právě finanční zisk a cesty použité pro jeho legalizaci jsou pro orgány činné v trestním řízení zpravidla tou „Ariadninou nití“, která vede přes určení jeho původu až k nim, tedy samotným provinilcům. Proto existuje zatím neukončená řada schémat sloužících k co největšímu zkomplikování identifikační cesty výnosů z trestné činnosti. Poznání procesů prání špinavých peněz tak není důležité jen proto, aby pomohlo vytvářet účinné nástroje k omezování těchto procesů a tím i omezování možností pro recyklaci těchto peněz v další trestné činnosti, ale také proto, aby pomohlo při rozlišování „čistých“ a „špinavých“ vstupů do obchodních transferů a v neposlední řadě aby také pomohlo odhalovat těmto procesům předcházející konkrétní trestnou činnost a získat usvědčující důkazy o jejím spáchání.

Trestná činnost přinášející vyšší finanční prospěch je zpravidla trestnou činností s vyšší mírou závažnosti a není zde prakticky možné odhalit a usvědčit všechny části řetězce, všechny použité nástroje a všechny eventuelní využití pomocníků. Orgány činné v trestním řízení se u takto indikovaných případů snaží sledovat možnosti jak odhalit a zejména konfiskovat dosažené nezákonné zisky a tak alespoň do určité míry a na určitou dobu paralyzovat další trestné jednání. Pro úspěšnější realizaci těchto snah je nezbytně potřebné znát a rozumět schématům vytvořeným pro zastření původu praných finančních prostředků i jejich použití v různých částech legalizačního procesu.

Mezinárodní odbornou veřejností a mezinárodními organizacemi a institucemi, které se zabývají možnostmi obrany proti prání špinavých peněz, jsou shodně uznávány tři fáze (stupně) procesu legalizace výnosů z trestné činnosti.

Jako první fáze procesu je označováno „umístění“ (placement) hotovostních finančních prostředků získaných nezákonným způsobem do finančního systému. To se nejčastěji děje prostřednictvím vkladů na účty nebo na vkladní knížky, či nákupem finančních nástrojů jako šeků, bankovních směnec, depozitních certifikátů apod. Této cestě prání se státy brání právní úpravou povinnosti bank nerealizovat, od určité výše hotových peněz, takovéto obchodní operace anonymně, bez identifikace klienta.

Samozřejmě existují snahy vyhnout se identifikaci např. tím, že v různých pobočkách bankovních domů jsou obchodovány částky nižší než stanoví zákon a klient se identifikovat nemusí. Stejný způsob je praktikovatelný ve směnářských obchodech. Dalšími místy, která mohou této fázi praní sloužit a slouží jí jsou: cestovní kanceláře, realitní kanceláře, umělecké galerie, obchody se starožitnostmi, obchody s drahými kovy, drahými kameny a šperky z nich, dále kasina apod. Ne vždy musí jít o skutečně uzavřené obchody, ale při vstřícnosti obchodníka pro umístění takovéto hotovosti stačí uzavřít obchod fiktivní (koupě a následný prodej) a ze špinavých peněz jsou peníze čisté. Obdobně lze v kasinu opakovaně kupovat žetony, do hry vkládat jen nepatrnou část nebo vůbec nic a při odchodu žetony vyměnit zpět za hotovost a odejít s potvrzením o této transakci.

Na umístění hotovostních prostředků navazuje rozvrstvení (layering). Jedná se vlastně o proces konverze, zahrnující velké množství nejrůznějších transakcí tak, aby se původní obnos rozmělnil a jeho původ byl následně jen velmi obtížně identifikovatelný. V případě bankovních domů se jedná např. o rozesílání původní částky na další konta uvnitř téže banky i mimo ni, dále konverze do peněžních nástrojů jako jsou cestovní šeky, pokladniční poukázky akreditivy apod., využívány jsou také převody do zahraničí jako platby a zahraniční subjekt zde často bývá dceřinnou společností, obdobně jsou převody označené jako splátka půjčky apod. Oblíbenými a vyhledávanými partnery pro rozvrstvení jsou také obchodníci s cennými papíry, kteří jsou vysokými provizemi zavázáni k opakovaným převodům vlastnictví cenných papírů a k jejich držení v tajnosti. Tato fáze praní je rozpracována i pro kombinaci měn v případě půjček a jejich splacení.

Třetí fáze legalizace výnosů z trestné činnosti je označována jako integrace (integration) a týká se možnosti vstupu do trestně nezpochybnitelného ekonomického prostředí. Možnosti, které jsou v těchto souvislostech využívány, se týkají řady obchodních vztahů jako např. fakturace za služby nehmotné povahy, poradenskou, konzultační nebo zprostředkovatelskou činnost nebo použití tzv. back to back loan (úvěru tzv. zády k sobě, který se týká přijetí úvěru a jeho okamžité splacení nebo jištění depozitem, což bývá často spojeno s nabízením úplatku bankovním úředníkům), dále to bývají opakované platby do zahraničí s pokynem příjemci vyplatit v hotovosti, ale také platby do zemí tzv. daňových rájů (offshore teritoria) apod.

V žádném procesu legalizace výnosů z trestné činnosti však nemusí být přítomny všechny tři uvedené fáze. Jejich výběr je pro každý konkrétní případ fakultativní a je v režii držitelů peněz, které mají být vyprány. Ti s ohledem na danou situaci a dané prostředí volí jednotlivé postupy, jejich případné opakování a tak využívají nebo vynechávají výše popsané fáze praní.

Současná integrace evropských, ale i celosvětových finančních systémů na jedné straně usnadňuje život zájemcům o praní nezákonně získaných finančních prostředků tím, že postupně odstraňuje dosavadní bariéry, které v mezinárodním pohybu kapitálu existovaly a na straně druhé klade vyšší nároky na prostředníky těchto operací. Prostředníky jsou především finanční instituce, k nimž jsou v mezinárodním měřítku řazeny zejména: banky, směnárny, pojišťovny, leasingové společnosti, investiční společnosti, kasina a sázkové kanceláře.

Tento stav pochopitelně vyvolává stále naléhavější potřebu mezinárodní spolupráce v koordinované obraně proti těmto aktivitám. Od roku 1989 např. existuje při OECD (Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj) mezivládní organizace pro podporu boje proti praní peněz získaných trestnou činností (Financial Action Task Force on Money Laundering - FATF), která člensky sdružuje 29 států a dvě regionální organizace a nezřídka se ani spolupráce s nečlenskými státy. Sdružení s podobným zaměřením existují i v Africe (ESAAMLG a GIABA), dále v Asii a Tichomoří (APG) a v Karibské oblasti (CFATF). Na národních úrovních (v 53 zemích včetně České republiky) pak existují finančně analytické útvary tzv. Skupiny Egmont.¹³

Jedním z hlavních zdrojů informací pro práci finančně analytických útvarů jsou hlášení finančních institucí o podezřelých aktivitách. Ve Spojených státech amerických byl např. v roce 2000 podíl oznámení na podezření z praní peněz z celkového počtu oznámení 45,3 %, což rozhodně není podíl zanedbatelný, zvláště když přihlídneme k tomu, že oznámení na podvody byly v této skupině zastoupeny 15,5 %.

Podle zákona č. 61/1996 Sb., o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti, zjistí-li povinná osoba (fyzická, právnická) v souvislosti se svou činností podezřelý obchod nebo jakoukoli jinou skutečnost, která by mohla podezřelému obchodu nasvědčovat, oznámí to neprodleně Ministerstvu financí s uvedením všech zjištěných identifikačních údajů účastníků obchodu. Podle vyhlášky Ministerstva financí č. 183/1996 Sb., o plnění oznamovací povinnosti finančními institucemi, organizační složkou Ministerstva financí, u níž finanční instituce plní **oznamovací povinnost**, se nazývá Finanční analytický útvar. Pojem neobvyklý obchod je pojmem ryze českým, což není u nás neobvyklé (viz. např. tunel, tunelování apod.). Zahraniční legislativa i zahraniční teorie používají pojem neobvyklá transakce (unusual transaction). V podstatě se v obou případech jedná o skutečnost, že byla provedena resp. opakovaně provedena finanční operace, která se svou povahou (často objemem transferovaných finančních prostředků nebo způsobem jejich převodů) liší od běžné realizovaných operací.

Finanční analytický útvar přijímá, soustřeďuje a analyzuje oznámení o neobvyklých obchodech klientů tuzemských finančních institucí, včetně oznámení poboček zahraničních bank působících na území České republiky. Má rovněž právo požadovat a získávat další informace a doklady týkající se neobvyklých obchodů. Je také výhradním orgánem, který ověřuje, že všechny tuzemské finanční instituce (včetně poboček zahraničních bank) navrhly a realizovaly opatření k předcházení legalizaci výnosů z trestné činnosti.

Jak již bylo řečeno, tento velmi důležitý orgán pracuje od poloviny roku 1996 a přijímá ročně počty oznámení v řádu tisíců. Výraznou převahu v tomto souboru tvoří oznámení podávaná bankovním sektorem, což je celkem očekávatelné vzhledem k požadavkům těchto institucí na míru odborné zdatnosti zaměstnanců, dále vzhledem k bankami přijatým interním bezpečnostním opatřením i vzhledem k metodické pomoci poskytované např. Bankovní asociací.

¹³ Srov.: Machala, K.: Globalizace boje proti praní peněz. In: Bankovníctví 2/2002, str.16

Jak vypadal dosavadní vývoj oznamovaných případů je zřejmé z následujícího přehledu:

rok	1996 (II. pol.)	1997	1998	1999	2000	2001 (do října)
počet oznámení	95	1186	956	1699	1910	1247

Podíl typů finančních institucí na odeslaných oznámeních v jednotlivých letech se výrazně nemění, což lze např. ilustrovat na stavu ve dvou posledních letech:

	rok 2000	rok 2001 (do října)
banky	81 %	78 %
pojišťovny	15 %	16 %
směnárny	2 %	4 %
ostatní	2 %	2 %

V roce 2001 bylo na základě oznámení pozastaveno přes 40 operací, z nich v šesti případech bylo podáno trestní oznámení a ve finančním vyjádření se jednalo o neobvyklé obchody za cca 12 miliard Kč. Struktura trestných činů, ke které se tento stav váže, je následující: krácení daně, poplatku a jiné podobné dávky, podvod, porušování povinnosti při správě cizího majetku, zneužívání informací v obchodním styku a padělání úřední listiny. Národnostní složení pachatelů je většinově cizinecké (40 % východní Asie, 12 % bývalý Sovětský svaz a 8 % ostatní), domácí klientela má účast 40 %.

Jak již bylo uvedeno, trestní ochrana proti legalizaci výnosů z trestné činnosti byla do 30. června 2002 v České republice upravena jen skutkovou podstatou trestného činu podílnictví podle § 251a tr. zák. a v této souvislosti nebylo zatím vydáno žádné soudní rozhodnutí. Novelou trestního zákona č. 134/2002 Sb. s účinností od 1. 7. 2002 bylo citované ustanovení § 251a zrušeno a byl vytvořen nový trestný čin pod názvem legalizace výnosů z trestné činnosti podle § 252a tr. zák.

IV. FINANČNÍ KRIMINALITA

Vzhledem k tomu, že k výzkumným poznatkům týkajícím se jednotlivých oblastí finanční kriminality byla zpracována samostatná obsáhlá studie (Baloun, V.: Finanční kriminalita, IKSP 2004), představuje následující kapitola pouze stručný souhrn k této problematice.

Finanční kriminalita byla pracovně definována jako kriminalita, která napadá finanční soustavu, resp. instituce, které tuto soustavu tvoří¹⁴. Obecně **finance** v širším smyslu jsou definovány jako tvorba, rozdělování a užití peněžních fondů, v užším smyslu je pak tvoří tyto fondy samotné. Podle subjektů tvořících peněžní fondy rozlišujeme fondy soukromé (zejména fondy podniků, dále fondy domácností), nebo veřejné (rozpočet). V nejširším smyslu pak pod financemi rozumíme finanční aktiva, obvykle peníze i ostatní (alternativní) finanční aktiva, zejména cenné papíry.

Finanční instituce jsou - opět velice obecně - instituce, zabývající se peněžními a úvěrovými obchody. Soustřeďují dočasně volné finanční prostředky a poskytují je formou úvěrů různým subjektům; nabízejí řadu služeb (platební styk, operace s cennými papíry, depotní obchody¹⁵, pojištění, leasing atd.).

Česko (resp. Československo) prošlo od listopadu 1989 právě v této oblasti vývojem, který byl velmi rozporuplný. Bylo tomu tak proto, že v socialistickém Československu (obdobně jako v ostatních zemích sovětského bloku) to byly právě finanční instituce, které byly buď úplně likvidovány nebo deformovány pro potřeby „plánovitého“ hospodářství. Jako příklad může sloužit kapitálový trh, který má v ekonomice svou nezastupitelnou roli jako indikátor ekonomického vývoje. Je ovšem současně třeba dodat, že právě kapitálový trh je silně náchylný k jednání, které sice není přímo trestné, ale částečně se pohybuje na pomyslné hraně zákona; jde o spekulace s cennými papíry, které způsobují - bez ohledu na skutečnou výkonnost ekonomiky - vzestupy a pády burz a tím i pády ekonomik (tzv. velká krize se známými ekonomickými a politickými důsledky začala právě pádem newyorské burzy, tedy místa, kde se kapitálový trh realizuje, a příklad z nedávné doby: finanční krize v Asii a Latinské Americe, způsobené spekulacemi s měnou¹⁶) - jinými slovy, zmíněná likvidace tohoto typu finančního trhu měla své ideologické opodstatnění. Právě tak byla deformována role bank, které sloužily pouze jako víceméně zúčtovací centra pro národní (později státní) podniky.

Po roce 1989 se tedy dílem musely napravit deformace tohoto segmentu tržního hospodářství, dílem se musely znovu vybudovat instituty, které byly pro chod ekonomiky nezbytné. Není účelem této části provádět historický exkurs ani ekonomickou osvětu: úkolem je naopak popsat a zobecnit negativní jevy, které se právě

¹⁴ jinak k definicím viz úvod k Baloun, V.: Finanční kriminalita, IKSP, Praha 2004 (v tisku)

¹⁵ depot - [fr.] úschova a správa cenných papírů bankou neboli depotní obchod, druh investičního obchodu mající charakter úschovy nebo úschovy a správy cenných papírů; při úschově je depotní banka povinná cenné papíry řádně opatrovat a na požádání ukladatele je vrátit; při úschově a správě je depotní banka nejen povinná cenné papíry opatrovat, ale i vykonávat veškerá práva z nich plynoucí

¹⁶ v této souvislosti není od věci připomenout výrok známého finančního spekulanta, milionáře a současné velkého kritika kapitalismu G. Sorose: „Je cosi špatného na systému, který může ovládat a řídit někdo, jako jsem já.“

v tomto procesu nápravy děly; otázkou zcela jinou je pak „odhalení“ toho, zda bylo možno se těmto jevům vyhnout. Problematika je o to složitější, že v této oblasti se poměrně těsně stýká právo, resp. trestní i netrestní legislativa (protiprávní jednání) s etikou, resp. jednáním, které nemusí být právně vynutitelné či postižitelné, které si však daná společnost vytváří, aby byla vůbec funkční. Jeden příklad z mnoha - placení závazků a vůbec obecně dodržování smluv: zatímco v rozvinutých ekonomikách je tato povinnost brána jako samozřejmost a subjekt, který tuto samozřejmost porušuje, bývá z ekonomiky odstraněn téměř samovolně a to i bez zásahu orgánů činných v trestním řízení, v ČR v podstatě od počátku transformace lze pozorovat neplacení závazků tak masivním způsobem, že se stalo téměř normou. A to jak mezi podnikatelskými subjekty, tak mezi podnikatelskými subjekty a státem a dokonce i mezi státem na straně jedné a státními podniky na straně druhé. To také vedlo a stále vede k formě určité sebeobrany: placení v hotovosti, které přetrvává dosud a které je v zavedených tržních ekonomikách nejen neobvyklé, ale i do určité míry i nezákonné (apriori je dokonce považováno za jeden z prostředků legalizace výnosů z trestné činnosti). V této souvislosti byla „poučná“ argumentace části opozičních poslanců při projednávání zákona o omezení plateb v hotovosti: mluvilo se dokonce o likvidaci podnikání - což bohužel v daném kontextu nepostrádá racionální jádro.

Hlavním problémem finanční kriminality, který ji odlišuje od všech ostatních forem (a to i od hospodářské kriminality - i kdybychom toto dělení považovali za nadbytečné) leží ve faktu, že finanční kriminalita se týká oblastí, kde se pracuje:

- a) s penězi (v to počítaje i cenné papíry) jako s materií, kterou lze snadno zeizit, aniž by byl problém ji znovu na trhu (a to díky směnitelnosti koruny prakticky kdekoli) uplatnit;
- b) výhradně s cizími penězi - s relativně malým vlastním kapitálem je ovládnut kapitál nepoměrně větší (ať ve formě vkladů, kapitálových podílů nebo třeba i daní).

Z tohoto faktu také plyne i odlišný okruh jak pachatelů, tak obětí této formy trestné činnosti: pachatelé jsou osoby, které mají nad danou finanční materií rozhodovací pravomoc (tedy buď přímí vlastníci či alespoň členové managementu), na druhé straně pak oběti, rekrutující se ze všech sociálních skupin a vrstev a poměrně zničující dopad na ekonomickou stránku jejich života. Tuto atypičnost nezaznamenává žádný jiný druh kriminality - a to ani hospodářská kriminalita. Současně ale zřejmě není nutné, aby páchání finanční kriminality v ČR vyžadovalo nějaké obzvláště hluboké znalosti či že by byla (jak se s oblibou tvrdí) obzvláště sofistikovaná. Dosud známí pachatelé finanční kriminality nejsou ani zdaleka pouze vysokoškoláci s ekonomickým vzděláním, ale dokonce i vyučenci, středoškoláci či vysokoškoláci z úplně jiných oborů, než je ekonomie. Právě tak mezi oběťmi, a to i poměrně průhledně „finanční“ trestné činnosti, nejsou pouze lidé s nižším inteligenčním kvociem, ale naopak i lidé vzdělaní v oboru (ekonomové a právníci). U některých typů finančních podvodů dokonce tato skupina převažuje, ať vzhledem k vysokému „vstupnímu podílu“, či proto, že byla záměrně předem vybrána a „oslovena“¹⁷.

Oba výše zmíněné charakteristické body (tedy peněžní forma transakcí a existence „cizích“ peněz) vedly k jevu, pro který se u nás vžil termín **tunelování**. Tunelování

¹⁷ konečnou možnost připojení k Internetu není v ČR zase tak obecná a je dostupnější lidem s vyššími příjmy a určitou úrovní vzdělání - v tom případě lze s určitostí charakterizovat cílovou skupinu případného podvodu

pochopitelně není trestněprávní termín, nicméně jako modus operandi je natolik v povědomí již i odborné veřejnosti, že jej začínají používat dokonce i právníci Proto ho lze s jistotou výhradou použít taktéž v kriminologii. Značně lapidárně řečeno, jde o operaci, jejímž účelem je z prosperující legálně fungující společnosti vyvést finanční prostředky za účelem vlastního obohacení.

Jak patrně, tunelování se může dopustit pouze osoba či osoby, které mají nad danou společností kontrolu, ať vlastnickou či řídicí (manažerskou). Občas se používá tento termín i pro neplatiče úvěrů: u tohoto trestného činu však nejde o tunelování ve výše uvedeném smyslu; dokonce lze vyslovit názor, že by se tato trestná činnost neměla řadit do finanční kriminality (jde v zásadě o hospodářský delikt, vycházející z podnikání).

Vždy jde o úmysl (připomeňme, že spory o charakteristiku úmyslných a neúmyslných trestných činů, eventuálně trestných činů z nedbalosti v zásadě provázejí novelizace trestních norem od počátku transformace a nejsou uspokojivě vyřešeny dodnes); u tunelování však v žádném případě podobný spor nevzniká.

Jmenovitě uvedená legalita napadené společnosti je důležitý charakteristický znak: v současné době lze totiž pozorovat určité typy podvodů, které se liší právě tím, že jsou prováděny nelegálně existující společností (např. falešní makléři, kteří údajně provádí obchody s cennými papíry) - v tom případě nejde o tunelování, ale o pouhý podvod.

Metody, či mody operandi tunelování jsou v současné době rovněž známy a vychází z principu, že tunelování je v zásadě převedení prostředků z účtů (fondů) institucionálních (tedy banky, družstva či investiční společnosti) na účty soukromé (buď fyzické nebo právnické osoby).

Problémem může být dokazování; při poměrně značném počtu případů, při velkém okruhu poškozených, při nutnosti znát nejen trestní právo, ale i právo obchodní a navazující předpisy (např. živnostenský zákon, zákon o správě daní a poplatků apod.) a navíc znát i jejich detaily (např. interní pokyny Ministerstva financí apod.), bude zřejmě vyšetřování i zdánlivě triviálního případu časově náročné. Jde jen o to, aby nebylo časově náročné přespříliš.

V dalším textu podáme souhrn vývoje finanční kriminality v ČSFR, resp. v ČR. Ta procházela určitými vlnami - více méně i podle toho, jak se dařila snaha napravit deformovaný finanční systém. Vzhledem k tomu, že kořeny některých negativních jevů leží hluboko v minulosti a je tedy nutné se o nich zmínit, učiníme tak, ale se snahou o maximální stručnost.

BANKOVNÍ SYSTÉM

Po roce 1889 a po odsouhlasení základů společenské a ekonomické přestavby musel být jako první reformován bankovní systém; dlužno dodat, že jevy, které posléze dostaly označení tunelování, mají svůj původ právě v bankovníctví. Odhaduje se, že stát „stála“ sanace bankovního sektoru 170 mld. Kč (a to ještě nemusí být konečná částka - pro srovnání: příjmy státního rozpočtu pro rok 2004 se předpokládají ve výši cca 754 mld. Kč). Třeba hned úvodem dodat, že nejde o ztráty, způsobené pouze kriminální činností, jde o hlubší problematiku, kterou se pokusíme stručně vysvětlit. Více informací k vývoji bankovníctví v ČR přináší také následující V. kapitola.

Základní příčina tohoto stavu leží v podstatě již v ekonomické situaci počátku sedmdesátých let minulého století, kdy po zastavení tzv. Šikovy reformy (spjaté

s událostmi r. 1968) státní rozpočet nutně potřeboval finanční prostředky k tomu, aby byl - alespoň navenek - vyrovnaný. Rozhodnutím vlády byly národním podnikům odebrány obrátové fondy (ty se tvořily ze zisku toho kterého podniku) a sloužily k financování zejména zásob. Část těchto zásob (tzv. trvale se obracející zásoby - TOZ) byla rozhodnutím vlády financována z úvěrů na TOZ, kterou poskytovala SBČS s minimálním úrokem. To bylo praktikováno až do roku 1989.

Po tomto datu se jednak SBČS stala skutečnou cedulovou bankou - byla „vyvázána“ z komerčního systému a dostala navíc řadu nových funkcí a pravomocí: kromě jiného i dozor nad nově vznikajícím bankovním systémem. Oddělením její komerční části vznikla Komerční banka, ostatní státní banky (Československá obchodní banka, Investiční banka, Československá spořitelna, Živnostenská banka - tzv. bankovní pětka), které měly v dobách plánovaného hospodářství své přesně určené úkoly zejména na poli zahraničního obchodu, začaly vyvíjet svou činnost i na vnitřním bankovním trhu a s pádem tzv. státního monopolu zahraničního obchodu by se dalo říci, že zejména na vnitřním bankovním trhu. Státní podniky (připomínám, že jich byla v té době většina) byly tak nuceny přeměnit své úvěry na TOZ na běžné provozní úvěry s běžným úrokováním; touto transakcí - připočteme-li k tomu rozpad tradičních východoevropských trhů, problémy na trhu vnitřním, kde se začaly setkávat s nebyvalou konkurencí exportů a s obecným propadem příjmů obyvatelstva - se začaly dostávat do těžkostí, z kterých také začala rozsáhlá platební neschopnost, tedy neschopnost hradit své závazky (tato problematika není předmětem tohoto výzkumu, nicméně je dobré si ji uvědomovat). V té době také začaly na bankovním trhu operovat první, již zcela soukromé, banky, které ze zákona podléhaly licenčnímu řízení SBČS; ta ale v té době neměla ani dostatek podkladů, ani dostatek odborníků na nějaké hloubkové prověrky. Nedostatek odborníků byl obecným problémem bank: některé později medializované případy mohly být způsobeny zcela pochopitelnou neznalostí bankovních úředníků; můžeme však mít současně za to, že některé malé banky byly zakládány již a priori s podvodným úmyslem.

Souběžně se začalo rozvíjet podnikání (rovněž tato problematika se vymyká tomuto výzkumu); týká se ho potud, pokud si uvědomíme zoufalý nedostatek financí u nových podnikatelů, což byl, až na výjimky, běžný jev. Vznikl převis poptávky po bankovních úvěrech, to zase na druhou stranu vedlo k tomu, že banky potřebovaly zvýšit svůj disponibilní kapitál víceméně pouze tím, že lákaly vkladatele vysokými úroky z vkladů; z ekonomické logiky současně vyplývá, že za prvé musely zvyšovat i úroky z poskytovaných úvěrů, za druhé, že se téměř automaticky - vzhledem ke svému nízkému vlastnímu kapitálovému krytí - musely dostat do potíží vzhledem k časovému průběhu obou bankovních operací (tedy okamžité úročení vkladů a časově posunuté úročení úvěrů), či lépe nutnost zajistit okamžitou výplatu vkladů s časově posunutými splátkami úvěru¹⁸.

Po roce 1998 se sice začalo hovořit o tzv. politickém zadání financování reformy prostřednictvím úvěrů, tomu však není nutné přikládat větší váhu. Banky totiž musely vyvíjet podnikatelskou činnost, která v jejich případě spočívala zejména v poskytování

úvěrů, na straně druhé nemohly nechat „padnout“ své velké klienty (tedy do té doby ještě státní podniky), aniž by současně odepsaly své pohledávky vůči nim.

Faktem je, že přetlak požadavků na úvěrování logicky působil přímo na *určitou část kriminality*: mimo jiné bylo obecně známo (nicméně pochopitelně neprokázáno), že bankovní úředníci (tzv. úvěraři) požadují tzv. desátek za přidělení úvěru (10 % z částky úvěru), že nejsou dostatečně prověřovány podnikatelské záměry, že jako záruky za úvěry byly přijímány velice sporné záruky (případ tzv. drahých kamenů) či záruky až kriminální (případ KOMBA a Barak Alon) apod. To také vedlo v historicky krátké době k pádům zejména malých bank - již v roce 1993 byla odňata bankovní licence první bance a poté následoval řetězec krachů, což vedlo jednak k legislativní očiště (několik novel zákona o bankách, zřízení fondu pojištění vkladů) apod., jednak k očiště celého bankovního trhu (fúzemí a převzetími zkrachovalých bank bankami jinými) až k postupné privatizaci celého bankovního sektoru s různou úspěšností (připomeňme případ IPB - Nomura), jehož dopady se řeší dodnes.

Současně ale docházelo k vysloveně kriminální činnosti, která současně dala vzniknout již zmiňovanému termínu *tunelování*, tedy k tomu, že vlastník (vlastníci), eventuálně management banky přidělili úvěry firmám, v nichž byli buď osobně zainteresováni, nebo firmám, jednajícím ve shodě. To bylo poměrně běžné zejména u malých bank.

SPŮRITELNÍ A ÚVĚROVÁ DRUŽSTVA

Toto jednání mělo - jak již bylo uvedeno - svůj dopad na legislativu; zpřísnění podmínek pro vznik bank, zpřísnění poskytování úvěrů apod. V té době se banky příliš nezajímaly o tzv. drobnou klientelu, a to ani Česká spořitelna, která byla v dobách před r. 1989 jediným poskytovatelem těchto služeb. Snad proto vznikla poslanecká iniciativa po možnosti zakládání spořitelních a úvěrových družstev (dále jen SÚD), tzv. kampeliček, jejichž tradice existovala již z dob monarchie. Přes odpor ministra financí a dokonce i předsedy vlády (oba z ODS) se podařilo prosadit poslanci téže strany v r. 1995 zákon, umožňující vznik SÚD. Zákon byl však velice nedokonalý, vycházel snad pouze ze zkušeností monarchie a první československé republiky a umožňoval řadu jednání, kterých bylo lze zneužít.

Vývoj SÚD v podstatě kopíroval vývoj na bankovním trhu (počáteční prudký vzestup), první problémy a pády až k celkovému rozkolísání celého systému. Nutno dodat, že na rozdíl od bank (kde přece jenom problémy nebyly způsobeny pouze kriminálními aktivitami), některé kampeličky přímo poskytovaly možnost tunelování. Samotný jejich „rozjezd“ působil dojmem pyramidových her (to je také důvod, proč je v samostatné práci o finanční kriminalitě tato problematika spojena). Účelem SÚD bylo sdružovat volné finanční prostředky svých členů a poskytovat jim levné a dostupné úvěry a půjčky (víceméně měly fungovat pro své členy jako nonprofítiní instituce), nikdo se však nepozastavil nad tím, že některá SÚD lákají své členy (zde je velice důležitý fakt, že šlo o členy, nikoli o pouhé vkladatele) na příslib až 20-25% úroku z jejich vkladu či lépe řečeno členského podílu. Ani vzniklý Úřad pro dohled nad SÚD, ani ČNB (která, pravda, neměla SÚD přímo v kompetenci) ani ministerstvo financí se nepozastavily nad tím, že mnohá družstva svou kampaň vedou značně agresivně (za účasti celebrit ze světa politiky a showbyznysu), že navíc vyvíjejí činnost, kterou jim

¹⁸ v té době bylo obvyklé poskytovat drtivou většinu úvěrů na dobu 4 let (bez rozlišení), což je samo o sobě absurdní a postrádá ekonomickou logiku

sice zákon nezakazoval, která nicméně byla na samotné pomyslné hraně legality (operace s měnovým kursem, operace na trhu cenných papírů apod. Výsledkem bylo skutečně masivní vytunelování značné části SÚD kriminální činností, což jak de facto tak i de jure uznal český stát odškodněním členů těchto družstev.

Tolik peněžní sektor. K úplnosti by patřilo se zmínit i o trestné činnosti proti pojišťovnám a proti veřejným rozpočtům, což je nicméně trestná činnost, v níž nemá ČR nějakou atypickou pozici proti ostatním státům, navíc samostatná studie o finanční kriminalitě obsahuje popis této delikvence. V čem ČR má specifika, to je trestná činnost na kapitálovém trhu - specifika, která vychází ze zvolené metody privatizace, a proto je vhodné se v této syntéze se o této problematice zmínit.

TRH S CENNÝMI PAPIŘY (KAPITÁLOVÝ TRH)

Privatizace v ČR proběhla ve dvou krocích (pochopitelně vyjímáme restituce apod., což je taktéž privatizační metoda): tzv. **malá** privatizace (která spočívala v přímém odprodeji malých provozoven či obchodů či v „prodeji“ dlouhodobých pronájmů prostor vhodných pro malé provozovny a tzv. **velká** privatizace (to jest privatizace velkých, do té doby státních podniků, ať průmyslových či obchodních), která měla řadu podob - od prodeje určenému zájemci, přes dražby apod. (tyto prodeje se mnohdy proluly s problematikou bankovní vzhledem k absolutnímu nedostatku legálního kapitálu), ale hlavní podíl privatizace spočíval v tzv. kupónové metodě privatizace. Na počátku stála vcelku logická a a priori správná úvaha: šlo o původně národní, posléze státní podniky, které byly po 40 let v tzv. všelidovém vlastnictví. Toto pseudovlastnictví mělo být nahrazeno vlastnictvím skutečným a předpokládalo se, že pomocí kupónů si občané ČSFR, resp. ČR (tato etapa spadala do období přechodu k rozpadu společného státu) „nakoupí“ podíly ve zvolených podnicích, čímž je privatizují (v podstatě se mělo vytvořit rychle akciová forma vlastnictví). Nezastíralo se, že nejde o skutečnou privatizaci, ale pouze o odstátnění, v první fázi se také nepředpokládalo nějak masivní vstup investičních privatizačních fondů do tohoto procesu (to měla být až druhá fáze, kdy rozdrobené akciové vlastnictví se mělo spojovat za účelem skutečného výkonu vlastnických práv). Tato myšlenka narazila v podstatě hned na počátku na více či méně zřejmé nepochopení občanů, do doby, než Viktor Kožený přišel s tzv. „jistotou desetinásobku“. Jím založené Harvardské privatizační investiční fondy se tak staly vůdčími, takže tato myšlenka byla posléze kopírována i dalšími privatizačními fondy. Vláda, resp. jeden z garantů této metody Tomáš Ježek, sice s tímto postupem nesouhlasil, ale v podstatě s tím nemohl nic dělat, kromě toho, že byl stanoven limit pro vlastnictví fondů v jednom podniku a že poptávka investičních privatizačních fondů byla uspokojována až po uspokojení poptávky jednotlivých tzv. držitelů investičních kupónů. A protože fondy byly zakládány i bankami, vzniklo v mnoha případech velice netransparentní prostředí včetně tzv. křížového vlastnictví, kdy banky (čti jejich management) vlastnily samy sebe prostřednictvím svých investičních společností¹⁹, či na druhou stranu vlastnily podniky, které současně úvěrovaly. Lze konstatovat, že etapa kupónové privatizace skončila až tzv. třetí vlnou privatizace, kterou již nepořádal stát,

¹⁹ což byl případ IPB, kterou tímto způsobem tzv. divoce privatizoval její management

ale soukromá společnost Motoinvest, jehož majitelé byli sice vyšetřováni, ale nebylo jim možno nic dokázat.

Výsledkem této etapy byla nejen rozsáhlá nekalá²⁰ činnost na kapitálovém trhu, ale i poměrně výrazný mezinárodní propad nově vzniklé pražské Burzy cenných papírů (BCP), která si dělala naději na to, být centrální burzou střední a východní Evropy. Skuteční investoři se pražské BCP víceméně vyhýbají doposud, český akciový trh je závislý na minimálním počtu CP, resp. společností, a burza v ČR slouží pouze ke spekulacím a rozhodně není zdrojem kapitálu pro podniky, které k jeho získání volí raději bankovní úvěry, což je do určité míry české specifikum.

Zmíněná nekalá činnost měla navíc všechny znaky tunelování (podle výše uvedené definice), i když v konkrétních případech nešlo o přímé finanční investice, ale o investiční kupóny. Trestná činnost proti přímým investorům, která se začíná nyní již pozvolna projevovat, nebude tak masivní, neboť jednak je kolektivní investování lépe legislativně chráněno, jednak orgány činné v trestním řízení mají dostatek poznatků k odhalování této činnosti.

Vraťme se ale ještě k etapě privatizace. Další možnost protiprávního jednání na úkor drobných akcionářů přineslo období těsně před vydáním novely zákona o investičních fondech a investičních společnostech, která dost pochopitelně přinášela zpřísnění jejich fungování. Bohužel, ještě před tím, než vstoupila v platnost, se řada investičních společností stačila přeměnit v holdingy, na které tato zpřísnující novela neplatila²¹. Toho také využila již zmíněná společnost Motoinvest, která řadu z nich ovládla. Kromě toho ovládla i několik bank, kterým byla posléze odebrána licence a skončily v konkursu (např. dosud trvá spor mezi akcionáři v té době páté největší banky a současně největší soukromé banky - Agrobanky a státem, resp. Českou národní bankou o platnosti odejmutí licence). Další táhlý spor je mezi podílíky Harvardského průmyslového holdingu (HPH) a vlastním vedením holdingu. Valné hromady částí akcionářů versus valné hromady druhé části, zákaz výplaty podílů, který vydalo Ministerstvo financí, následuje protest další části akcionářů, mezinárodní zatykač na Viktora Koženého a některé další statutární zástupce holdingu; konec tohoto sporu je v nedohlednu. Slavný případ CCS fondů, kdy byla z ČR vyvedena více než miliarda Kč ke škodě podílíků fondů, případ fondů bývalého tenisty Šrejbera, který byl dokonce souzen a odsouzen, v odvolacím řízení byl ale shledán nevinným. To jsou důsledky této etapy a nejznámější případy, které byly ve své době mediálně zajímavé. Kromě toho existovala řada menších investičních společností, které postupovaly shodným modem operandi a které už nebyly až tak zajímavé (např. Apollón holding, což byla investiční společnost již zmíněné Agrobanky; ten o majetek akcionářů přišel v etapě aktivit již zmíněného Motoinvestu).

Tyto případy patří minulosti a popisované etapě. V současnosti se rozvíjí a budou zřejmě i dále rozvíjet případy, které jsou známy z tržních ekonomik a které patří ke „klasice“ trestné činnosti (falešní makléři, insider trading, vyskytl se i pokus o obchod s akciemi zlatých dolů apod.). Faktem je, že vzhledem k již zmíněné deformaci českého

²⁰ netroufáme si ji označit za kriminální, protože zákony v této oblasti a v té době byly natolik vágní, že umožňovaly téměř vše

²¹ lze se domnívat, že tomuto postupu šlo jednoduše legislativně zabránit

kapitálového trhu v podstatě na zástupnou roli (úložky úspor za účelem vyššího zhodnocení, ne tedy za účelem získání kapitálu) se v ČR hned tak nedočkáme činů typu manipulací s kursem akcií (viz známý případ ENRON - kalifornská energetická společnost). Finanční kriminalita v ČR byla natolik svébytná a v zásadě neopakovatelná, že se v této masivní podobě nevyskytla ani v ostatních postsocialistických státech. Skutečností je, že řada z těchto deliktů nebyla dokonce ani obžalována, natož souzena, a počet skutečně odsouzených je - vzhledem k rozsahu a způsobeným škodám - mizivý. Navíc: když už se podaří vypracovat obžalobu a odsoudit odviněného, neznamená to, že si trest odpyká (již zmíněný Šrejber /ŠTI²²/ byl odvolacím soudem osvobozen, představitelé Motoinvestu Tykač a Dienst nebyli ani obžalováni, Procházka a spol. /IPB/ propuštěni z vyšetřovací vazby, Říha /I. Pražská družstevní záložna/ obviněn a odsouzen, podal odvolání, po propuštění zmizel a je po něm mezinárodně pátráno, Viktoru Koženému se nepodařilo doručit ani obvinění, člen managementu HIF Vostrý opustil republiku a žije kdesi ve Střední Americe. To jsou výsledky těch nejznámějších a největších případů této etapy). Nejhorší na celé věci je to, že až na některé výjimky, zejména související s kapitálovým trhem, byla tato trestná činnost „hrazena“ všemi obyvateli ČR, neboť náhrady se platily a v případě kampeliček platí ze státního rozpočtu, případně formou odkupu pohledávek Konsolidační agenturou. V této souvislosti jistě není bez zajímavosti zpráva, že o odkup těchto pohledávek jeví značný zájem okruh osob právě z Motoinvestu, že některé obchody s těmito pohledávkami jsou značně podivné (zejména co do jejich ceny) apod. Jak se zdá, tato popisovaná etapa ještě sice úplně nekončí, jsou to však, jak lze alespoň doufat, jen dozvuky.

V. BANKOVNÍ BOOM A JEHO DŮSLEDKY

Logickým důsledkem tzv. sametové revoluce v r. 1989 došlo v Československu k rozsáhlému ekonomickému uvolnění a vytvoření prostoru ke svobodnému podnikání. Vznik tisíců nových podnikatelských subjektů na jedné straně vytvářel tlak na existující banky a jejich služby, zejména v oblasti platebního styku a posléze v úvěrování, na straně druhé vytvořil prostor pro realizaci snah o podnikatelské uplatnění v bankovní sféře samé.

Období do roku 1990 bylo obdobím centrálně plánované ekonomiky a rovněž bankovníctví podléhalo centrálnímu řízení. Zatímco před rokem 1990 byla oblast bankovníctví přísně uzavřena a bankovní činnost vykonávalo pět peněžních ústavů pod přímou majetkovou kontrolou státu, Státní banka československá (SBČS), Československá obchodní banka a Česká státní spořitelna, a okrajově a ve specifických oblastech působily Živnostenská banka a Investiční banka, v roce 1990 byly vytvořeny bankovní subjekty nové, jako první Komerční banka a Všeobecná úvěrová banka. Legislativním základem všech následující změn, které nastaly již v roce 1990, tj. těsně po tzv. sametové revoluci, bylo přijetí zákona č. 130/1989 Sb., o Státní bance československé a zákona č. 158/1989 Sb., o bankách a spořitelnách. Legislativním procesem tyto zákony však prošly ještě před listopadem 1989.

Zákon č. 158/1989 Sb., o bankách a spořitelnách, byl předpokladem pro vytvoření a existenci nových bank nejen v podobě státních peněžních institucí, ale i v podobě akciových společností, družstev nebo společných podniků. Toto řešení se později prokázalo jako nešťastné z celé řady důvodů. Tím nejvýznamnějším však bylo oslabení, resp. stanovení nedostatečné kontroly hospodaření na základě tohoto zákona u nově vzniklých bankovních subjektů. Státní banka československá byla oprávněna vydávat po dohodě s ministerstvem financí republik a federálním ministerstvem financí povolení k založení banky anebo spořitelny, ale kontrola nad činností bank byla svěřena v případě bank federálnímu ministerstvu financí a dozor na činnosti spořitelen měla vykonávat ministerstva financí, cena a mezd republiky, na jejímž území měla spořitelna sídlo. Státní banka československá tak, ačkoli rozhodovala o vzniku nových bank a automaticky byla oprávněna rozhodnout o jejich zániku rozhodnutím o odnětí bankovní licence, zpravidla neměla pro takové rozhodnutí, bez možnosti provádět vlastní dozor na bankami, náležité podklady. Výkon dozoru sice zahrnoval kontrolu hospodaření bank a spořitelen z hlediska zabezpečení a z hlediska dodržování obecně závazných předpisů upravujících jejich hospodaření, včetně práva dozorujičích orgánů požadovat předkládání účetních závěrek a dokladů o činnosti bank a práva účasti pracovníků dozoru na jednání řídicích orgánů bank a spořitelen, ale tento dozor byl víceméně formální a jeho výstupy nebyly dostatečným podkladem pro to, aby SBČS licenci mohla odejmout. Ustanovení § 17 zákona č. 130/1989 Sb., o Státní bance československé, v této souvislosti sice počítalo již s existencí bankovního dohledu a stanovilo mu oprávnění při zjištění závažného porušení povinností při provádění bankovních obchodů a operací a peněžních služeb, určit lhůtu k odstranění zjištěných nedostatků a pro případ jejich neodstranění rozhodnout o odejmutí oprávnění

²² Šrejber Tennis Investment.

k provádění bankovních obchodů a operací a peněžních služeb. Praktický dopad tohoto ustanovení byl ale nevelký. Lze se domnívat, že to byl jeden z důvodů, proč k odnětí licenci dlouhodobě neprosperujícím bankám bylo ve většině případů, ke škodě jejich klientů, přistoupeno opožděně.

Na základě zmíněných dvou zákonů vzniklo v roce 1990 vedle již existujících a shora uvedených státních peněžních ústavů dalších 13 bank. V roce 1991 byla bankovní licence udělena dalším 14 bankám (včetně Konsolidační banky, s. p.) a pobočkám zahraničních bank a v roce 1992 dalším 11 subjektům, o rok později dalším 17 novým bankám (5 bank s českým kapitálem, 6 poboček zahraničních bank a 6 bank se zahraniční kapitálovou účastí). V průběhu dalších let se sice počet nově licencovaných bank snížil, nicméně v roce 1995, kdy došlo již k prvnímu odnětí bankovní licence, aktivně působilo na území České republiky 55 bank a poboček zahraničních bank.

Po rozdělení československé federace a vytvoření samostatné České republiky, došlo i k transformaci Státní banky československé na Českou národní banku, přičemž v jejím postavení z hlediska orgánu oprávněného rozhodovat o udělování bankovních licencí k žádným výrazným změnám nedošlo.

V důsledku značně hektického rozvoje novodobého českého bankovníctví se postupně začaly projevovat jeho nedostatky způsobené jak legislativní nedostatečností v oblasti kontroly a dohledu, tak, a to zejména, nedostatečně obezřetným chováním bankovních managementů nově vzniklých bank. Státní banka československá proto prosazovala vytvoření bankovního dohledu na nových principech. Výsledkem jejich snah bylo přijetí 2 nových zákonů – zákona č. 21/1992 Sb., o bankách a zákona č. 22/1992 Sb., o Státní bance československé, které nabyly účinnosti 1. února 1992. Oba tyto zákony přinesly změnu v pojetí i právním postavení institutu bankovního dohledu. Zákonem č. 21/1992 Sb., o bankách, bylo zakotveno, že činnost bank včetně jejich poboček působících na území cizího státu podléhá bankovnímu dohledu vykonávanému Českou národní bankou, včetně kontrol na místě. Činnost poboček zahraničních bank podléhá dohledu země sídla zahraniční banky a v rozsahu stanoveném zákonem bankovnímu dohledu vykonávanému Českou národní bankou. Nově byla stanovena možnost zavedení nucené správy v případě bankovním dohledem zjištěných vážných nedostatků a její povinné zavedení před rozhodnutím o odnětí licence.

Avšak bylo skoro pozdě, neboť v roce 1993, kdy nabyly uvedené zákony účinnosti, problémy malých bank již začaly eskalovat a České národní bance tak nezbylo, než přistoupit k aplikaci zákonem o bankách zakotvených sankčních opatření. Prvním peněžním ústavem, kterému byla oficiálně odňata bankovní licence, byla AB banka, a.s., dnes v likvidaci. Na krachu této již porevoluční banky měl významný podíl její vrcholový management nedbající na pravidla obezřetného podnikání, který dopustil, aby banka poskytovala úvěry dosahující až miliardových částek, bez jejich náležitého zajištění. Pohledávky, které bance v důsledku neuvážené úvěrové politiky vznikly, ji přivedly do stavu nedostatečné likvidity a následně do tak vysoké úrovně předlužení, že jiné řešení než odnětí licence, následné prohlášení konkursu a poté likvidace nepřicházelo do úvahy. Banku posléze převzala Česká spořitelna jako její největší akcionář.

Pro počáteční období transformace československého hospodářského sektoru byla příznačná potenciální rizikovost podnikání z důvodu nedostatku volného kapitálu

v ekonomice. Řešení bylo hledáno, ale i nacházeno, v rozsáhlém úvěrování. Ekonomika byla závislá na úvěrech od bank. To pro banky s sebou přinášelo rizika, kterým nebyla věnována dostatečná pozornost. Banky, zejména ty nové a malé, se předháněly v poskytování úvěrů na rozvoj podnikání, aniž by poskytnuté úvěry měly dostatečně zajištěny a navíc byly velmi náchylné stát se obětí nejrozumnějších podvodů. Z této doby se například datuje rozsáhlá série úvěrových podvodů, kdy banky poskytly mnohamilionové úvěry, které byly zajištěny tzv. drahými kameny. Kameny byly bankám nabízeny jako bonitní záruky za úvěry ve velkém. Drahokamy různých druhů, barev i tvarů, opatřené znaleckými posudky vždy nejméně do 80 % výše požadovaného úvěru, byly mnohdy jejich jediným jistěním. Dnes jsou v těchto bankách uloženy jako neprodejné propadlé zástavy. Po jejich podrobení novým znaleckým posudkům totiž vyšlo najevo, že hodnota zástav je propastně nižší a že se ve většině, resp. téměř ve všech případech, jedná o kameny bezcenné. Banky, které se oběťmi těchto podvodů staly, usilovně tuto skutečnost před veřejností tajily a tají. Teprve nyní, po více než 10 letech od poskytnutí prvních úvěrů na základě jistěním úmyslně nadhodnocenými drahými kameny, je postupně ukončováno vyšetřování těchto kauz podáním návrhů na obžalobu a probíhají také první hlavní líčení. Škody, které byly bankám tímto způsobeny, jsou nenahraditelné.

K jinému typu podvodu byl zlákan management Banky Bohemia, když na návod zahraničních subjektů se zapojil do nestandardních, resp. podvodných finančních transakcí a přistoupil na vydávání tzv. Prime Bank Guaranties, které nakonec ohrozily existenci banky samé. V roce 1994 se Banka Bohemia sama postarala o zánik své bankovní licence. Valná hromada akcionářů banky rozhodla o zrušení společnosti s likvidací, když po vyhlášení nucené správy byl usnesením Městského soudu v Praze ze dne 16. dubna 2003 zamítnut návrh na prohlášení konkursu pro nedostatek majetku. V souvislosti s vydáním garancí bylo zahájeno trestní stíhání některých členů jejího vrcholového managementu. Bylo zastaveno po zavedení vnější směnitelnosti české koruny, které mělo svůj dopad na devizový zákon a zprostředkovaně i na zákon trestní, jehož ustanovení o trestných činech proti devizovému hospodářství byla bez náhrady zrušena. Trestní řízení na jejich podkladě zahájena, musela být zastavena. Kromě ohrožení své existence vydáním zmíněných záruk bylo další z příčin nedostatku majetku vedoucího k likvidaci neobezřetné podnikání v oblasti poskytování úvěrů, zejména pak nedostatečná úroveň jejich zajištění, doprovázená následnou nemožností uspokojení svých pohledávek realizací zástav. Banka byla převzata Československou obchodní bankou, a.s. Stejně jako v případě AB banky i zde se stát prostřednictvím Ministerstva financí a České národní banky zavázal k úhradě nákladů a ztrát, které tím České spořitelně a Československé obchodní bance, a.s., převzetím AB banky a Banky Bohemia vznikly. Důvodem byla neexistence Fondu pojištění vkladů. Zřízení Fondu pojištění vkladů přineslo po pádu zmíněných bank významné uklidnění do řad vkladatelů.

Fond byl zřízen až zákonem č. 156/1994 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 21/1992 Sb., o bankách. Fond je samostatnou právnickou osobou, která se zapisuje do obchodního rejstříku, není státním fondem, ale všechny banky a pobočky zahraničních bank podnikající na území ČR jsou povinny účastnit se na systému pojištění vkladů a přispívat v zákonem stanoveném rozsahu. Čerpat z Fondu lze jen na náhrady

vkladatelům, fyzickým osobám, za podmínek stanovených zákonem. Vklady fyzických osob jsou tímto Fondem pojištěny a náhrada za pojištěný vklad je vkladateli z Fondu poskytnuta v případě, že Fond obdrží písemné oznámení České národní banky učiněné v dohodě s Ministerstvem financí o neschopnosti banky dostát svým závazkům.

Zákon č. 156/1994 Sb. také podrobněji vymezil podmínky a principy nucené správy a umožnil České národní bance ukládat pokuty a omezovat bankovní licence v případě, kdy zjistí porušení podmínek stanovených v povolení působit jako banka. Nucenému správci byly přiznány některé další pravomoci, jako např. pozastavit nakládání vkladatelů s jejich vklady anebo s předchozím souhlasem České národní banky podat návrh na konkurs v případě předlužení spravované banky. Zmíněné pravomoci však dosavadními nucenými správci využity nebyly, neboť před prohlášením konkursu na krachující banky byly tyto banky smlouvou o prodeji podniku, resp. části podniku, prodány jinému, prosperujícímu bankovnímu domu (např. Evrobanku převzala Union banka, Banku Hanou a Banku Moravia Investiční a poštovní banka, a.s., a tu nakonec převzala Československá obchodní banka. Většina ostatních bank vstoupila po odnětí licence přímo do likvidace.

Pro nezrálý bankovní sektor byla příznačná i jeho nevyzbrojenost proti vnějším podvodům nejrůznějších forem, kterým byly banky nuceny odolávat s větší či spíše menší úspěšností.

Už zmíněná neobežetnost bank při poskytování úvěrů byla umocňována pokusy nejrůznějších individuí získat úvěr bez dostatečného zajištění, získat úvěr za deklarovaným účelem, avšak již od počátku s přesvědčením, že jej využijí zcela jinak než na regulérní podnikání. Byly předkládány nejrůznější padělky rozličných dokumentů od padělaných výpisů z katastrů nemovitostí přes padělaná notářská osvědčení a ověřovací doložky až po padělané zástavní smlouvy o zástavách nemovitostí ve vlastnictví třetích osob. Že takové úvěry nebyly spláceny, to není třeba ani připomínat. Domoci se nápravy soudní cestou bylo zdoluhavé a náhrada škody stejně v nedohlednu podle starého českého přísloví "Kde nic není, ani smrt nebere". Trestněprávní postih pachatelů úvěrových podvodů byl, až do novely trestního zákona z r. 1995, možný pouze na základě ustanovení § 250 trestního zákona, které však vyžadovalo, aby pachatel byl prokázán úmysl, že již v okamžiku kdy úvěr přijal, hodlal použít k jinému účelu, resp. pro své osobní potřeby. Dokazování bylo obtížné, neboť pachatel měl vždy připravenou náležitou argumentaci o ztrátě pro neúspěch v podnikání.

Zůstává nevyslovená otázka, zda bylo bankami podnikáno neobežetně z nevědomé nedbalosti, anebo zda lze nalézt alespoň eventuální úmysl. To, že proti některým členům managementu zkrachovalých bank, k jejichž krachu došlo po roce 1995, je dnes vedeno trestní řízení, někteří manažeři již byli i odsouzeni (management Realitbanky, a.s.), hovoří spíše ve prospěch domněnky druhé, že managementy těchto bank se dopouštěly přinejmenším porušování povinností při správě cizího majetku (akcionářů dotčených bank). V některých případech by se dalo hovořit i o korupci. O poskytování úvěrů za úplatek bankovním úředníkům příslušným k rozhodnutí se sice hovoří, avšak úplatkářství samo o sobě je velmi těžko prokazatelné a navíc a naštěstí je toto hektické období rozvoje podnikání snad již za námi.

Podstatně přísnější regulace, která nastavila pravidla obezřetného podnikání bank, byla zavedena Českou národní bankou až v roce 1996. Bylo vydáno Opatření o zásadách vytváření portfolií cenných papírů a majetkových podílů bankami a krytí rizika znehodnocení cenných papírů opravnými položkami a byla zpřísněna opatření o kapitálové přiměřenosti bank. Novelizací prošla opatření o úvěrové v oblasti úvěrové angažovanosti bank. Současně byly stanoveny požadavky České národní banky na předkládání zpráv o stavu hospodaření banky.

V totéž roce přijala vláda ČR Program posílení stability bankovního sektoru ČR, který měl v dané době existujících 13 malých bank zbavit nebonitních pohledávek. Ty byly odkoupeny Českou finanční a.s. (pod kontrolou státu). Cílem programu bylo posílení stability těchto bank, nicméně nezaručoval odstranění veškerých budoucích rizik a navíc počítal současně s ukončením činnosti těchto bank, pokud nedojde k výraznějším zlepšením. Ke zlepšením nedocházelo a činnost těchto bank byla stejně postupně ukončena.

V roce 1997 došlo ke schválení dvou novel zákona o bankách, označovaných jako malá a velká novela, jejichž významným přínosem bylo mimo jiné zpřísnění podmínek pro získání bankovní licence, omezení propojení bank s podnikovou sférou a zpřísnění nápravných opatření pro banky, které nedodržují předepsané normy. V návaznosti na ně Česká národní banka v roce výrazně zpřísnila opatření o klasifikaci pohledávek z úvěrů a zejména tvorbu opravných položek k nim a uložila jim postupně vytvořit 100% rezervy na krytí ztrátových úvěrů krytých nemovitostmi. Důvodem byla skutečnost, že nedocházelo (a stále ještě nedochází) v náležité míře ani v náležitém čase k uspokojování pohledávek věřitelských bank ze zástav nemovitostí. Praktický dopad opatření pro banky spočíval v tom, že pokud banka tzv. nerealizovala zástavu do 1 roku po splatnosti úvěru, je povinna úvěr zařadit mezi ztrátové a vytvořit opravnou položku.

Toto opatření mělo velmi neblahý dopad na některé banky, zejména však na ty, které, aby nemusely přiznat špatné úvěry, zakrývaly tuto skutečnost poskytováním úvěrů nových a vyšších, tak aby prostředky z nového úvěru pokryly i úroky z úvěru předcházejícího bez ohledu na to, že jim muselo být od počátku jasné, že takto si své problémy zvětší. V souvislosti s opatřením by totiž vyšla najevo řada jejich problémů, které se banky všemožně pokoušely obcházet.

Klasifikované úvěry a nadlimitní majetkové účasti byly bankami převáděny do za tím účelem nově vytvořených subjektů v tuzemsku, ale i zahraničí, zejména v tzv. offshore teritoriích. Investiční a poštovní banka tak například vyvedla nemovitostmi jištěné pohledávky do několika komanditních společností, které založila spolu s dalšími subjekty a v nichž měla postavení komanditisty. Majetkové účasti nebonitní i bonitní a další klasifikované úvěry převedla do dnes již díky sdělovacím prostředkům velmi známých Kajmanských fondů apod. Tento projekt byl nazván sekuritizací pohledávek.

V této souvislosti se někdy hovoří o příliš tvrdém opatření ze strany České národní banky ve srovnání s jejím dosavadním přístupem, avšak následující historie prokázala, že to bylo opatření účelné a že problémy bylo řešit jednou provždy, což se bezesporu podařilo. Očištění portfolií bank od klasifikovaných úvěrů i cenných papírů reprezentujících jejich nesmyslně rozsáhlé majetkové účasti pořízené s cílem stát se „kapitány českého průmyslu“ nebylo tuzemskému bankovníctví vůbec na škodu, naopak se ukázalo jako významný krok k jeho stabilitě.

Důvody vedoucí k odnětí bankovní licence dalším v současné době likvidovaným peněžním ústavům, jako byla COOP banka, a.s., Česká banka, a.s., Kreditní banka Plzeň, a.s., První slezská banka, a.s., Union banka, a.s., Ekoagrobanka, a.s., Agrobanka, a. s., Moravia banka a dalším, i těm, které jsou nyní zatím subjekty konkursního řízení, jako např. Realitbanka, a.s., Union banka, a.s., Moravia banka, a.s., Velkomoravská banka, a.s. a další, jsou v obecné podstatě shodné. Nedostatečná likvidita zapříčiněná nebezpečným podnikáním, dobrodružným úvěrováním, nedostatky ve vnitřní kontrole, omezená možnost zásahů ze strany České národní banky a Ministerstva financí a opožděná náprava této situace, opožděná zjištění vnitřní nezdravosti bank, nedostatečná komunikace mezi regulačními orgány a orgány činnými v trestním řízení, obtížnost trestněprávně kvalifikovat trestné činy v oblasti bankovníctví z důvodu neexistence patřičných skutkových podstat. To vše přivedlo české bankovníctví do stávajícího stavu, kdy na vnitrobankovním trhu působí 6 českých bank, Komerční banka, Česká spořitelna, Československá obchodní banka, GE Capital Banka, E Banka a J&T banka, která je následnicí Podnikatelské banky, přičemž ti, kteří tento stav zavinili, ať již nepřímo, nedostatečným výkonem kontroly a neplněním svých povinností, nebo i přímou účastí na trestné činnosti, nebyli v žádoucí míře postiženi a neblahé ekonomické důsledky nese stát. Byla sice podána řada různých trestních oznámení, ale až v roce 1996, po nabytí účinnosti novelizace trestního zákona v roce 1995. Řada z nich však již byla odložena a u dalších lze odložení předpokládat.

Kromě původně českých bank, jimiž jsou Česká spořitelna, Československá obchodní banka, Komerční banka, Živnostenská banka, E-banka a J&T banka, působí dnes na našem bankovním trhu již jen pobočky zahraničních bank. V této souvislosti je však třeba připomenout, že pět ze shora uvedených šesti původně českých bank jsou sice tuzemskými právníckými osobami, zapsanými v českém obchodním rejstříku, avšak jsou takřka stoprocentně vlastněny zahraničním kapitálem. Tento stav je důsledkem privatizace českého bankovníctví, která je významnou kapitolou historie českého, lépe řečeno, tuzemského, bankovníctví.

O privatizaci bank se začalo vážněji uvažovat až v roce 1997, tedy podstatně později, než byly privatizovány ostatní sektory národního hospodářství. Důvodem byla skutečnost, že v České republice do té doby panovalo pevné přesvědčení banky neprivatizovat a vůbec už ne je předat do rukou zahraničního kapitálu. Banky byly považovány za přirozený monopol státu a byl na ně spíše vytvářen tlak, aby financovaly rozvoj podnikání a privatizaci nebankovního podnikatelského sektoru, neboť ekonomika byla na bankách a jejich úvěrech přímo závislá a byly zde obavy, že zahraniční vlastníci by mohli přiliv peněz omezit.

Na počátku transformace vlastnil stát čtyři velké banky, Komerční banku, Českou spořitelnu, Investiční a poštovní banku a Československou obchodní banku, přičemž nad Investiční a poštovní bankou již neměl, na rozdíl od ostatních, plnou majetkovou kontrolu. Nedostatek strategických investorů s dostatečným kapitálovým zájmem posléze vedl v postkomunistických zemích střední a východní Evropy k tomu, že vlastníky bank se staly zahraniční subjekty. V roce 1997 došlo k dokončení privatizace Investiční a poštovní banky, a.s., prodejem majetkového podílu státu společnosti Nomura. V souvislosti s privatizací Investiční a poštovní banky se někdy hovoří jako privatizaci i živelné, na divoko apod.

Jako první z bank s majoritní majetkovou účastí státu byla privatizována Československá obchodní banka, která před její nabídkou ke koupi nemusela být posílena žádnou finanční injekcí ze strany státu (záměrně zde pomineme zbavení banky nedobytných pohledávek, které jí vznikly jako důsledek špatné exportní politiky státu v období socialismu). Byla privatizována již v červnu roku 1999, kdy došlo k podpisu Smlouvy o koupi většinového podílu belgickou bankou KBC. Současně začala probíhat jednání o prodeji České spořitelny, a.s., rakouské Erste Bank a připravovala se privatizace Komerční banky, a.s. Česká spořitelna byla privatizována v roce 2000, avšak Komerční banka až v roce 2001. Opoždění prodeje francouzské Sociétés générale bylo způsobeno vypuknutím skandálu v souvislosti se zneužitím exportních úvěrů firmami kolem Františka Chvalovského a Baraka Alona.

Výsledkem privatizace bank je stav, kdy 95 % aktiv bankovního sektoru je pod přímou nebo nepřímou kontrolou zahraničních bankovních subjektů. Všechny banky s majetkovou účastí státu byly prodány zahraničním investorům. Jejich přístup k privatizovaným bankám je ve způsobu jejich řízení, předání svého know-how, dalšího investování apod., poměrně rozdílný. Vzhledem k tomu, že od skončení privatizace uběhla poměrně krátká doba, nelze zatím jednoznačně říci, která banka si své tuzemské dcery a jejího rozvoje hledí více a která méně. Pronikání dalších zahraničních subjektů na tuzemský bankovní trh si lze představit již jen ve formě fúzí, prodeje podílů, případně zakládáním poboček zahraničních bank. Procesem koncentrace formou fúzí se z původně tří bank vytvořila již zmíněná HVB.

Charakteristickým znakem českého bankovníctví je, jak vyplývá i ze shora uvedeného, dominantní zastoupení zahraničního kapitálu. Stávajícím trendem, vneseným právě reprezentanty cizího kapitálu, je vytváření tzv. bankovních finančních skupin, které zpravidla zahrnují vedle banky též pojišťovnu, penzijní fond, investiční společnost, leasingovou společnost, podílové fondy, stavební spořitelnu a mnohdy i faktoringovou společnost. Tento proces je výsledkem snahy o konkurenceschopnost na straně jedné a úsporu nákladů na straně druhé. Skloubit tyto dva zájmy se v současné době pokoušejí všechny, zejména pak větší banky, pro něž jsou příznačné i rozsáhlé personální změny, jejichž důsledkem by mělo být soustavné významné snižování stavu zaměstnanců a jejich nahrazení kvalitnějším hardwarovým i softwarovým vybavením bank. Nastal výrazný odklon od využívání tzv. kamenných bank a opadl tak zájem o budování rozsáhlé pobočkové sítě. Zelenou naopak má rozvoj tzv. phonebankingu, jehož podstatou je zadávání příkazů bance prostřednictvím mobilních telefonů, homebankingu, kdy spojovacím médiem mezi bankou a klientem je klientův osobní počítač propojený do internetové sítě, zvyšování limitů pro výběry hotovostí z bankomatové sítě, rozšiřování sítě obchodníků za nákupy, u nichž lze platit platební kartou. Banky stimuluji své klienty k využívání těchto nových distribučních kanálů zejména poplatkovou politikou, tím, že zvyšují poplatky za hotovostní operace realizované na přepážkách a zlevňují poplatky za vydání platebních karet, zavedení phonebankingu a podobně, případně tyto služby poskytují i zdarma. Podmínkou pro širší využití phonebankingu je ale zkvalitnění a zvýšení dostupnosti sítě internetu. I když rychlý rozvoj elektronického bankovníctví je základním předpokladem pro sbližování úrovní tuzemského bankovního sektoru s úrovní obvyklou v zemích Evropské unie, nelze si představovat, že nebudou přetrvávat klienti, zejména z řad

starších občanů, pro které bankovní přepážka stejně zůstane při jejich nakládání s účty jediným prostředkem komunikace s bankou.

Bankovní sektor lze v současné době považovat za celkově stabilizovaný. Poslední krach banky (Union banka, a.s.) byl sice zaznamenán teprve nedávno, avšak další se již nepředpokládají. Dokončuje se proces koncentrace bankovníctví. Cílem strategických investorů, kteří ovládli největší tuzemské bankovní domy, nyní spočívá ve zhodnocení a návratnosti vložených investic. Ke stabilitě tuzemského bankovního sektoru významně přispělo státem zabezpečené očištění a následné zkvalitnění úvěrových portfolií většiny bank. Možná rizika z klasifikovaných úvěrů by měla být v současné době plně pokryta opravnými položkami.

Závěrem lze konstatovat, že ačkoli příčiny problémů českého bankovníctví v 90. letech, dnes již minulého století, byly rozmanité, jejich důsledky byly téměř vždy stejné. Bankovní sektor se rychle a výrazně rozrostl na pro tuzemský trh neúměrné množství nejrůznějších malých bank, jejichž četnost byla pro tuzemský bankovní trh neúnosná. Problémy, které vznikly byly důsledkem:

- nedostatečné legislativy a živelnosti v podnikání,
- nekoordinovanosti při udělování bankovních licencí,
- špatných podmínek poskytovatelů bankovních licencí k realizaci kontrol a ukládání sankcí,
- vyostření konkurenčního boje, které vedlo k riskantnosti podnikání, ať již poskytováním vysokých úroků z vkladů nebo neúměrných objemů úvěrů,
- úvěrové nekázně klientů,
- nedostatečného zajištění úvěrů,
- nebývalého nárůstu podvodů v bankovníctví bez dostatečného legislativního rámce k jejich postihování včetně nepřipravenosti bank jim čelit.

Ačkoli většina těchto důvodů byla již překonána, nepochybně jsme se stále ještě všech možných problémů nevyvarovali. Stabilita bank je závislá na schopnostech vytvářet zisk a na schopnostech jeho využití k další expanzi. Jak stávající bankovní sektor obstojí, ukáže až čas.

VI. ZPŮSOBY PÁCHÁNÍ EKONOMICKÉ KRIMINALITY

V této části jsou shrnuta schémata páchaných kriminálních aktivit vztahujících se k jednotlivým trestným činům.

Trestný čin podvodu - § 250 tr. zák.

V souboru trestních spisů, které byly k pravomocně ukončeným případům hospodářské trestné činnosti zapůjčeny, tvořily početně významnou skupinu spisy řešící kriminální aktivity kvalifikované jako trestný čin podvodu, i když by s ohledem na systematiku trestního zákona mohly být tyto případy spíše očekávány mezi trestnými činy majetkovými než trestnými činy hospodářskými. Pravděpodobnost, že k této situaci dojde, však byla celkem snadno odhadnutelná, především pro absenci jednotného obsahového vymezení hospodářské trestné činnosti jak v trestněprávní teorii, tak v kriminologii, ale i s ohledem na subjektivní vnímání jednotlivých kriminálních aktivit trestněprávní praxí. Pokud jsou konkrétní případy majetkové trestné činnosti označeny jako trestná činnost hospodářská, pak se zpravidla jedná o případy trestných činů podvodu, zpronevěry, porušování povinnosti při správě cizího majetku či poškozování věřitele. Kritéria pro zařazení tam či onam však nejsou obecně dána a rozhodnutí jsou tedy rozhodnutími individuálními.

Tento ambivalentní charakter některých majetkových trestných činů zatím nemá oporu ani v rekodifikačním návrhu trestního práva, takže i nadále bude možné v otázkách obsahového vymezení hospodářské trestné činnosti pouze fabulovat, proč právě pro ten který případ s trestněprávní kvalifikací majetkového trestného činu přestal být právě majetek individuálním objektem a stal se z něj trestný čin hospodářský. V těchto souvislostech je však nezbytné zmínit skutečnost, že statistická evidence Ministerstva spravedlnosti důsledně respektuje systematiku trestního zákona, takže zde nedochází k přesunu trestných činů mezi hospodářskou a majetkovou trestnou činností.

Představu o tom, v jaké prvotní míře je u nás každoročně zjištěno páchaní kriminálních aktivit s trestněprávní kvalifikací podvodu, je možné získat především ve statistické evidenci kriminality, vedené státní policií. Také tady je tato trestná činnost evidována jednou částí jako trestná činnost hospodářská a další částí jako trestná činnost majetková. Kam přísluší, co je zde však určeno vnitřním metodickým pokynem, který ovšem není závazný pro justiční orgány, takže hodnocení jednotlivých případů a jejich přiřazení k určitému druhu trestné činnosti nemusí být shodné.

Ve výskytu hospodářské trestné činnosti evidovaném policií zaujímá podvod pravidelně jedno z předních míst. Až do roku 2003 se počty zjištěných skutků pohybovaly v jednotlivých letech nejčastěji mezi cca 11 až 14 tisíci, tedy v desetitisícovém řádu, počet stíhaných osob byl a je o jeden řád nižší, a způsobené škody dosahovaly a dosahují částek vyjádřených desetimiliardovým řádem. Pro orientaci je možné uvést příklady výskytu evidovaného ve dvou zatím posledních letech, tedy v roce 2002 a v roce 2003. Zatímco rok 2002 zůstává s výší 11 946 evidovaných skutků ještě na úrovni předcházejících let, v roce 2003 je již zjištěných skutků evidováno přibližně o třetinu méně, a sice 7 037. Nižší je také počet stíhaných osob, který byl v

roce 2002 byl evidován ve výši 9 986 a v roce 2003 ve výši 5 996. Naopak vyšší finanční objem je evidován u zjištěné škody, která v roce 2003 dosáhla 17,1 miliard Kč a v roce 2002 již 10,4 miliard Kč.

Pro získání celkového obrazu o výskytu kriminálních aktivit kvalifikovaných jako podvod, je ovšem ještě třeba vzít v úvahu zjištění evidovaná jako trestná činnost majetková. Tady bylo např. v roce 2003 evidováno dalších 6 093 zjištěných skutků, 2 748 stíhaných osob a odhadnutá škoda je zde cca 831 milionů Kč.

Ve stejném, tedy tisícovém, řádu jako v policejní evidenci se pohybují i počty stíhaných a odsouzených osob ve statistické evidenci Ministerstva spravedlnosti. Při komparaci s policejní statistickou evidencí je však nezbytné respektovat dva základní rozdíly těchto datových souborů. Jeden rozdíl je časový a netýká se jen podvodu, ale všech trestných činů. Jde o to, že ne všechny osoby stíhané v konkrétním roce policií se musí v tomtéž roce stát nutně i případy justičních orgánů, tedy být také součástí statistické evidence Ministerstva spravedlnosti. Druhý rozdíl je již výše uvedený rozdíl metodický, který a týká obsahového pojetí trestné činnosti hospodářské a trestné činnosti majetkové. Nejde o rozdíly zanedbatelné, proto není dobré je přehlížet. Ministerstvo spravedlnosti má zatím jako poslední dostupná souhrnná data k dispozici data za rok 2002, kdy bylo za podvod jako majetkový trestný čin státními zastupitelstvími stíháno 10 668 osob, z nichž 8 949 bylo obžalováno a 6 124 osob bylo odsouzeno. Nepodmíněný trest však byl uložen jen 664 osobám.

Případy trestné činnosti právně kvalifikované jako podvod, kterými se tento výzkum analyticky zabýval, byly pravomocně ukončeny v období let 1994 až 2001. Použitá schémata lze charakterizovat jako celkem jednoduše strukturovaná, spolehlivá na důvěřivost nebo nepozornost či nedůslednost napadených subjektů.

1. Jedním ze způsobů, kterým byla tato trestná činnost páchána, je vylákání půjček od fyzických osob na realizaci přijatelného záměru (např. podnikání).

2. Dalším čteněji použitým schématem je zneužití legálně získaného živnostenského oprávnění k objednání a převzetí zboží, které pak dodavateli není uhrazeno, ale je pachatelem zpravidla znovu obchodováno i když za cenu nižší než je obvyklá nákupní cena a zisk pak bývá použit pro vlastní potřebu. K drobné modifikaci dochází tím, že pachatel objednávky a nákupy provádí prostřednictvím dalších fyzických osob. Napadenými objekty jsou obvykle různé obchodní společnosti (akciové, s ručením omezeným apod.).

3. Jiné zdokumentované způsoby páchaní podvodu jsou založeny na použití jedné nebo několika padělaných či pozměněných veřejných listin (občanský průkaz, výpis z obchodního rejstříku, výpisů z účtů, celní deklarace, výběrni lístek apod.), čemuž potom ovšem odpovídá i souběh s tímto trestným činem (§ 176 tr. zák.). Schéma je postaveno na tom, že pachatel vystupuje jako obchodní zástupce konkrétní společnosti a prokazuje se jejími padělanými nebo pozměněnými identifikačními listinami, či jako osoba s přijatou a padělanou nebo pozměněnou dokladem odpovídající totožnosti a jménem těchto fiktivních subjektů provádí obchodní operace různého druhu, jako např. nakupuje zboží, zakládá účty v bance k nimž okamžitě žádá vydání příslušejících platebních nástrojů (např. šekovou knížku) a ty pak zneužívá k neoprávněnému získání finančních prostředků, nárokuje odpočet DPH, provádí opakovaný výběr hotovosti v bance s

nepravými podpisy oprávněných osob a falešným razítkem společnosti na výběrním lístku apod.

V předchozích případech byly popsány schémata jednotlivé objekty napadány zevnějšku, v následujících dvou případech šlo o napadení zevnitř. Jako podvod tak bylo právně kvalifikováno jednání zaměstnanců dvou obchodních společností (s. r.o. a bytového družstva), z nichž jeden jménem své společnosti uzavřel tři leasingové smlouvy a převzaté osobní automobily okamžitě prodal, druhý vpisoval do hromadných příkazů k úhradě mezi oprávněné platby částky, které poukazoval na svůj soukromý účet.

V žádném z těchto pravomocně uzavřených případů podvodu nebyla zjištěna škoda nižší než 2 miliony Kč, v případě falešných podpisů a falešného razítka na šeku činila škoda způsobená napadené bance dokonce 60 milionů Kč. Někteří z pachatelů byli již dříve trestáni a u některých pachatelů se diametrálně liší jejich profesní zaměření od předmětu činnosti pro jejíž výkon získali živnostenské oprávnění. Dále lze též konstatovat, že jistou preventivní roli v omezování výskytu těchto kriminálních aktivit může mít jednoduchá a formulačně přesná základní právní úprava podnikatelského prostředí, kodifikovaná především obchodním zákoníkem a živnostenským zákonem. V neposlední řadě je možné z většiny případů vysledovat nedostatečnou míru profesní předvídavosti a důslednosti, jak u zaměstnanců státní správy (vydání živnostenských listů na obchodní předmět činnosti osobám dříve trestaným za majetkovou trestnou činnost, vydávání nových osobních dokladů bez důkladného ověření totožnosti žadatele apod.), tak u zaměstnanců obchodních společností vč. bankovních domů (předávání dalšího a dalšího zboží aniž bylo zapláceno předešlé, pozornější identifikace klienta banky i pozornější ověřování pravosti předkládaných peněžních nástrojů).

Trestný čin úvěrového podvodu - § 250b tr. zák.

Jde o trestný čin, jehož skutková podstata se stala součástí trestněprávní úpravy od roku 1998, kdy se stal účinným zákon č. 253/1997 Sb. Také tento trestný čin je systematicky zařazen v hlavě deváté zvláštní části trestního zákona, protože jeho individuálním objektem je majetek a teprve sekundárním objektem jsou hospodářské zájmy.²³

Údaje evidované o jeho výskytu byly rok od roku vyšší a nebylo tomu jinak ani v zatím posledním sledovaném roce 2003, kdy policie již zaznamenala 4 131 skutků, dále 4 224 osob stíhaných za tyto kriminální aktivity a výjimkou je jen výše odhadované škody, která proti dřívějším miliardovým částkám je tentokrát vyčíslena na 573 mil. Kč. V roce předchozím, tedy v roce 2002, Ministerstvo spravedlnosti statisticky eviduje 3 794 obžalované osoby a 2 094 osoby za spáchání úvěrového podvodu odsouzené. V těchto případech uložily soudy nepodmíněný trest 44 osobám.

Ustanovení § 250b tr. zák. se však netýká pouze podvodných jednání při sjednávání úvěrových smluv a podvodných jednání při použití úvěrem získaných finančních prostředků, ale také podvodných jednání souvisejících s vyžádáními subvencemi a dotacemi. Jako trestné jednání je jednak kodifikováno uvedení nepravdivých nebo hrubě zkreslených údajů či zamlčení údajů podstatných pro poskytnutí úvěru, dotace nebo

²³ Viz např.: Berka, J., Větrovec, V.: Úvěrový podvod. In.: Právní rádce z 26.6.2002, str. 11.

subvence a jednak použití přijatých finančních prostředků k jinému než určenému účelu bez souhlasu věřitele ev. jiné oprávněné osoby.

Při kodifikaci skutkové podstaty tohoto trestného činu (stejně jako skutkových podstat trestného činu pojištného podvodu) se „zákonodárce zřetelně inspiroval myšlenkou představení trestnosti, kterou trestněprávní nauka míní stanovení trestnosti nikoliv bezprostředního útoku na chráněný objekt, ale představení trestnosti do stadia pokusu nebo přípravy, anebo případy, kdy se postihuje jednání, z něhož by mohlo v budoucnu vzniknout pro chráněný objekt nebezpečí. Nejde přitom o trestnost přípravy ke konkrétnímu trestnému činu, neboť zde není požadován úmysl takový čin spáchat.“²⁴ Tomuto výkladu odpovídá i řešení konkrétního pravomocně uzavřeného případu, který byl součástí souboru zapůjčených soudních spisů.

Znaky skutkové podstaty trestného činu úvěrového podvodu naplnili dva odsouzení pachatelé, žadatel a ručitelka, již tím, že v žádosti o poskytnutí spotřebitelského úvěru uvedli nepravdivé údaje o výši svých mezd. Pracovnice bankovního domu však byla důsledná, údaje ověřila a žádosti nevyhověla, takže zabránila vzniku škody a podvodné jednání zůstalo v poloze pokusu. Vzhledem k tomu, že jeden z pachatelů byl ještě obžalován z poškozování cizích práv, kterého se dopustil tím, že uzavřel ve dvou různých pojišťovacích domech životní pojistky na cizí jméno, rozsudek soudu uznává vinu podle § 250 odst. 1, 3 tr. zák. v souběhu s vinou podle § 209 odst. 1 písm. a) tr. zák.

Tento případ opět dokumentuje, že odpovídající míra profesionality zaměstnanců, v tom případě bankovních a pojišťovacích úředníků, je významným preventivním faktorem v ochraně majetkových, ale i hospodářských zájmů.

Trestný čin zpronevěry - § 248 tr. zák.

Zpronevěra je dalším trestným činem, který systematika zvláštní části trestního zákona zařazuje k trestným činům majetkovým. Předpokládejme, že ty z níže zmíněných pravomocně ukončených případů, jejichž výše škody se pohybuje pouze v desetitisícovém řádu, jsou součástí tohoto výběru spíše zájmově, s ohledem na poznání širšího spektra používaných schémat, než proto, že by měly být součástí případů s trestně právní kvalifikací hospodářského charakteru.

Stejně jako u kriminálních aktivit vykazujících znaky skutkové podstaty trestného činu podvodu, je i u kriminálních aktivit právně kvalifikovaných jako zpronevěra, každoroční výskyt policií evidován jednou částí v kriminalitě hospodářské a druhou částí v trestné činnosti majetkové. V obou případech se jak počet zjištěných skutků, tak počet stíhaných osob, každoročně pohybují v tisícovém řádu. Tady není výjimkou ani rok 2003, kdy bylo v hospodářské trestné činnosti evidováno 3 753 zjištěných skutků s odhadem škody za cca 1 miliardu Kč a 3 160 stíhaných osob. Do majetkové trestné činnosti byl v tomto roce zařazen výskyt 1 472 zjištěných skutků zpronevěry se škodou ve výši cca 123 milionů Kč a stíháno bylo 1 110 osob. V roce 2002 bylo podle statistické evidence Ministerstva spravedlnosti za zpronevěru obžalováno 4 305 osob, odsouzeno bylo 2 935 osob, z nichž 170 osob bylo potrestáno trestem nepodmíněným.

- K jednodušším způsobům s nižším finančním dopadem lze nepochybně řadit již celá minulá desetiletí dobře známé schéma kráčení denních tržeb, kterého se dopouští zaměstnanec. Rozdíl proti minulému období je snad jen v tom, že zatímco dříve se jednalo o podniky státní, družstevní či komunální, tedy podniky s nepřehledným množstvím vlastníků, teď je vlastník konkrétní a velmi snadno identifikovatelný, který takového jednání brzy odhalí. V tomto konkrétním případě se jednalo o pouhý měsíc, čímž způsobená škoda mírně přesáhla 80 tis. Kč.
- Stejně, i když mírně modifikované schéma, použil pravomocně odsouzený pachatel zpronevěry, který na základě komisionářských smluv prodával po dobu pěti měsíců dálniční známky a z utržených finančních prostředků si присвоil cca 1 milion Kč.
- Dalším a také ne novým schématem je neoprávněné nakládání s předměty užívanými na základě smlouvy o finančním pronájmu (leasingové smlouvy). V jednom z analyzovaných případů pachatelka pronajatou videokameru předala dalším členům rodiny a nikdo nepokračoval v placení splátek. Kromě toho při uzavírání smlouvy uvedla nepravdivé údaje o výši platu, takže soud rozhodl o souběhu s trestným činem úvěrový podvod podle § 250b tr. zák. Podobně se choval i další pachatel, který v rozporu s uzavřenou leasingovou smlouvou prodal pronajatý osobní automobil, aniž zajistil převod smlouvy a další splácení dohodnutých splátek. *Je možné registrovat rozdílnost trestněprávní kvalifikace, stejné schéma jako v jednom z případů podvodu uvedeného výše.*
- Na našem území známým a především v letních měsících devadesátých let minulého století oblíbeným schématem majitelů cestovních kanceláří bylo neposkytnout klientům sjednané a předem zaplacené služby. V tomto konkrétně analyzovaném případě byli majiteli cestovní kanceláře cizinci podnikající u nás, kteří republiku opustili a soudního jednání se tedy nezúčastnili, protože místo jejich pobytu nebylo zjištěno ani s pomocí INTERPOLu. *Kromě toho, že nedošlo a pravděpodobně nedojde k potrestání pachatelů, odškodnění se nedočkají ani oběti, protože společnost procházela úpadkovým řízením a poškození podle § 14 odst. 1 písm. c zákona o konkurzu a vyrovnání museli uplatnit své nároky u správce konkurzní podstaty do 30 dní od vyhlášení konkurzu, což pravděpodobně nevěděli nebo nestihli.*
- Posledním schématem, které lze v rámci sledovaných případů zpronevěry popsat, je schéma známé také z předchozích případů *trestněprávně kvalifikovaných jako podvod*. Jde o manipulaci se zbožím, které bylo odebráno, ale nezaplaceno, nesplácení půjček a nehrzení dohodnutých leasingových splátek.

Trestný čin porušování povinnosti při správě cizího majetku - § 255 tr. zák.

V tomto souboru pravomocně uzavřených případů, jsou kriminální aktivity trestného činu porušování povinnosti při správě cizího majetku posledními, u nichž je individuálním objektem majetek. Výskyt tohoto druhu trestného chování nebývá příliš četný, ale pozoruhodné jsou jeho finanční důsledky (v r. 1999 dokonce 35 miliard Kč).

V roce 2003 policie evidovala 208 zjištěných skutků, 187 stíhaných osob a za 8,5 miliardy Kč finančních škod. Ministerstvo spravedlnosti eviduje v roce předchozím 140 obžalovaných osob a 43 osoby odsouzené, z nichž nepodmíněný trest byl uložen pouze jedné.

²⁴ Srov.: Berka, J., Nedorost, L.: Pojištný podvod. In.: Právní rádce z 26.6.2002, str. 8.

Zde se jedná o případy, kdy byla použita různá schémata, prakticky snadno zjiřitelná a také poměrně snadno zdokumentovatelná. Naopak společné mají to, že se jedná o pachatele s pracovním zařazením, které skýtá vysokou míru rozhodovacích pravomocí, ale někde chybí na bezchybný výkon dostatek praktických zkušeností, někde spíše potřebná míra odborných znalostí.

- Schéma použité pachatelem v bankovním domě je založené na tom, že z titulu svého pracovního zařazení umožnil, byť v rozporu s interními předpisy, klientovi (obchodní společnosti) čerpat prostředky z provozního účtu až do dlužní úrovně, aniž byla tato situace ošetřena úvěrovou smlouvou. Docházelo tak i k vysokému debetnímu zůstatku, což řešil dalším, pravidlům neodpovídajícím způsobem a na dobu překlenutí tohoto stavu převedl potřebnou částku na klientův účet z vnitřního účtu banky. Tuto cestu použil i pro výběr v hotovosti, kterou klient žádal, aniž měl potřebné prostředky na svém účtu k dispozici. Stejně postupoval i v dalším případě (výpomoc spolupracovníci). *Bylo prokázáno, že pachatel nedisponoval potřebnou znalostí jak obecně platných předpisů, tak předpisů interních. Je jistě namístě zapochybovat o kvalitativní úrovni personální práce této finanční instituce i kvalitě péče o odborný rozvoj zaměstnanců.*
- Další schéma založila obžalovaná osoba na skutečnosti, že je majoritním vlastníkem obchodní společnosti (obchodními komoditami jsou léky, zdravotní materiál i další se zdravotnictvím související druhy zboží) a současně předsedou představenstva penzijního fondu, jehož je jeho firma spoluzakladatelem a uzavírá různé obchodní smlouvy mezi oběma subjekty, při čemž druhým partnerem mu je buď jednatel jeho firmy, když on zastupuje fond nebo další člen představenstva, když on zastupuje syoji firmu. Vždy se jedná o smlouvy, které mají vyřešit finanční problém jedné či druhé strany. Z výpovědi svědků vyplývá, že se u pachatele při jím realizovaných obchodech jedná spíše o neznalost a neopatrnost než úmyslné protizákonné jednání. *Někteří zaměstnanci firmy i někteří členové představenstva fondu raději svá místa opustili, ale nehledali řešení, vč. možnosti iniciovat trestní stíhání. Za pozornost stojí i to, že v r. 1997, tedy již v době účinnosti zákona č. 61/1996 Sb., o opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti, byla v hotovosti vyzvednuta částka několikrát vyšší než je tímto zákonem určena horní hranice částky limitující obvyklý obchod a přesto není z průběhu vyšetřování a obžaloby patrné, že byla ohlášena a stala se předmětem pozornosti Finančního a analytického odboru Ministerstva financí. Toto schéma, vč. spojitostí mezi penzijním fondem a jistou makléřskou firmou, je obdobné jako schéma v případě zneužívání informací v obchodním styku. Na základě auditu za r. 1997, který ovšem depozitář fondu obdržel až v roce 1999 (a z obžaloby není zřejmé proč ho nevymáhal), vypovídá depozitář smlouvu a v zápleť Ministerstvo financí vydává rozhodnutí o zrušení fondu. Nabízí se také otázka, proč v případě jedné, druhé nebo obou organizací neměl žádné pohledávky správce daně. Je pravděpodobné, že v tomto případě bude rozhodnutí soudu velmi ovlivněno stanovisky znalců z oboru obchodního práva a ekonomiky.*
- V dalším případě převzala advokátka do úschovy od fyzických osob několik milionů korun, které podle uzavřených smluv měla uložit do bankovní bezpečnostní schránky. Takto složené částky byly určeny jako záruka solventnosti pro poskytovatele úvěru. Pachatelka peníze vyzvedla před uplynutím termínu uložení a

na žádost údajného opatřitele úvěru mu je předala. Ten však opatřil úvěr pouze pro jednoho poškozeného. *Ze soudního rozhodnutí nevyplývá, že by se pachatelka na úkor poškozených sama obohatila.*

- Toto schéma je založeno na poskytnutí záruky cizím majetkem. Zde pachatelé (předseda a místopředseda výrobního družstva) poskytli soukromé osobě ručení na úvěr ve výši 16 milionů Kč nemovitostmi, jejichž majitelem bylo výrobní družstvo a současně uzavřeli s poskytovatelem úvěru - Družstevní záložnou kupní smlouvu na prodej těchto nemovitostí odhadnutých na 300 tis. Kč.

Trestný čin neoprávněného podnikání - § 118 tr. zák.

Tentokrát se již jedná o pravomocně uzavřený případ kriminálních aktivit naplňujících znaky trestného činu zařazeného systematikou do hlavy druhé zvláštní části trestního zákona, tedy k trestným činům hospodářským. Opět se jedná o trestnou činnost, která ve výskytu nehraje nijak významnou roli a nepatří ani k dokumentačně nejsložitějším.

V roce 2003 evidovala policie 147 zjištěných skutků, 111 stíhaných osob a zjištěnou škodu ve výši cca 42 milionů Kč. Do statistické evidence Ministerstva spravedlnosti za rok 2002 se tato trestná činnost promítla 117 obžalovanými a 46 odsouzenými osobami, z nichž pouze jedna osoba dostala trest nepodmíněný.

Schéma, které pachatel použil, je velmi jednoduché a pravděpodobně i časté; provozovaná činnost je odlišná od předmětu činnosti na kterou bylo vydáno povolení. V tomto konkrétním případě cizí státní příslušník, v době kdy mu již vypršelo povolení k pobytu, na základě živnostenského oprávnění k pomocným stavebním pracím zprostředkovával pro úklidovou firmu zaměstnance, které navíc vyplácel sám. *Tento případ navozuje souvislosti s dalšími podobnými a souvisí jednak s dikcí cizineckého zákona, jednak s úrovní práce cizinecké policie. V případě, že zaměstnanci byli vypláceni pachatelem, s největší pravděpodobností nebyla odváděna ani příslušející daň z příjmu ani nemocenské pojištění ani sociální dávky, což sice není předmětem trestního řízení, ale nabízí se úvaha jak velké asi tyto úniky jsou, zda zdravotní ošetření v případě těchto cizinců spíše je nebo spíše není hrazeno a znovu co na to cizinecká policie.*

Trestný čin neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti - § 147 tr. zák.

Již ze složitosti a dost nešťastně formulovaného názvu tohoto trestného činu je zřejmé, že se jedná o jeden z trestných činů, od jehož kodifikace zatím mnoho času neuplynulo. Jeho zařazení si vyžádala trestněprávní praxe, když považovala za obtížné prokázat nulové plnění těchto zákonných povinností na základě skutkové podstaty trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby.

Dá se říci, že v evidovaném výskytu měly po zavedení tohoto trestného činu aktivity se znaky jeho skutkové podstaty velmi slušnou pozici, když se evidované skutky každoročně pohybovaly mezi třemi a čtyřmi tisíci. Zdá se, že prvním zlomovým rokem se stal rok 2003, kdy počet zjištěných skutků klesl na 1 762, policií stíhaných osob bylo 1 064 a způsobené škody byly vyčísleny na 430,6 mil. Kč. Evidence Ministerstva spravedlnosti zaznamenává v předchozím roce 1 074 osob obžalovaných a 415 osob odsouzených osob, a sice výhradně k jinému než nepodmíněnému trestu.

Analyzované případy byly dva, ale schéma jedno - neodvedení daně z příjmu fyzických osob a příslušné pojistné. V obou případech došlo ke zproštění obžaloby, protože daně a další povinné platby byly před zahájením soudního jednání uhrazeny.

Trestný čin zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby - § 148 tr. zák.

Jde o velmi nebezpečné a současně velmi často a různorodě praktikované kriminální aktivity. Ve zdravém společenskopolitickém klimatu se pravděpodobně v rozměru jejich výskytu odráží mimo jiné i o schopnost státu vytvořit vhodné nástroje k jejich vyhledávání a postihu, ale také schopnost státu optimalizovat a s potřebnou mírou profesionality kontrolovat jejich účinnost. Dá se říci, že jen za tohoto předpokladu může být klesající vývojová tendence výskytu této trestné činnosti považována za jev pozitivní; jinak každý pokles zjištěných skutků s největší pravděpodobností znamená pouze nežádoucí přesun do latentní formy výskytu.

Z tohoto pohledu vnímání kvantitativního pohybu v evidovaném výskytu této trestné činnosti by si jistě skutečnost roku 2003 a vyslovení kvalifikovaného názoru na ni zasloužila hlubší analýzu. I bez ní však nelze přistoupit k poklesu zjištěných skutků z 1074 v roce 2001 a 1 270 v roce 2002 na 693 v roce 2003 jako k jevu s jednoznačným a oprávněným potvrzením příznivosti a jako k jevu, který je očekávaným důsledkem efektivní ochranné péče státu jako správce této oblasti. Policii stíhaných osob je v roce 2003 evidováno 615 a způsobená škoda dosáhla výše cca 1,9 miliardy Kč, což s ohledem na stav veřejných financí i na pokles zjištění je částka rozhodně zajímavá. V roce 2002 za spáchání tohoto trestného činu stát obžaloval celkem 631 osob a 336 osob odsoudil, z nich pak 44 osoby k trestu nepodmíněnému.

Obdobně jako u předchozích případů i tyto dva pravomocně ukončené případy se vyznačují stejným a jednoduchým schématem, které spočívá v uplatnění požadavku na vrácení zaplacené daně z přidané hodnoty podloženém fingovanými doklady o provedených obchodech opravňujících k tomuto kroku. *Jde o dost u nás oblíbené schéma, které se z příhraničních oblastí časem přeneslo i do vnitrozemí. Častými spolupracovníky bývají celní orgány, i když v těchto případech není patrné prošetření ev. spolupráce. U kriminálních aktivit soustředěných na odpočet DPH je možné konstatovat i poměrně vstřícný přístup správce daní, který pravděpodobně není dost obezřetný v ověření reality ještě před vyplacením požadované částky.*

Trestný čin zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění - § 125 tr. zák.

Ani tento trestný čin nebývá početně významnou složkou výskytu hospodářské kriminality. V roce 2003 je policejní statistikou evidováno 380 zjištěných skutků, 237 stíhaných osob a zjištěná škoda ve výši cca 108 milionů Kč. V roce 2002 eviduje Ministerstvo spravedlnosti za kriminální aktivity tohoto typu 286 osob stíhaných a 245 osob obžalovaných, z nichž 62 bylo odsouzeno, ale žádný uložený trest odnětí svobody nebyl nepodmíněný.

Pravomocně ukončené případy stíhané za tyto kriminální aktivity se liší jak růzností použitých schémat, která však nejsou nijak komplikovaná, tak obzvláště výrazně v rozsahu způsobené škody. Schémata se škodami v tisícovém až desetitisícovém řádu se týkala následujících schémat:

- Absence jakékoli evidence o zaměstnancích (v jednom případě zaměstnávání cizinců bez pracovního povolení),
- Přebírání menších finančních hotovostí a provádění následných plateb bez zanesení obou operací do účetní evidence,
- Nahrazování úmyslně zničených účetních dokladů falsifikáty.

Další dvě schémata byla zcela odlišná od předchozích, odlišný byl i objekt napadení i motiv spáchání trestného činu. Stejná zůstala jen výše způsobené škody, která se tentokrát pohybuje v řádu milionů Kč:

- V jednom z případů pachatelé (zakládající člen a dva členové představenstva spořitelního a úvěrového družstva) ve snaze zakrýt skutečný hospodářský stav družstva, vypracovali několik smluv o fiktivních úvěrech a jim odpovídající výdajové doklady, které vnesli do účetní evidence. Podle názoru soudního znalce však účetnictví záložny nebylo celkově vedeno v souladu se zákonem č. 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění pozdějších předpisů. *Také v tomto případě lze předpokládat, že již samotné povolení činnosti ve finanční oblasti těmto osobám bylo krokem ne příliš uváženým, protože je patrné, že jim chybělo odborné zázemí;*
- Ve druhém případě byly objektem napadení veřejné prostředky poskytnuté občanskému sdružení jako dotace na činnost jedním z úřadů státní správy. Pachatelem byl statutární zástupce občanského sdružení, který v dokumentaci o použití dotace uvedl jiný způsob užití než byl způsob skutečný, čímž získal pro sdružení neoprávněné výhody. Tyto finanční prostředky měly být odvedeny zpět do státního rozpočtu. *V tomto případě se jedná o občanské sdružení s velmi prospěšným předmětem činnosti a stejně jako průběh soudního řízení, tak v současné době i některá média poukazují na nevhodnost právě takovéto jeho institucionální formy. Dá se říci, že jde o jeden z případů, kdy rigidnost orgánu státní správy může být i indikátorem trestné činnosti.*

Trestný čin zneužívání informací v obchodním styku - § 128 tr. zák.

Tyto kriminální aktivity nepatří sice ve výskytu k četným, ale rozhodně patří k těm, které zanechávají velmi vysoké finanční škody. Výjimkou v tomto smyslu není ani výskyt v roce 2003, kdy policie evidovala 52 zjištěné skutky, 47 stíhaných osob a škody ve výši cca 4 miliardy Kč. V roce 2002 stíhal stát za tuto trestnou činnost 69 osob, obžaloval 58 osob a odsouzeny byly osoby 4, z nich 3 k trestu nepodmíněnému.

Vznik těchto kriminálních aktivit předpokládá účast pachatele nebo pachatelů v několika (nejméně ve dvou) obchodních společnostech. Schéma nezákonného nakládání s informacemi v obchodním styku pak může být v podstatě velmi jednoduché a snadno prokazatelné, stejně jako celkem snadno a poměrně snadno zdokumentovatelných patří dvě následující, kde pachatelé porušili zákon při obchodování mezi společnostmi se stejným předmětem činnosti:

- Pachatel jako jednatel s. s. r. o. nechal vyhotovit prodejní smlouvu na zboží za cca 4 mil. Kč mezi touto společností a firmou jejíž byl majitelem. Součástí smlouvy byla dohoda o splátkové úhradě zboží a kromě toho byl uplatněn neoprávněný odpočet DPH;

- Pachatelka jako ředitelka státního podniku a současně spolumajitelka s. s. r. o. se stejným předmětem činnosti uzavírala různé smlouvy pro státní podnik nevýhodné a naopak zvýhodňující druhou obchodní společnost. Je pochopitelné, že tímto chováním porušovala i platné předpisy upravující podmínky převodu majetku státu na jiné subjekty.

Jiná a jistě komplikovanější důkazní situace nastává v případě, že se jedná o zneužití informací mezi společnostmi s rozdílným předmětem činnosti. I když tento případ byl v odvolacím řízení nakonec uzavřen se zprošťujícím rozhodnutím může sloužit jako případ ilustrující buď nesnadnou dokazatelnost hospodářské trestné činnosti nebo nazíráno z druhé strany lehkost kriminalizace vybraných obchodních operací. V tomto případě obviněný jako předseda představenstva makléřské společnosti a současně jako společník v investiční společnosti, která byla zakladatelem a správcem podílových fondů uzavíral na základě komisionářské smlouvy obchody s akciemi. Jde o poměrně složitý postup opřený o hlubší znalost řady úprav z oblasti obchodního i finančního práva. Na základě vyjádření jednoho soudního znalce byly právě tyto obchodní operace původně uznány jako protiprávní postup, který znevýhodňoval podílové fondy. Další vyžádaná znalecká stanoviska prvotní názor vyvrátila a provedené obchodní operace nebyly shledány jako protiprávní jednání. *V samotných rozsudcích jak KS tak VS je konstatován nejednotný výklad konkrétních ustanovení novely zákona o cenných papírech i možné různosti výkladu některých ustanovení zákona o investičních fondech a investičních společnostech.*

Trestný čin porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi - § 152 tr. zák.

V tomto případě jde o kriminální aktivity, jejichž zjištěná a postihovaná část je u nás několikanásobně nižší než je jejich část latentní. Dá se říci, že četnost páchaní této trestné činnosti do jisté míry odráží jak postoj společnosti k nehmotnému druhu vlastnictví, tak obecnou hloubku právního vědomí. Šíře, kvalita a dostupnost mediálních technologií dovolují i rychlé a levné kopírování nosičů, což je především mladou generací hojně využíváno. Zatím však přitom není ani zdaleka dostatečně reflektována nelegálnost tohoto počínání a samotná tvůrčí nebo interpretační hodnota díla. Autorské právo kromě umělecké tvorby a software chrání také i další původní tvorbu, takže skutková podstata tohoto trestného činu může být naplněna např. tím, že odborný text je bez souhlasu a uvedení autora převzat a zveřejněn (výzkumná studie, vědecká práce, odborná stať apod.).

Statisticky evidovaný výskyt je možné označit jako kolísavý a lze se domnívat, že koreluje s konkrétními policejními vyhledávacími akcemi. Jako příklad mohou posloužit dva zatím poslední roky. V roce 2002 evidovala policie 978 zjištěných případů, 285 stíhaných osob a způsobenou škodu za cca 24 mil. Kč. V následujícím roce 2003 šlo o 485 zjištěných skutků, 319 stíhaných osob a škodu ve výši cca 16 mil. Kč. Statistická evidence ministerstva spravedlnosti v roce 2002 eviduje 238 obžalovaných osob, 166 osob odsouzených, z nichž třem byl uložen trest nepodmíněný.

Schématata použitá pachateli v analyzovaných případech byla velmi jednoduchá a prakticky snadno zdokumentovatelná:

- Dva mladiství pachatelé, bratři, prostřednictvím inzertních novin nabízeli zaslání ozvučených nosičů na dobírku. *Zajímavostí tohoto případu a potvrzením názoru o obecně nízkém právním vědomí může být skutečnost, že jeden z pachatelů byl studentem Střední policejní školy;*
- Pachatelé nainstalovali ve firmě kde byli zaměstnáni software, který nebyl vlastnictvím firmy a současně kopírovali audio nahrávky a herní CD.

Získané poznatky z těchto pravomocně uzavřených případů hospodářské trestné činnosti v podstatě potvrdily onu deklarovanou různorodost jejího páchaní a byť jenom v jednom případě zato velmi ilustrativně i důkazní složitost tam, kde je pachatel zběhlý v obchodních operacích a současně je dobře znalý právních předpisů, které danou oblast upravují.

Dále je na základě získaných poznatků možné konstatovat i to, že jedním z obranných stimulů proti hospodářským kriminálním aktivitám je vysoká profesionální úroveň státních i soukromých institucí, které bývají objektem napadení nebo mají kontrolní, vyhledávací či postihující úlohu.

V neposlední řadě je možné označit za jeden z indikátorů současného výskytu hospodářské kriminality přebujelé, často nepřiliš srozumitelně formulované a často vzájemně nepochopitelné obchodně právní prostředí.

VII. PACHATELÉ EKONOMICKÉ TRESTNÉ ČINNOSTI A POŠKOZENÍ - OBJEKTY NAPADANÉ EKONOMICKOU KRIMINALITOU

Při analýze spisového materiálu z hlediska pachatelů a z hlediska objektů poškozených ekonomickou kriminalitou bylo analyzováno celkem 115 soudních spisů. Pohled na pachatele byl dále doplněn také poznatky ze tří spisů státního zastupitelství, ke třem rozsáhlým případům trestné činnosti v oblasti finanční kriminality.

VII. 1. Poškozené objekty

V analyzovaných 115 soudně uzavřených případech došlo ve 23 případech k poškození fyzických osob (do této kategorie byly zařazeny především samostatně podnikající osoby – živnostníci). Pokud jde o instituce z finanční sféry, došlo ve 12 případech k poškození banky, v 9 případech k poškození pojišťovny, ve třech případech k poškození spořitelny, jedenkrát bylo poškozeno spořitelna a úvěrové družstvo a ve 4 případech jiná instituce finančního trhu. Případ poškození investičního nebo privatizačního fondu nebyl v získaných spisech zaznamenán. K poškození instituce finanční sféry tedy došlo celkem ve 29 případech.

K poškození jiného ekonomického subjektu (podnik, a.s. apod.) mimo finanční sféru došlo ve 39 případech, k poškození státu (neodvácením daní, jiných poplatků apod.) ve 29 případech; jiná instituce z nefinanční sféry byla poškozena v 5 případech.

Tato čísla poukazují na to, že ekonomická kriminalita relativně rovnoměrně postihuje všechny čtyři hlavní sektory ekonomické sféry – samostatně podnikající osoby, instituce finanční sféry, podniky mimo finanční sféru i stát; na základě zjištěných údajů nelze říci, že by některý z těchto sektorů byl podstatně výrazněji poškozen (snad s výjimkou institucí nefinanční sféry, kde je počet případů poškození přece jen o něco vyšší), resp. ušetřen.

V sedmi případech bylo zjištěno poškození vlastní instituce. Ve dvou případech byl pachatel (pachatelé) v pozici zaměstnance, ve čtyřech případech v pozici člena/členů vedení instituce a jedenkrát v pozici vlastníka, resp. spoluvlastníka. Na banku takto zaútočili 4 pachatelé (1 zaměstnanec, 3 členové managementu), na spořitelnu jeden pachatel (zaměstnanec), na jiný ekonomický subjekt z nefinanční sféry dva pachatelé (v pozici členů managementu), na stát 4 pachatelé (ve vedoucích pozicích). Útoky na vlastní instituci (z pozice „insidera“) tedy nebyly příliš časté, ale přesto se vyskytly a jednoznačně mezi nimi převažují pachatelé ve vyšších pozicích. Ve třech případech útoku na vlastní instituci byla způsobena škoda přesahující 5 mil. Kč.

Tabulka č. 4

Výši způsobené škody ve vztahu k poškozeným objektům

poškozený objekt	škoda do 100 tis. (počet případů)	nad 100 tis.	do 1 mil.	do 5 mil.	nad 5 mil.
banka	0	0	0	3	9
pojišťovna	0	2	1	6	0
spoř. a úvěr. družstvo	0	0	0	0	1
spořitelna	0	0	0	2	1
jiná fin. instituce	0	0	0	2	2
podnik, firma	2	2	4	22	9
stát	3	3	0	14	7
jiný subjekt	0	0	1	2	1
fyzická osoba	1	2	1	12	7
celkem	6	9	7	63	37

Z tabulky vysvítá, že nejčastěji způsobená škoda se pohybovala v rozmezí mezi 1 až 5 miliony Kč. Je evidentní, že škody způsobené ekonomickou kriminalitou jsou značné a dosahují převážně řádu milionů. V 82 % zkoumaných případů přesáhla škoda 1 mil. Kč. Tyto vysoké škody jsou sice charakteristické především pro banky, spořitelny a jiné finanční instituce – u těch se ve zkoumaných případech nižší škoda ani nevyskytla – ale převažují u všech typů poškozených objektů.

Tabulka č. 5

Druh nejčastějších útoků proti jednotlivým kategoriím poškozených objektů ukazuje následující tabulka

trestný čin (§)	fyzická osoba	finanční instituce	podnik, firma	stát
§ 147	0	4	0	10
§ 148	1	1	2	7
§ 248	1	2	6	3
§ 250	11	5	20	2
§ 255	2	2	4	1
§ 256	3	8	4	3

Uvedené údaje jsou přirozeně pouze velmi hrubým indikátorem, ale potvrzují, že stát je nejčastěji poškozen neodvácením, resp. zkrácením daně, pojistného a jiných povinných plateb (§ 147 a § 148), finanční instituce se nejčastěji stávají terčem trestného činu poškození věřitele a podvodu (§ 256 a § 250), podnikatelské subjekty

(podniky, firmy) jsou nejvíce poškozovány podvodem a zpronevěrou (§ 250 a § 248), fyzické osoby pak jednoznačně podvodem.

VII. 2. Pachatelé

Ve 115 zkoumaných případech bylo obžalováno 155 a odsouzeno 148 pachatelů. **Z 90 % jsou to muži, v 92 % občané ČR** (kromě 6 občanů SR se občané dalších států mezi pachateli vyskytli jen zcela výjimečně). Ve 24 případech z tohoto počtu (tj. ve 20 %) bylo obžalováno více pachatelů než jeden, žádný případ však nebyl odsouzen jako organizovaná skupina ani jako zločinné spolčení. Pouze u menší části případů (35, tj. necelá jedna třetina) se jednalo o jednorázové spáchaný trestný čin, u ostatních případů šlo o pokračující trestnou činnost. Jen z velmi malé části (14 případů, tj. 12 %) šlo o trestný čin spáchaný příležitostně; naprosto převažovala (80 případů, tj. 70 %) trestná činnost páchaná úvážně a plánovitě (u zbývajících počtu případů šlo o trestnou činnost spáchanou pod tlakem určité situace, např. dluhů pachatele – 10 %, nebo z dostupných informací nebylo možné trestnou činnost přesně charakterizovat). Praxe tedy ukazuje, že pachatelé ekonomické kriminality jsou převážně stíháni jako jednotlivci; stíhání pro organizovanou trestnou činnost nebylo v analyzovaných případech zjištěno, přestože na druhé straně poznatky jasně hovoří o rozhodujícím podílu uvážené a plánovitě trestné činnosti. Podle počtu cizinců mezi pachateli by se také zdálo, že ekonomická kriminalita je zatím téměř výhradní doménou českých pachatelů.

S těmito zjištěními do určité míry kontrastují názory pracovníků orgánů činných v trestním řízení, získané v dotazníkovém šetření. Přitom tyto pracovníky lze pokládat za kompetentní, neboť všichni dotazovaní policisté až na jednoho, kteří na dotazník odpověděli, uvedli, že jsou specializováni na ekonomickou kriminalitu, ze státních zástupců bylo specializována na tuto oblast 93 % a ze soudců 45 %.

Respondenti byli dotázáni jednak na názor, resp. odhad podílu, který na páchaní hospodářské trestné činnosti mají organizované skupiny a rovněž na osobní zkušenost s případem hospodářské trestné činnosti, který by bylo možné charakterizovat jako zločinné spolčení. Výsledek ukazují tabulky č. 6 a č. 7.

Tabulka č. 6

Podíl organizovaných skupin na páchaní hospodářské trestné činnosti (uvedeno % odpovědí respondentů)

Profese	do 20%	do 40%	do 60%	do 80%	nad 80%	neodpovědělo	Σ
Soudci (n=105)	9%	10%	13%	1%	0	67%	100%
Státní zástupci (n=82)	13%	13%	7%	4%	0	53%	100%
Policisté (n=32)	9%	22%	12%	19%	0	38%	100%

Tabulka č. 7

Výskyt zločinného spolčení (uvedeno % odpovědí respondentů)

profese	ano, víckrát	ano, jednou	ne	nevím	Σ
soudci (n=105)	13%	9%	77%	1%	100%
státní zástupci (n=82)	23%	17%	59%	1%	100%
policisté (n=32)	61%	10%	23%	6%	100%

Pohled pracovníků orgánů činných v trestním řízení na organizovanost trestné činnosti v oblasti ekonomiky je tedy značně odlišný od praxe trestního řízení, kterou ukazují soudně uzavřené případy. Pozoruhodný podíl organizovaných skupin (ve smyslu trestního zákona) připouštějí zástupci všech tří profesí; dokonce významná část z nich uvádí, že se již setkala s případem, který by bylo možné charakterizovat jako zločinné spolčení. Jako závěr se tedy nabízí, že prokazovat zákonem požadované znaky organizované skupiny, neřku-li zločinného spolčení, je zřejmě u ekonomické kriminality ještě obtížnější než u jiných druhů trestné činnosti. Vzhledem k obecně obtížnému odhalování a dokazování ekonomické kriminality je zřejmě účel trestního stíhání, resp. postihu pachatelů, považován za dostatečně naplněný pokud se podaří je odstíhat a odsoudit jako jednotlivce. Nicméně výpovědi dotazovaných potvrzují, že organizované skupiny se na páchaní trestné činnosti v oblasti ekonomiky nepochybně dosti výrazně podílejí a zdá se, že i skupiny, které mají charakter zločinného spolčení, nejsou výjimkou.

Stejně tak poznatky respondentů hovoří o čtenějším zastoupení cizích státních příslušníků, než ukázala analýza spisů, které byly k dispozici. Respondenti byli dotázáni jednak na to, zda v průběhu posledních pěti let řešili případ hospodářské trestné činnosti, v němž se vyskytl cizí státní příslušník, jednak byli požádáni o odhad podílu hospodářské kriminality, u něhož přesahují aktivity pachatelů hranice ČR. Zjištění ukazují tabulky č. 8 a č. 9.

Tabulka č. 8

Případy v nichž figuroval cizí státní příslušník (uvedeno % odpovědí respondentů)

profese	ano, víckrát	ano, jednou	ne	neodpověděl	Σ
soudci (n=105)	38%	15%	46%	1%	100%
státní zástupci (n=82)	61%	15%	22%	2%	100 %
policisté (n=32)	63%	9%	25%	3%	100 %

Z těchto odpovědí vyplývá, že ekonomická kriminalita není tak výhradní doménou tuzemských pachatelů, jak by se mohlo zdát na základě analyzovaných spisů. Více než

polovina dotázaných ze všech profesí v posledních pěti letech řešila nejméně jeden případ, v němž figuroval cizí státní příslušník.

Tabulka č. 9

Odhad podílu hospodářské kriminality, v níž aktivity pachatelů přesahují hranice ČR (uveďeno % odpovědí respondentů)

profese	do 20%	do 40%	do 60%	do 80%	nad 80%	neodpovědělo	Σ
soudci (n=105)	11%	9%	4%	0	0	76%	100%
státní zástupci (n=82)	9%	16%	4%	2%	0	69%	100%
policisté (n=32)	9%	34%	16%	3%	0	38%	100%

I přes poměrně značné procento dotázaných, zejména z řad soudců a státních zástupců, kteří na tuto otázku neodpověděli, dokládají poznatky pracovníků orgánů činných v trestním řízení, že určitá část pachatelů ekonomické kriminality páchané v ČR již tyto aktivity rozvíjí v mezinárodním měřítku.

V případech, kdy se trestné činnosti dopustilo více spolupachatelů, byl zjišťován **charakter vazeb mezi spolupachateli**. Podle zjištění naprosto převažovaly přátelské vazby a známosti z dřívějšíka, tj. z doby ještě před zahájením stíhané trestné činnosti (10 případů). Ve čtyřech případech šlo spíše o náhodné známé, ve třech o příbuzné a také ve třech o spolupracovníky z pracoviště, ve dvou případech o partnery v podnikání, resp. o ryze účelové vazby navázané za účelem páchaní trestné činnosti. Ani jednou nebylo zjištěno, že by někdo ze spolupachatelů byl k trestné činnosti donucen vydíráním, zastrašováním apod. Bylo by možné vyslovit hypotézu, že zhruba v polovině případů ekonomické kriminality, v nichž figuruje více pachatelů než jeden, existují mezi pachateli dlouhodobější vazby (přátelské, příbuzenské), zhruba v polovině případů jde o vazby vytvořené ad hoc.

Podle možností a informací obsažených ve spisech byla pozornost věnována i **dalším osobám, pohybujícím se v okruhu trestné činnosti** (tím jsou miněny osoby, které o trestné činnosti z hlediska výkonu své funkce či vztahu k pachateli měly nebo mohly vědět, případně ji svou činností, resp. nečinností umožňovaly, bez ohledu na to, že v souvislosti s ní nebyly stíhány). Takový širší okruh osob byl zjištěn ve 34 případech. Z toho se v 6 případech jednalo o spoluzaměstnance (kteří sice cosi věděli či tušili o podezřelých operacích, ale vycházeli z toho, že se nejedná o jejich kompetence či odpovědnost), v pěti případech o členy managementu (kteří již z titulu své funkce mohli mít přinejmenším podezření na nekalé praktiky svých kolegů, nicméně neprojevovali zájem), ve třech případech o příbuzné (manželka, rodiče, kteří např. vedli účetnictví firmy a museli proto vědět o její finanční situaci a neschopnosti plnit závazky).

Způsob chování tohoto širšího okruhu osob, který umožnil či usnadnil páchaní trestné činnosti, byl v 8 případech charakterizován jako neopatrnost nebo nevšímavost, v 7 se jednalo o nedůslednou a nedostatečnou kontrolu, v 6 o zanedbání povinností, ve dvou případech byla pachateli svěřena přílišná pravomoc, 13 případů nebylo možné jednoznačně charakterizovat. Ani v jednom případě nebylo zjištěno, že by důvodem byly obavy z pachatele.

Ve výše uvedených případech lze hovořit o jakési „pasivní spoluúčasti“ (nikoli ve smyslu trestního zákona) motivované snahou nepoškodit blízkou osobu, nezájmem, lhostejností, neopodstatněnou důvěřivostí, nadměrnou tolerancí a „kamarádkou pomocí“ či snahou nepoškodit jméno firmy vyvoláním trestního stíhání. Zdá se být zřejmé, že tato „pasivní spoluúčasť“ je u případů ekonomické kriminality dosti častá a nepochybně přispívá nejen k usnadnění a rozvinutí kriminálních aktivit pachatelů, ale i k pravděpodobné značné latenci této formy kriminality.

V dalších čtyřech případech se jednalo o přátele, ve čtyřech o různé zprostředkovatele a poradce, ve 14 o jiný druh vztahu. Podíl tohoto širšího okruhu osob byl v největším počtu případů (11) charakterizován jako poskytnutí přímé spolupráce. Šlo o aktivní zásah dalšího subjektu do průběhu trestné činnosti. Pro ilustraci lze uvést některé případy.

V jednom z těchto případů pravděpodobně organizovaná skupina obchodující odcizenými vozidly odebrala od pachatele automobil, který měl na základě leasingové smlouvy a využila přitom zřejmě značné lehkomyšlnosti a důvěřivosti pachatele, který byl následně stíhán a odsouzen za zpronevěru. Ve druhém případě šlo o realitní kancelář, která se velmi aktivně angažovala při vyjednávání a zajišťování úvěrů pro pachatele, který byl posléze odsouzen pro jejich nesplnění za podvod. Odměna realitní kanceláře za toto zprostředkování byla řádově statistická. Ve třetím případě se jednalo o advokátní firmu, která zajišťovala veškeré právní náležitosti spojené se založením a činností finanční instituce, ze které pachatelé - její zakladatelé a představitelé statutárních orgánů - nezákonně vyvedli veškerá aktiva. Tato advokátní firma figurovala i v dalších společnostech spojených s pachateli, přes které finanční prostředky vyvedené z uvedeného finančního subjektu odtékaly. V těchto případech už nejde o „pasivní spoluúčasť“, ale o aktivní využívání, resp. zneužívání pachatelů a jimi páchané trestné činnosti k vlastnímu prospěchu. U zmíněné organizované skupiny jde o jednoznačnou trestnou činnost, v dalších dvou případech by bylo možné mluvit o určitém „přizívání se“ na trestné činnosti poskytováním služeb za odměnu (provizi, atd.), přičemž poskytované služby nepřekračují hranici zákona, resp. toto překročení by bylo zřejmě velmi obtížně dokazatelné. Nicméně nejméně jeden z těchto dvou případů působí dojmem, že „poskytovatel služeb“ musel být o vyvíjené trestné činnosti velmi dobře informován a srozuměn s ní, případně mohl dokonce působit jako kvalifikovaný spoluorganizátor v pozadí.

Obecně se ukazuje, že s ekonomickou trestnou činností, resp. s jejími pachateli přichází do styku podstatně širší okruh osob, než těch, které jsou následně trestně stíhány. Tento širší okruh můžeme rozdělit na osoby, které vědí nebo by měly předpokládat reálnou či potenciální trestnou činnost pachatelů, ale z různých důvodů se chovají pasivně a touto pasivitou k pokračování trestné činnosti a k její latentci vlastní přispívají. Druhou částí jsou osoby, které poskytují pachatelům ekonomické trestné

činnosti kvalifikované služby za odměnu, přičemž tyto služby se mohou pohybovat na hranici zákona a není vyloučené, že někdy i za ní.

K dokreslení předpokládané vysoké **latence ekonomické kriminality** je zajímavý názor pracovníků orgánů činných v trestním řízení, získaný v dotazníkovém šetření.

Tabulka č. 10

Rozsah latence hospodářské trestné činnosti (uvedeno % odpovědí respondentů)

profese	do 20%	do 40%	do 60%	do 80%	nad 80%	neodpovědělo	Σ
soudci (n=105)	1%	5%	13%	18%	5%	58%	100%
státní zástupci (n=82)	0	6%	17%	24%	9%	44%	100%
policisté (n=32)	0	3%	25%	31%	6%	35%	100%

Je zřejmé, že naprostá většina odpovídajících, a to všech tří profesí, považuje latenci ekonomické kriminality za velmi vysokou. Za nižší než 40 % považuje latenci pouze 3 až 6 % respondentů. Za vyšší než 60 % ji považuje 23 % soudců, 33 % státních zástupců a 37 % policistů.

Z hlediska věku bylo mezi odsouzenými pachateli celkem 17 pachatelů ve věku do 21 let, 53 ve věku do 29 let, 35 ve věku do 39 let, 26 ve věku do 49 let a 8 nad 49 let. U devíti pachatelů nebyl věk zjištěn. Téměř přesně jedna polovina pachatelů ekonomické kriminality je tedy ve věku do 29 let a polovina je nad touto věkovou hranicí.

Věkem pachatelů jsme se na základě údajů dostupných ve spisech zabývali také ve vztahu k napadeným objektům. Zjištění ukazuje následující tabulka.

Tabulka č. 11

Věk pachatelů (počty pachatelů uvedeny v absolutních číslech)

kategorie poškozeného objektu	počet pachatelů					součet Σ
	věk do 21 let	do 29 let	do 39 let	do 49 let	nad 49 let	
fyzická osoba	4	9	4	3	3	23
finanční instituce	0	10	11	7	1	29
podnik, firma	4	13	11	4	4	36
stát	2	9	8	7	3	29
součet Σ	10	41	34	21	11	117

Toto nejzákladnější porovnání ukazuje na určitou tendenci pokud jde o věk pachatelů. Zdá se, že přece jen existuje rozdíl mezi pachateli poměrně primitivních „běžných“ podvodů v „podnikatelské“ sféře, tedy u poškozování fyzických osob, kde větší část zkoumaných pachatelů spadá do věkové kategorie do 29 let, zatímco pachatelé trestné činnosti probíhající ve sféře finančních institucí nebo poškozující stát přece jen vykazují posun do vyšší věkové kategorie. Neshledali jsme sice u analyzovaných případů že by charakter trestné činnosti v této sféře byl nutně vysoce sofistikovaný a vyžadující dlouhodobější zkušenost a obeznámenost s prostředím, nicméně je pravděpodobné, že vyšší pozice ve sféře ekonomických subjektů, které spíše umožňují páchat tuto trestnou činnost, jsou obvyklé až po třicátém roce věku.

Obecně to však nic nemění na tom, že trestná činnost v ekonomické sféře se jeví jako doména pachatelů mladšího a středního věku (věková kategorie 21 až 39 let tvoří 60 % odsouzených pachatelů). Mezi pachateli jsou osoby nad 49 let zastoupeny jen ojediněle. Lze tedy vyslovit hypotézu, že trestná činnost v ekonomické oblasti je spíše záležitostí osob, které svoji ekonomickou (podnikatelskou, finanční) aktivitu i z věkových důvodů zahájily až po roce 1989 ve změnách ekonomických podmínkách, než osob, které se ve sféře hospodářských institucí pohybovaly již před rokem 1989.

Zjišťováno bylo rovněž **vzdělání pachatelů**. Bohužel převážující část spisového materiálu neobsahovala údaje o vzdělání, což se týká celkem 90 odsouzených pachatelů. Ze zbývajících 58 mělo základní vzdělání 6 pachatelů, 16 jich bylo vyučeno, 22 dosáhlo středoškolského a 14 vysokoškolského vzdělání. Nicméně i tak je patrné, že u pachatelů ekonomické kriminality zřejmě převahuje vyšší vzdělání – jejich největší zjištěný počet dosáhl středoškolského vzdělání a pachatelé se středním a vysokoškolským vzděláním tvoří 62 % zjištěného počtu. To by podporovalo předpoklad o převaze tzv. bílých límečků, tj. kvalifikovaných pachatelů, mezi pachateli ekonomické kriminality.

Jako zpřesňující zdroj pro tuto hypotézu může sloužit údaj o **kvalifikaci pachatelů v ekonomické oblasti**. Za spisů bylo zjištěno, že spíše než formální kvalifikaci disponovali pachatelé určitou praxí – 53 pachatelů již po určitou dobu vyvíjelo podnikatelskou činnost. Pouze u 5 pachatelů bylo zjištěno formální vzdělání v ekonomické oblasti a rovněž u 5 určité praktické znalosti (účetnictví apod.). V managementu podniku/instituce působilo 15 pachatelů, u 30 nebylo možné ze spisu tuto informaci získat. Zdá se, že hypotézu o převládající vyšší kvalifikaci pachatelů ekonomické kriminality je třeba upřesnit v tom smyslu, že sice větší část z nich disponuje středoškolským a vysokoškolským vzděláním, ale toto vzdělání není ekonomického směru a jejich orientace v ekonomické sféře pochází převážně z praxe – z vlastní podnikatelské činnosti.

Toto tvrzení lze podpořit i zjištěním o **zaměstnání pachatele v době páchaní trestné činnosti**. Největší počet pachatelů (66) byli živnostníci a 23 působilo jako členové statutárních orgánů, to znamená, že většina pachatelů (60 %) se pohybovala „uvnitř“ ekonomické sféry, kterou takto „zevnitř“ také mohla ovlivňovat. Celkem 23 pachatelů bylo v pozici zaměstnance, 16 jich bylo bez zaměstnání, 6 náleželo do kategorie „jiné“ a u ostatních se tento údaj nepodařilo zjistit.

Vzděláním pachatelů jsme se zabývali také z hlediska jeho možného vlivu na cíle trestné činnosti a na výši způsobené škody. Zjištění obsahují následující tabulky:

Tabulka č. 12

Vzdělání pachatelů ve vztahu k poškozeným objektům (počet případů)

kategorie poškozeného objektu	vzdělání základní	vyučen	SŠ	VŠ	součet
fyzická osoba	3	5	2	3	13
finanční instituce	0	1	3	2	6
podnik, firma	4	7	8	5	24
stát	0	1	7	3	11
součet	7	14	20	13	54

Tabulka č. 13

Vzdělání pachatelů ve vztahu k výši způsobené škody (počet případů)

výše způsobené škody	vzdělání základní	vyučen	SŠ	VŠ	nezjištěno
do 100 tis. Kč	0	1	1	0	5
do 500 tis. Kč	0	0	4	1	3
do 1 mil. Kč	1	0	0	1	4
do 5 mil. Kč	3	5	7	7	23
nad 5 mil. Kč	0	3	4	3	14
součet	4	9	16	12	49

Vypovídací hodnotu zjištění snižuje, jak bylo uvedeno, skutečnost, že značný počet spisů údaje o vzdělání pachatele neobsahoval, (v tabulce č.13 se navíc projevuje, že některé spisy neuváděly výši způsobené škody). S touto výhradou lze ale říci, že zjištění nasvědčují tomu, že pachatelé s vyšším vzděláním se více zaměřují na útoky proti finančním institucím a proti státu. Pokud jde o vztah vzdělání pachatele k výši způsobené škody, nejsou získané údaje vzhledem k jejich malé četnosti dostatečně průkazné. Spíše než jakoukoli diferenciaci dokládají, že v oblasti ekonomické kriminality jsou schopni poměrně značnou škodu způsobit i pachatelé s nižším vzděláním.

Zajímavé je zjištění, že **výtěžek z trestné činnosti** byl použit především pro vlastní potřebu pachatelů (v 54 případech). K investování do dalšího podnikání byl použit pouze v 10 případech, ke krytí závazků vzniklých vlastní (neúspěšnou) podnikatelskou činností v 16 případech. „Ekonomické“ určení výtěžku trestné činnosti tvoří tedy necelou polovinu vůči případům motivovaným ziskem pro vlastní potřebu.

Kriminální minulost pachatelů byla rovněž sledovaným indikátorem. Ze 155 obžalovaných pachatelů bylo již dříve trestáno celkem 32 (21 %), nebylo 103 a u 20 nebylo možné tuto informaci zjistit. Podíl již trestaných mezi pachateli ekonomické kriminality dosahuje tedy na základě dostupných údajů cca 1/5 (pokud bychom brali

v úvahu jen počet pachatelů u nichž se tento údaj podařilo zjistit, jde již o 24 %), což je sice o něco méně, než činí podíl recidivistů mezi stíhanými osobami celkem, ale s ohledem na to, že se jedná o oblast ekonomiky, je to třeba stále považovat za poměrně značné číslo. Tito již trestaní pachatelé pracovali ve čtyřech případech jako zaměstnanci, v 17 jako živnostníci, v 7 dokonce jako členové statutárních orgánů, ve čtyřech případech byli bez zaměstnání. Záznam v trestním rejstříku tedy zřejmě není zásadní překážkou v podnikatelské činnosti, resp. při získávání pozic umožňujících významně manipulovat finančními prostředky.

Pokud jde o vzdělání již trestaných pachatelů, žádný z nich neměl pouze základní vzdělání. Osm z nich bylo vyučeno, osm mělo středoškolské a 4 vysokoškolské vzdělání; u ostatních 12 nebyl tento údaj zjištěn. Svoji trestnou činností dříve trestaní pachatelé poškodili v 6 případech fyzické osoby, v 5 finanční instituce, ve 13 firmy či podniky a v 18 případech stát. Zdá se tedy, že ve finanční sféře operují již dříve trestaní pachatelé přece jen s menší intenzitou než v ostatních sektorech.

Zajímavý pohled přináší charakteristika chování pachatelů během trestního stíhání v porovnání chování pachatelů dosud netrestaných a již trestaných.

Tabulka č. 14

Chování pachatele v průběhu trestního stíhání (počty pachatelů)

trestán ano/ne	plně doznává	částečně doznává	popírá vinu	svádí vinu na jiné	napadá orgány činné v TŘ	vyhýbá se tr. stíhání	jiné
trestán	9	10	9	10	0	1	1
netrestán	22	16	16	10	2	0	2

Zatímco u pachatelů již trestaných je poměr těch, kteří plně či částečně doznávají vinu k těm, kteří ji různým způsobem popírají, zhruba vyrovnaný, u pachatelů dosud netrestaných přece jen převažují pachatelé, kteří se doznávají.

V návaznosti na pokus o charakteristiku chování pachatelů byl prostřednictvím dotazníkového šetření zjišťován názor, resp. zkušenosti pracovníků orgánů činných v trestním řízení s pokusy o jejich ovlivňování ze strany pachatelů.

Tabulka č. 15

Názor na výskyt pokusů o ovlivňování pracovníků orgánů činných v trestním řízení (uvedeno % odpovědí respondentů)

profese	často	ojedinele	výjimečně	spíše ne	ne	nevím	neodpověděl	Σ
soudci (n=105)	6%	35%	14%	11%	4%	28%	2%	100%
státní zástupci (n=82)	12%	44%	16%	11%	1%	15%	1%	100%
policisté (n=32)	44%	45%	0	0	0	10%	1%	100%

Tuto možnost vylučuje nebo spíše vylučuje jen velmi malá část respondentů, naopak alespoň ve výjimečných případech ji připouští více než 50 % respondentů ze všech profesí. Přitom se ukazuje, že soudci jsou zřejmě těmto pokusům vystaveni méně než státní zástupci a policisté, což dokládá i další otázka.

Tabulka č. 16

Pokus o ovlivňování vůči respondentovi v souvislosti s případem, který řešil (uvedeno % odpovědí respondentů)

Profese	ano	ne	Σ
soudci (n=105)	10%	90%	100%
státní zástupci (n=82)	12%	88%	100%
policisté (n=32)	22%	78%	100%

Toto zjištění lze považovat za zcela konkrétní výpovědi o nezanedbatelném výskytu pokusů ovlivňovat pracovníky orgánů činných v trestním řízení v souvislosti s případy ekonomické kriminality. V absolutních číslech o osobní pozitivní zkušenosti s tímto druhem chování pachatelů vypovědělo 10 soudců, 10 státních zástupců a 7 policistů.

Na otázku, **jakou formou se takové pokusy nejčastěji dějí**, byly získány následující odpovědi (uvedeno % odpovědí respondentů s tím, že respondent mohl uvést až tři možnosti).

Tabulka č. 17

Forma pokusu o ovlivnění

profese	úplatek	výhrůžka	skandalizace	kontakty do politické sféry	mediální kampaň	jiné	nevím
soudci (n=105)	18%	19%	17%	29%	32%	2%	32%
státní zástupci (n=82)	27%	21%	23%	37%	37%	0	22%
policisté (n=32)	63%	38%	44%	53%	50%	3%	6%

Podle počtu odpovědí „nevím“ lze usuzovat na to, že nejkonzkrétnější zkušenost s těmito formami chování mají policisté, což se jeví logické, neboť se nacházejí „v první linii“ kontaktu s pachateli a stávají se tak prvním terčem takovýchto pokusů zabránit vyšetřování, resp. stíhání hned od počátku. Také se zdá, že vůči policistům je namířeno více pokusů o úplatek než vůči ostatním dvěma profesím. Za znepokojivé by mělo být považováno poměrně vysoké procento odpovědí o výskytu pokusů o zneužívání kontaktů do státní a politické sféry a o vyvolávání mediálních kampaní s cílem ovlivnit

orgány činné v trestním řízení a to i s ohledem na to, že tyto dvě formy uvádí jako nejčtenější jak státní zástupci, tak soudci.

Na základě analyzovaných případů byl rovněž učiněn pokus o určitou **kategorizaci pachatelů z hlediska jejich chování**. Omezený rozsah informací, který byl k dispozici, nedovoluje konstruovat typy pachatelů v pravém smyslu slova. Lze hovořit jen o pokusu rozdělit pachatele podle podobných rysů jejich jednání do určitých okruhů, které jsou sice pracovní nazvány jako typy, ale které zatím mohou sloužit jen jako určitá velmi hrubá charakteristika základních způsobů chování podle některých společných rysů, jejichž výskyt byl sledován u pachatelů ekonomické kriminality. Ve smyslu těchto vypovídacích omezení lze pracovní vytyčit následující kategorie - typy :

Typ naivního a lehkomyšlného pachatele

K tomuto typu by bylo možné přiřadit více pachatelů ze zkoumaného vzorku. Jsou to pachatelé mladší (pod 30 let), jejich podnikání je spíše menšího rozsahu (nicméně i tak mohou způsobit kumulaci nesplacených závazků značnou škodu). Vinou své důvěřivosti, nezkušenosti, nereálným odhadem situace a svých možností nebo menší obratnosti ve svém podnikání se dostávají do potíží, které řeší nesplácením závazků, jejich odkládáním, snahou získávat další úvěry, přestože by jim mělo být jasné, že v dané situaci nebudou schopni je splácet. Buď spoléhají na příznivý obrát ve svém podnikání (přičemž jejich plány jsou většinou mimo realitu) nebo si zřejmě nepřipouštějí možné právní důsledky svého počínání. Svě jednání pak většinou doznávají, vymlouvají se na smůlu a na nezdařené podnikatelské záměry. Je to skupina, která se snadno může stát objektem zkušenějších „poskytovatelů služeb“, kteří z jejich naivity a situace kořistí a sami zůstávají nepostiženi. Můžeme rovněž předpokládat, že tento typ pachatelů lze získat jako tzv. „bílý koně“.

Typ pachatele – sportovce

Je to typ pachatele, který se trestné činnosti nezřídka dopouští opakovaně. Tento typ pachatele si je vědom, že se dopouští trestné činnosti, dopouští se jí záměrně a tak dlouho, pokud to jde, resp. pokud není odhalena. Po odhalení svoji činnost nezapírá, doznává ji a spolupracuje s orgány činnými v trestním řízení, čímž se pravděpodobně snaží trestní postih minimalizovat. Zdá se, že odhalení a případný trest chápe jako přiměřené riziko své činnosti, které akceptuje a počítá s ním. Psychologicky může cítiti jisté uspokojení ze snahy oklamat případné oběti a oficiální authority.

Typ bezohledného dobrodruha

K tomuto typu by bylo možné zařadit pachatele, kteří původně začínali jako normální podnikatelé, i když se jejich podnikání někdy pohybovalo na hraně platné legislativy. Pro trestnou činnost se buď rozhodli zcela vědomě, protože v ní viděli podstatně rychlejší možnost získání dalších a větších finančních prostředků (pro své podnikání a samozřejmě i pro svou potřebu), nebo pod tlakem situace, kdy se jich podnikání dostalo do potíží, které se uváženě a plánovitě rozhodli řešit trestnou činností. Tento typ pachatelů může spáchat trestnou činnost jak jednorázově v podobě jednoho skutku, tak vyvíjet pokračující a systematickou činnost, např. i v oblasti finanční

kriminality (záleží na „formátu a schopnostech“ pachatele). Pachatel se projevuje vůči obětem (poškozeným) bezohledně až cynicky (oběti jsou ovce, které je třeba ostříhat, jak se vyjádřil jeden z pachatelů ve vzorku). Častěji může již mít kriminální zkušenost, obvykle má společníky (spolupachatele). V případě odhalení svoji činnost popírá, využívá všech prostředků jak se vyhnout trestnímu stíhání a ztěžovat ho. Vinu se snaží svalovat na své společníky. Tito pachatelé mohou mít již záznam v trestním rejstříku s tím, že jejich předchozí trestná činnost se nemusela dotýkat pouze ekonomické oblasti.

Typ pachatele – manipulátora

Tento druh chování byl shledán zejména ve sféře finanční kriminality. Příkladem tohoto typu mohou být pachatelé, kteří svoje postavení ve světě finančních institucí získali legálně, ať už jako podnikatelé nebo zaměstnanci. Jejich postavení jim dává moc a příležitost používat nástroje finančního trhu k manipulaci se svěřenými prostředky, zpočátku za cenu „drobného“ porušování netrestních norem. Spoléhají na svoji znalost finančního světa, předpokládají určitou míru tolerance vůči postupům užívaným při finančních operacích (a to vzhledem ke svému postavení a autoritě) a mohou se pak pouštět i do operací, které trestní zákon porušují a spoléhat přitom na schopnost tyto operace zastít nebo zneprůhlednit natolik, že nebude možné porušení trestních norem prokázat. Na rozdíl od předchozího typu pachatele-dobrodruha nemají kriminální minulost ani vazby na kriminální prostředí; řadí od počátku své kariéry spíše k „bílým límečkům“.

Typ pachatele – velikáše

Tento typ pachatele bychom mohli považovat spíše za podskupinu dvou výše uvedených typů, protože se v obou může vyskytnout. Jde o typ, který buď pod vlivem počátečních úspěchů nebo např. rychlé kariéry a dosažení relativně vysoké pozice v poměrně mladém věku (a zřejmě i v důsledku svých osobnostních rysů, jako nadprůměrné inteligence, formální kvalifikace, sociální obratnosti apod.), nabude přesvědčení o svých mimořádných schopnostech. Z tohoto přesvědčení pak odvozuje v případě zaměstnanecké pozice oprávnění k suverénnímu rozhodování bez ohledu na stanovená pravidla, nebo – v případě vlastní podnikatelské činnosti – se snaží za pomoci trestné činnosti uskutečňovat zcela nereálné plány a ambice. Nicméně se zdá, že toto sice velikášské, ale suverénní a ambiciózní vystupování může přinejmenším po určitou dobu na jeho okolí působit v jeho prospěch.

Přirozeně, tyto quasi-typy odvozené z podobností v chování pachatelů, nejsou charakteristické pouze pro pachatele hospodářské a finanční kriminality a pouze pro české prostředí. Můžeme zde najít spojitost s typy popsány jako psychotická nebo sociopatická osobnost²⁵ nebo s faktory popsány v kognitivní teorii sociálního učení²⁶ a pod. Jejich specifikace by vyžadovala práci s podstatně širším materiálem a za použití obsáhlejšího spektra metod. Nicméně v této chvíli se zdá, že tato varieta způsobů

chování pokrývá charakteristickou škálu pachatelů, kteří se objevili v měnícím a ustavujícím se podnikatelském, manažerském a obchodním prostředí České republiky. V tomto dosud nestabilním a teprve vznikajícím prostoru našly svoji příležitost různé typy pachatelů: od lidí, kteří se původně nechtěli žádné trestné činnosti dopustit, ale stali se pachateli díky své lehkomyšlnosti, nezkušenosti a nezodpovědnosti, přes osoby se zkušeností z kriminálního prostředí toužící po rychlém zisku v nových podmínkách bez ohledu na použité metody, až po typické „bílé límečky“ – osoby bez kriminální minulosti, ale schopné zneužít své pozice v podnikatelské sféře.

²⁵ Schneider, K.: Die psychopathischen Persönlichkeiten, Wien 1940; Eysenck, H. J., Gudjonsson, G. H.: The causes and cures of criminality, New York 1989

²⁶ Mischel, W., Toward a cognitive social learning reconceptualization of personality, Psychological Review, 80(1973), pp.252-283

VIII. PROBLEMATIKA POSTIHU EKONOMICKÉ KRIMINALITY

VIII. 1. Nápad trestných činů hospodářské kriminality s analýzou vybraných trestních spisů.

Tabulka č. 18

Počty odsouzených osob za vybrané trestné činy hospodářské kriminality v ČR

Trestný čin	1999	2000	2001	2002	2003
HLAVA II.					
§ 118 – neoprávněné podnikání	45	37	40	46	57
§ 121 – poškození spotřebitele	2	4	8	4	2
§ 124 – poruš. předpisů o oběhu zboží s cizinou	20	16	18	13	8
§ 125 – zkreslování údajů o stavu hospodaření	17	23	32	62	91
§ 126 – porušení povinností v řízení o konkursu	13	26	37	58	105
§ 127 – porušování závazných pravidel ...	3	6	1	1	5
§ 128 – zneužívání informací v obch. styku ...	1	8	2	4	12
§ 140 – padělání a pozměňování peněz	0	89	73	90	106
§ 145a – padělání a pozměňování nálepek ...	4	0	3	0	3
§ 147 – neodvedení daně, pojistného ...	105	303	382	415	437
§ 148 – zkrácení daně, poplatku ... § 128 odst. 4	240	226	233	336	356
		9	14		15
§ 148a – porušování předpisů o nálepkách ...	66	89	78	45	37
§ 148b – neplnění oznam. povinnosti ...	0	0	0	1	0
§ 149 – nekalá soutěž	0	1	2	3	5
§ 150 – poruš. práv k ochranné známce ...	481	612	346	200	144
§ 151 – porušování průmyslových práv	0	4	1	0	2
§ 152 – porušování autorského práva ...	148	176	137	166	126
HLAVA IX.					
§ 248 – zpronevěra § 248 odst. 4	2620	2951	3015	2935	2577
		36	29		7
§ 250 – podvod § 250 odst. 4	5138	6034	5491	6124	5575
		187	175		110
§ 250a – pojistný podvod § 250a odst. 4	48	74	113	209	242
		22	23		24
§ 250a odst. 5		4	3		0
§ 250b – úvěrový podvod § 250b odst. 4	82	243	652	2094	2686
		12	14		14
§ 250b odst. 5		9	1		2
§ 251a – podílnictví (špinavé peníze)	5	6	3	7	6
§ 253 – lichva	0	6	0	1	4

§ 255 – poruš. pov. při správě cizího majetku	34	33	36	43	38
§ 256 – poškození věřitele	26	34	39	60	76
§ 256a – zvýhodňování spotřebitele	6	9	10	16	32
§ 256b – pletichy při řízení konkursním ...	0	0	0	0	0
§ 256c – předlužení	-	-	0	2	2

Tabulka představuje počty osob odsouzených za trestné činy, které zpravidla označujeme jako hospodářskou (ekonomickou) kriminalitu. Jde o trestné činy hospodářské podle hlavy II. a trestné činy proti majetku podle hlavy IX. zvláštní části trestního zákona. Sledováno je pětileté období v rozmezí od roku 1999 do roku 2003. Údaje jsou převzaty ze Statistických ročenek kriminality a z dalších materiálů Ministerstva spravedlnosti ČR.

K závažným trestným činům hospodářské kriminality řadíme především trestné činy podvodu a zpronevěry, spáchané podle odstavce 4 ustanovení § 250 a § 248, byla-li činem způsobena škoda velkého rozsahu. V ostatních případech těchto trestných činů, kterých je páchán značný počet, většinou nejde o hospodářskou kriminalitu, ale o tzv. obecnou majetkovou kriminalitu.

Z tabulky 1 vyplývá, že pomineme-li výše zmíněné trestné činy podvodu (§ 250) a zpronevěry (§ 248), kde ve většině případů nejde o hospodářskou kriminalitu, je zcela evidentně co do výše nápadu na prvním místě trestný čin úvěrového podvodu podle § 250b. Pro tento jediný trestný čin bylo např. v roce 2003 odsouzeno 2686 osob, což je více než za všechny zbývající trestné činy (bez zpronevěry a podvodu) evidované v uvedené tabulce. Pro tyto zbývající trestné činy bylo odsouzeno dohromady 1896 osob. Navíc je třeba poukázat na stále vzestupný trend tohoto trestného činu.

Na druhém místě co do počtu odsouzených osob jsou trestné činy daňové, konkrétně neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti (§ 147) a zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby (§ 148). Naproti tomu statisticky zcela zanedbatelná čísla počtu odsouzených osob byla vykazována u trestných činů poškození spotřebitele (§ 121), porušování závazných pravidel hospodářského styku (§ 127), padělání a pozměňování nálepek k označení zboží nebo předmětů dokazujících splnění poplatkové povinnosti (§ 145a), neplnění oznamovací povinnosti v daňovém řízení (§ 148b), porušování průmyslových práv (§ 151), podílnictví (§ 251a), lichva (§ 253), pletichy při řízení konkursním a vyrovnacím (§ 256b), předlužení (§ 256c). Počet osob odsouzených za tyto vyjmenované trestné činy v celém sledovaném období nikdy nedosáhl čísla deset za jeden rok.

Stručná analýza vybraných trestních věcí

K výzkumu ekonomické kriminality byly IKSP zapůjčeny trestní spisy okresními i krajskými soudy. Celkem bylo analyzováno 115 spisů, týkajících se následujících skutkových podstat:

- § 118 - Neoprávněné podnikání
- § 124 - Porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou
- § 125 - Zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění
- § 126 - Porušení povinnosti v řízení o konkursu
- § 147 - Neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti
- § 148 - Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby
- § 148a - Porušení předpisů o nálepkách k označení zboží
- § 152 - Porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi
- § 171 - Maření výkonu úředního rozhodnutí
- § 176 - Padělání a pozměňování veřejné listiny
- § 247 - Krádež
- § 248 - Zpronevěra
- § 250 - Podvod
- § 250a - Pojistný podvod
- § 250b - Úvěrový podvod
- § 251 - Podílnictví
- § 255 - Porušování povinností při správě cizího majetku
- § 256 - Poškozování věřitele

Ke stručné analýze provedené z hlediska rozhodování o postihu byly z tohoto souboru vybrány podle jednotlivých trestných činů některé z pravomocně skončených trestních věcí. V první skupině jde o trestné činy podvodu a zpronevěry, kvalifikované podle odstavce 4 ustanovení § 250 a § 248, byla-li činem způsobena škoda velkého rozsahu.

Á. Rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 7. 9. 1995 byl obžalovaný T.T. uznán vinným trestným činem **podvodu podle § 250 odst. 1,4 tr. zák.** a odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 8 roků a 6 měsíců, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s ostrahou. Spolu s ním byla odsouzena spoluobžalovaná J.M., která byla uznána vinnou pomocí k trestnému činu podvodu podle § 10/1c) k § 250 odst. 1,4 tr. zák. a odsouzena k trestu odnětí svobody v trvání 5 roků, pro jehož výkon byla zařazena do věznice s dozorem. Rovněž další obžalovaný P.P. byl uznán vinným pomocí k trestnému činu podvodu podle § 10/1c) k § 250 odst. 1,4 tr. zák. a odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 3 roků a pro jehož výkon zařazen do věznice s dozorem.

Trestné činnosti se obžalovaní dopustili tím, že dne 31. 3. 1994 v době kolem 8,00 hod. v Komerční bance se sídlem v Praze 1, obžalovaný T.T. po předložení šeku

vystaveného tímto peněžním ústavem, avšak opatřeným napodobenými podpisy oprávněných osob a otiskem razítka firmy CAC Leasing a.s., jejichž vzory mu v březnu 1994 opatřila spoluobžalovaná J.M., tehdy pracovnice Komerční banky, vybral částku 60 000 000 Kč z účtu jmenované společnosti, která byla následně ukryta do depozitních schránek v Čekobance se sídlem v Praze 1, když smlouva o pronájmu sejfů byla uzavřena s obžalovanými T.T., J.M. a P.P., který byl pro tento úkol získán jednáním T.T. dne 30. 3. 1994.

Komerční banka se sídlem v Praze 1 byla citovaným rozsudkem Městského soudu v Praze s nárokem na náhradu škody ve výši 60 000 000 Kč podle ust. § 229 odst. 1 tr. ř. odkázána na řízení ve věcech občanskoprávních.

Proti rozsudku podali odvolání státní zástupce, obžalovaný T.T. a obžalovaný P.P. Obžalovaná J.M. odvolání nepodala. Obžalovaní svým odvoláním napadli celý rozsudek, státní zástupce se zaměřil pouze proti výrokům o trestech u všech obžalovaných. Vrchní soud v Praze o odvoláních rozhodl takto:

Ohledně obžalovaného T.T. zrušil výrok o trestu a uložil mu podstatně přísnější trest odnětí svobody v trvání 10 roků a pro jeho výkon jej zařadil do věznice s ostrahou. Rovněž u obžalované J.M. zrušil státním zástupcem napadený výrok o trestu a k nezměněnému trestu odnětí svobody ji navíc uložil trest zákazu činnosti spočívající v zákazu zaměstnání v oblasti peněžnictví a bankovníctví s přímým nakládáním s finančními prostředky na dobu pěti roků. Odvolání obžalovaných T.T. a P.P. odvolací soud zamítl.

Odvolání podala i poškozená Komerční banka proti výroku o náhradě škody. Bylo však zamítnuto, neboť bylo podáno opožděně.

V popsaném případě šlo o závažnou trestnou činnost, především s ohledem na velmi vysokou škodu (60 milionů korun) a rovněž vzhledem ke způsobu provedení činu. Podvodné vylákání peněz v Komerční bance a následné jejich ukrytí v depozitních schránkách Čekobanky bylo obžalovanými předem naplánováno a pečlivě promyšleno. Obžalovaný T.T. coby neúspěšný soukromý podnikatel, který nebyl schopen splácet úvěr, který mu poskytla Agrobanka, se pustil do transakcí, jež měly vést k získání dalších finančních prostředků za každou cenu. Nejprve si opatřil občanský průkaz znějící na cizí jméno, do něhož vlepil svou fotografii, na které měl nalepený knír a na hlavě paruku a brýle s čírymi skly. V tomto přestrojení se dne 28. 3. 1994 dostavil do Komerční banky a zde požádal o založení běžného účtu, v čemž mu bylo po složení 50 000 Kč vyhověno a byla mu k jeho žádosti vystavena i šeková knížka. Velmi významnou pomoc při realizaci šekového podvodu mu poskytla obžalovaná J.M., která hrubým způsobem zneužila svého postavení v Komerční bance. Měla za úkol vytipovat v bance číslo účtu, ze kterého by bylo možno odčerpat peníze a získat kopie podpisových vzorů oprávněných osob. Ze svého působení v bance věděla, že velkým klientem banky je firma CAC Leasing a.s. Získala originál jednoho šeku, kterým tato firma vybírala peníze v hotovosti a tento originál šeku včetně výčetky, která u něho byla uložena, okopírovala, čímž získala přesný vzor razítka používaného touto firmou a vzor podpisu oprávněných osob. Na základě toho pak obžalovaný T.T. si nechal u odborné firmy zhotovit razítko firmy CAC Leasing, poté došlo k použití razítka na jeden ze šeků a k napodobení podpisu osob, které byly za firmu CAC Leasing oprávněny disponovat s účtem. Dne 31. 3. 1994 se obžalovaný T.T. v přestrojení (falešný knír, paruka, brýle), s

falešným občanským průkazem znějícím na cizí jméno a s výše uvedenými padělanými dokumenty dostavil do Komerční banky, kde mu pracovnice banky (pokladní) požadovaných 60 mil. Kč v hotovosti vyplatila. Při kontrole předložených dokumentů pokladní banky zřejmě nepostupovala pečlivě, neboť přehlédla, že na originálním razítku firmy CAC Leasing a na padělaném razítku použitým obžalovaným T.T. jsou rozdíly, což bylo dodatečně zcela jasně zjištěno znaleckým posudkem Kriminalistického ústavu Praha. Postupovat uváženě měla pokladní Komerční banky tím spíše, že šlo o výběr v hotovosti velmi vysoké finanční částky.

B. Rozsudkem Krajského soudu v Plzni ze dne 21. 12. 1994 byl obžalovaný J.V. uznán vinným trestnými činy **podvodu podle § 250 odst. 1, 4 tr. zák.** a nedovoleného ozbrojování podle § 185 odst. 1 tr. zák. a odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 10 roků, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s ostrahou. Dále mu byl uložen trest propadnutí věci - pistole. Obžalovaný podal odvolání pouze do výroku o trestu. Vrchní soud v Praze mu snížil trest odnětí svobody na devět let; další výroky rozsudku zůstaly beze změny. O náhradě škody soud nejednal, neboť v souladu s ust. § 44 odst. 2 tr. ř. rozhodl, že účast poškozených v trestním řízení se nepřipouští.

Podvodu se obžalovaný dopustil tím, že v době od poloviny července 1991 do konce ledna 1992 v Plzni a na jiných místech v ČR jako soukromý podnikatel s předmětem podnikání obchodní činnost potravinářská a nepotravinářská, s registrací vydanou živnostenským referátem Okresního úřadu v Karlových Varech dne 15. 7. 1991, odebral ve více než 70 případech od různých státních podniků a firem na faktury zboží, především cigarety, alkoholické nápoje, kuřata, máslo a vejce, faktury však neměl v úmyslu uhradit a ani tak neučinil, zboží rozprodal, v některých případech i za cenu nižší než nákupní, a peníze takto získané používal pro vlastní potřebu, čímž způsobil poškozeným organizacím škodu v celkové výši 20 488 019 Kč.

Pracovníkům poškozených organizací se prokazoval osobními doklady, rozhodnutím o registraci a doklady o existenci účtu. Tito pracovníci s obžalovaným uzavírali smlouvy o odběru, na jejichž základě mu bylo vydáno zboží, které odebíral buď osobně, nebo prostřednictvím sjednaných řidičů. Zboží pak prodával dalším soukromě podnikajícím osobám, pracovníkům obchodů, kterým při nabízení zboží uváděl, že sám je koupil levněji, neboť prodávající firma je v platební neschopnosti a požadovala na něm za odebrané zboží ihned zaplatit. Pracovníkům, kterým zboží nabízel, vždy uváděl, že podmínkou je, aby odebrali veškeré zboží najednou (např. celý kamion) a proplatili mu je hned v hotovosti, což odůvodňoval též tím, že nemá volné skladovací prostory. Podle hodnocení soudu obžalovaný zneužil tehdejší nepřehledné situace v dodavatelsko-odběratelských vztazích a důvěřivosti pracovníků poškozených organizací. Nedůsledně se prověřovala solventnost odběratelů, informace o neplacích faktur dostávaly organizace s několikaměsíčním zpožděním. Toho obžalovaný využíval tak, že vždy u jednoho poškozeného provedl v krátké době více odběrů. Když vzniklo podezření, že faktury nebude platit, začal odebírat u jiné organizace. Převážnou část zboží takto odebral od podniku Potravinářství Plzeň, zčásti též od podniků Tabák Kutná Hora, Plzeňské pivovary, Západočeské drůbežářské závody Klatovy a dalších.

Obžalovaný se k trestné činnosti doznal, usvědčován je pracovníky poškozených organizací, osobami, které od něho zboží kupovaly a rovněž písemnými podklady. Získané peníze používal na nejisté obchodní aktivity, mj. též v Thajsku, kde po dobu

několika měsíců pobýval. Vysoké částky rovněž utrácel při hazardních hrách v kasinu. V rejstříku trestů měl celkem devět záznamů, většinou pro majetkové trestné činy, podle soudu však lze přihlížet pouze ke dvěma záznamům, neboť ostatní tresty jsou zahlazeny. Z posledního výkonu trestu se vrátil po amnestii v lednu 1990 a získal registraci k soukromému podnikání, které zneužil k páčení trestné činnosti.

C. Rozsudkem Krajského soudu v Ostravě ze dne 19. 7. 2000 byl obžalovaný ing. J.M. uznán vinným trestným činem trestným činem **podvodu podle § 250 odst. 1, 4 tr. zák.** a odsouzen k souhrnnému trestu odnětí svobody v trvání 7 roků a pro výkon tohoto trestu byl zařazen do věznice s ostrahou. Dále byl obžalovanému uložen trest zákazu činnosti spočívající v zákazu výkonu zaměstnání či funkce spojené s možností samostatně disponovat s finančními prostředky a zaměstnání či funkce účetního na dobu 6 roků. Obžalovanému byl uložen souhrnný trest, proto byl zároveň zrušen výrok o trestu z předchozího rozsudku Okresního soudu v Lounech, jímž byl uznán vinným trestným činem zpronevěry podle § 248 odst. 3 tr. zák. a odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 2 roků, podmíněně odloženému na zkušební dobu 3 roků. O náhradě škody krajský soud nejednal, neboť podle § 44 odst. 2 tr. ř. účast poškozené organizace v trestním řízení nepřipustil. Obžalovaný se vzdal odvolání a protože odvolání nepodal ani státní zástupce, rozsudek dne 24. 11. 2000 nabyl právní moci.

Trestná činnost obžalovaného spočívala v tom, že v době od 24. 8. 1995 do 3. 9. 1997 v Novém Jičíně využil svého pracovního zařazení ekonoma a vedoucího účetního Bytového družstva Rozkvět a nedostatečné kontrolní a revizní činnosti vedoucích a odpovědných pracovníků a pověřených orgánů družstva k tomu, aby postupně ve 47 případech různými finančními machinacemi odčerpával z běžného účtu družstva vedeného u Investiční a Poštovní banky ve svůj prospěch částku 9 158 088 Kč, jednak tím, že provedl **bezhotovostní** finanční převody z účtu družstva na své dva bankovní účty zřízené u Komerční banky a na účet vedený u České spořitelny ve výši celkem 7 908 088 Kč a dále, že pod záminkou uložení volných finančních prostředků na termínované vklady provedl přímý výběr peněz v **hotovosti** ve výši celkem 1 250 000 Kč, čímž Bytovému družstvu Rozkvět způsobil celkovou škodu ve výši výše uvedených 9 158 088 Kč.

Obžalovaný, který má vysokoškolské vzdělání, se k trestné činnosti zcela doznal a byl bezpečně usvědčen, především listinnými důkazy, konkrétně výpisy z účtů, které zřídil na své jméno u Komerční banky, výpisem z účtu družstva vedeného u Investiční a Poštovní banky a dalšími písemnými důkazy. Usvědčen byl rovněž výpověďmi funkcionářů družstva. Z výpovědi obžalovaného vyplývá, že trestnou činnost páchal sám, přičemž zneužíval jednak svého postavení v družstvu i skutečnosti, že z titulu své funkce měl rovněž podpisové právo k výběru peněz z běžného účtu družstva, jednak důvěry osob, které měly též podpisové právo. Neoprávněné převody zakrýval účetně tak, že na konci roku 1995 účetně v počítačové sestavě tyto finanční prostředky vykázal jako investiční platby a v pozdější době je vedl na účtu záloh. Těžil tak z toho, že byla prováděna pouze kontrola zůstatku na běžném účtu v účetní evidenci, aniž by byla prováděna kontrola jednotlivých účetních operací předcházejících měsíční uzávěrce. Jelikož obžalovaný jako vedoucí ekonom družstva měl dle popisu práce rovněž zajišťovat využití volných finančních prostředků družstva, zakrýval své finanční machinace i předstíráním, že peníze jsou převáděny na dlouhodobé úločky, přičemž

účetně vykazoval úroky z neexistujících úložek. Dle vlastní výpovědi měl odčerpané finanční prostředky užít pro vlastní potřebu, různě proinvestovat, použít k úhradě škody z předchozí trestné činnosti, za niž byl odsouzen, a též peníze užil na půjčky pro podnikání jiným osobám.

D. Rozsudkem Krajského soudu v Brně ze dne 25. 9. 2000 byl obžalovaný A.P. uznán vinným trestným činem **podvodu podle § 250 odst. 1, 4 tr. zák.** a odsouzen k souhrnnému trestu odnětí svobody v trvání 6 a 1/2 roku a pro výkon trestu zařazen do věznice s ostrahou. Dále mu byl uložen trest zákazu činnosti v trvání 6 let, spočívající v zákazu podnikání v oboru obchodní činnosti - nákup zboží za účelem jeho dalšího prodeje a prodej. Protože mu byl uložen souhrnný trest, byl současně zrušen výrok o trestu, který mu byl uložen předchozím rozsudkem Okresního soudu v Lounech, jímž byl uznán vinným rovněž trestným činem podvodu podle § 250 odst. 1, 3 písm. b) tr. zák. a uložen mu nepodmíněný trest odnětí svobody v trvání dvou roků. Proti rozsudku krajského soudu podal obžalovaný odvolání, které Vrchní soud v Olomouci dne jako nedůvodné zamítl.

Trestná činnost obžalovaného spočívala v tom, že jako jednatel firmy PROKOM Kuřim uzavřel dne 27. 1. 1998 s leasingovou společností IMP Leas, pobočka Olomouc, tři leasingové smlouvy na profinancování nákupu tří vozidel BMW od společnosti Bavaria Auto Olomouc, na základě nichž dne 14. 1. 1998 převzal vozidlo BMW v hodnotě 793 300 Kč, dne 31. 1. 1998 vozidlo BMW v hodnotě 752 600 Kč a dne 2. 2. 1998 vozidlo BMW v hodnotě 1 149 100 Kč. Leasingové smlouvy již v momentě jejich podpisu uzavíral v úmyslu nesplatit leasingové splátky a vozidla prodat, což učinil a tímto jednáním způsobil společnosti IMP Leas, pobočka Olomouc, škodu ve výši 2 695 000 Kč.

Obviněný, který má středoškolské vzdělání, v přípravném řízení vůbec nevypovídal, u hlavního líčení pak popřel, že by se dopustil jednání, které mu bylo kladeno za vinu. Provedeným dokazováním, především výpověďmi svědků, však bylo prokázáno, že obžalovaný uzavřel celkem tři leasingové smlouvy, tři vozidla převzal, aniž by zaplatil jedinou leasingovou splátku a všechna vozidla později prodal.

E. Rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 24. 10. 2000 byl obžalovaný J.K. uznán vinným trestným činem **podvodu dílem dokonaným podle § 250 odst. 1, 4 tr. zák. a dílem nedokonaným podle § 8 odst. 1, § 250 odst. 1, 4 tr. zák.** a za to byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 6 roků, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s dozorem. Podle § 228 odst. 1 tr. ř. mu byla uložena povinnost náhrady škody sedmi poškozeným obchodním společnostem v celkové výši 1 067 069 Kč.

Vina obžalovaného spočívala v tom, že v době od 20. 1. 1999 do 4. 1. 2000 na různých místech v Praze vydával se za obchodního zástupce různých obchodních společností (např. spol. Mecom s.r.o., Pragofin s.r.o., Credit s.r.o. a dalších) pod nepravdivým jménem Ivan Šlosar nebo ing. Bohumil Sulek a celkem ve 14 případech objednal (vylákal) různé zboží, převážně výpočetní techniku, při čemž se prokazoval padělanými občanskými průkazy a předkládal padělané výpisy z účtů IPB, a.s. a padělaný výpis Krajského obchodního soudu v Praze, přitom v 11 případech bylo mu zboží vydáno a jeho neuhrazením způsobil škodu ve výši 1 509 211 Kč a ve 3 případech mu zboží nebylo vydáno, jinak by způsobil škodu ve výši 1 806 236 Kč. Při pokusu o odběr zboží dne 27. 12. 1999 u spol. ABM Group v Praze byl zadržen Policií ČR.

Obžalovaný nebyl dosud soudně trestán, dopustil se však poměrně promyšlené trestné činnosti. Ke spáchání se doznal, na svou obhajobu uvedl, že se stal obětí ruský mluvících vyděračů, jimiž byl k trestné činnosti donucen. Jednalo se prý o organizovaný zločin. Soud však této jeho obhajobě neuvěřil.

Proti rozsudku Městského soudu v Praze podal obžalovaný odvolání, v němž opakoval svou výše uvedenou obhajobu. Vrchní soud v Praze výrok o vině ani o trestu nezměnil. Pouze doplnil a upřesnil výrok o náhradě škody.

F. Rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 21. 2. 1996 byl obžalovaný S.P. uznán vinným trestným činem **podvodu podle § 250 odst. 1, 4 tr. zák.** a odsouzen k trestu odnětí svobody na 11 let a zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou. Dále mu byl uložen trest vyhoštění. Soud rovněž rozhodl, že obžalovaný je povinen uhradit Českému státu, zastoupenému Finančním úřadem pro Prahu 4, částku 17 735 300 Kč.

Proti rozsudku se obžalovaný odvolal. Vrchní soud v Praze zrušil celý výrok o trestu a výrok o náhradě škody napadeného rozsudku a znovu rozhodl tak, že trest odnětí svobody snížil na dobu 9 roků s výkonem ve věznici s ostrahou. Trest vyhoštění neuložil, neboť jej považoval za nepřiměřený zásah do života obžalovaného. Obžalovaný je srbské národnosti, státním příslušníkem býv. Jugoslávie. Na území ČR se zdržuje od roku 1990, zde se také oženil. Je absolventem střední umělecké školy s maturitou. O náhradě škody odvolací soud nerozhodoval, neboť ze spisového materiálu zjistil, že Český stát, zast. Finančním odborem pro Prahu 4, nárok na náhradu škody vůbec neuplatnil.

Trestná činnost obžalovaného spočívala v tom, že jako jednatel firmy NIŠ, spol. s r.o. v Praze 4, dne 1. 9. 1994 uplatnil u Finančního úřadu pro Prahu 4 v přiznání k dani z přidané hodnoty za 2. čtvrtletí 1994 **nárok na vrácení nadměrného odpočtu** v částce 17 735 300 Kč a k prokázání tohoto nároku předložil veškeré potřebné doklady dokumentující nákup 7 autobusů zn. Mercedes Benz (6) a zn. Scania (1) firmou A plus 3 ve Švýcarsku. Předložil 3 kusy celních deklarací, potvrzujících proclení a převezení autobusů na území ČR, fakturu firmy A plus 3 na prodej uvedených autobusů firmě NIŠ, spol. s r.o. za částku 94 353 300 Kč včetně dodacích listů a předkupní smlouvy o prodeji těchto autobusů firmou NIŠ, spol. s r.o. firmě Građevinar Sarajevo. Na základě předložených dokladů byl nadměrný odpočet daně z přidané hodnoty v částce 17 643 300 finančním úřadem uznán a peníze v uvedené výši byly dne 12. 10. 1994 převedeny na účet obžalovaného, který si je dne 23. 10. 1994 vyzvedl, byť uvedený obchod s autobusy se nikdy neuskutečnil a nárok na nadměrný odpočet daně z přidané hodnoty za takový fiktivní obchod nevznikl a o uvedenou částku obžalovaný poškodil Český stát. Bylo zjištěno, že doklady byly padělané, popisovaný obchod byl předstíraný a provedený pouze tzv. papírově, o čemž obžalovaný od počátku věděl.

Základem obhajoby obviněného bylo tvrzení, že nákup a prodej autobusů se uskutečnil a jeho jednání proto nemůže mít podvodný charakter. Jako majitel firmy NIŠ prý zakoupil 7 autobusů od firmy A plus 3 a to pro jugoslávskou firmu Građevinar se sídlem v Sarajevě. Ta později autobusy nemohla koupit a tak je údajně prodal jiné osobě. Uváděl rovněž, že se stal obětí podvodného jednání dalších osob. Tato tvrzení obžalovaného však jsou v rozporu s provedenými důkazy a proto je soud jako nedůvodná odmítl.

G. Rozsudkem Krajského soudu v Ostravě ze dne 31. 5. 2000 byl obžalovaný V.H. uznán vinným trestným činem **zpronevěry podle § 248 odst. 1,4 tr. zák.** a odsouzen k souhrnnému trestu odnětí svobody v trvání 5 roků, pro jehož výkon byl zařazen do věznice s dozorem. Současně krajský soud zrušil výrok o trestu z předchozího rozsudku Okresního soudu ve Frýdku-Místku, kterým mu byl za trestný čin podílnictví uložen trest odnětí svobody v trvání 1 roku, podmíněně odložený na zkušební dobu 3 roků. Dále mu byl uložen trest zákazu činnosti spočívající v zákazu veškeré činnosti zprostředkovatelské a veškeré podnikatelské činnosti spojené s uzavíráním komisionářských smluv

Trestná činnost obžalovaného spočívala v tom, že od prosince 1995 do dubna 1996 na základě komisionářských smluv o zabezpečení veřejných potřeb v souvislosti s distribucí a prodejem nálepek, prokazujících zaplacení poplatku za užívání dálnic, postupně přebíral od firmy Automotoklub Třinec dálniční nálepkové v celkové hodnotě 4 306 000 Kč, které v souladu se smlouvou uváděl do prodeje a přebíral za ně peníze a z takto získaných peněz neodvedl a ponechal si pro svou potřebu částku 888 870 Kč ke škodě Automotoklubu Třinec a dále od měsíce května 1996 do října 1996 stejným způsobem na základě komisionářské smlouvy postupně přebíral od firmy Vladimír Ondroušek-TEON Mělník dálniční nálepkové v celkové hodnotě 706 800 Kč, tyto uváděl do prodeje, přebíral za ně peníze a ze získaných peněz neodvedl a ponechal si pro svou potřebu částku 156 722 Kč ke škodě jmenované firmy, celkem si tedy pro vlastní potřebu ponechal částku ve výši 1 045 592 Kč.

Proti rozsudku podal obžalovaný odvolání. Vrchní soud v Olomouci odvolání obžalovaného částečně vyhověl a to tak, že skutek překvalifikoval na trestný čin zpronevěry podle § 248 odst. 1, 3 písm. c) tr. zák. a snížil trest odnětí svobody na dobu 4 a 1/2 roku. Mírnější kvalifikaci odůvodnil odvolací soud tím, že částka 45 000 Kč, o kterou byla překročena hranice škody velkého rozsahu (1 milion korun), nemůže být v žádném případě chápána jako výrazné překročení a to zejména s přihlédnutím na mnoho dalších případů v soudní praxi. Posoudil proto škodu způsobenou obžalovaným pouze jako škodu značnou.

Na svou obhajobu obžalovaný uvedl, že částku přes 1 milion korun použil pro svůj podnikatelský záměr, který mu nevyšel, konkrétně že tyto peníze předal běloruskému občanovi, se kterým jednal o realizaci obchodních aktivit do země bývalého SSSR, mělo se jednat o zprostředkování obchodu, zejména s potravinami. O všechny peníze však údajně přišel. Soud tuto obhajobu posoudil jako nerozhodnou.

H. Rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 6. 3. 2001 byli obžalovaní V.V. a M.V. uznáni vinnými trestným činem **zpronevěry podle § 248 odst. 1,4 tr. zák.** a odsouzeni oba na 5 let odnětí svobody a pro výkon trestu zařazeni do věznice s ostrahou. Proti rozsudku podali odvolání, které podal i státní zástupce a to pouze do výroku o trestu. Vrchní soud v Praze odvolání obžalovaných zamítl. Odvolání státního zástupce vyhověl pouze u obžalovaného V.V., kterému zvýšil trest odnětí svobody na dobu šesti roků.

Trestná činnost obviněných spočívala v tom, že oba jako majitelé a jednatelé cestovní kanceláře Megatours, spol. s r.o. se sídlem v Praze 2 v období od 23. 10. 1996 do 29. 8. 1997 vybrali od poškozených v celkem 141 případech finanční zálohy nebo i celé platby na cestovní zájezdy do Recka, které se buď neuskutečnily vůbec nebo byla

zajištěna pouze doprava a ubytování nebo jeho část a to proto, že sjednané služby v zahraničí neobjednali a neuhradili a způsobili tak poškozeným škodu nejméně ve výši 2 740 614 Kč. Dne 29. 8. 1997 ze svého účtu vedeného u České spořitelny v Praze, na který ukládali část tržeb, vybrali hotově a následně pro sebe použili 1 400 000 Kč, když téhož dne z České republiky odecestovali, zpět se nevrátili a místo jejich pobytu se nepodařilo zjistit. Z toho důvodu bylo proti nim vedeno řízení jako proti uprchlým a k věci nebyli nikdy vyslechnuti.

Jde o případ krachu cestovní kanceláře, jakých před několika lety byla u nás celá řada. Z hlediska poškozených je věc komplikována tím, že obžalovaní jsou cizími státními příslušníky (Jugoslávie), takže naděje na náhradu škody jsou minimální.

Pro ilustraci následuje analýza dalších vybraných pravomocných trestních věcí hospodářské kriminality. Jde o trestné činy podle § 148, § 147 a § 118 tr. zák.

I. Rozsudkem Krajského soudu v Brně ze dne 18. 4. 2000 byl obžalovaný J.M. uznán vinným trestným činem **zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby § 148 odst. 1, odst. 2, odst. 4 tr. zák.** a odsouzen k trestu odnětí svobody na 6 let a pro výkon tohoto trestu zařazen do věznice s ostrahou. Dále mu byl uložen trest zákazu činnosti spočívající v zákazu podnikání v oboru obchodní činnosti na dobu 7 let. O náhradě škody krajský soud nerozhodoval, neboť Finanční úřad Uherský Brod, který ve věci podal trestní oznámení, nebyl připuštěn k trestnímu řízení jako poškozený.

Proti rozsudku podal odvolání obžalovaný. Vrchní soud v Olomouci ve veřejném zasedání částečně doplnil dokazování a upřesnil výši způsobené škody. Při nezměněné kvalifikaci ponechal beze změny rovněž celý výrok o trestu.

Trestná činnost obžalovaného spočívala v tom, že jako soukromý podnikatel uplatnil u Finančního úřadu v Uherském Brodě, okres Uherské Hradiště, za období od III. čtvrtletí roku 1994 až do IV. čtvrtletí roku 1995 podanými daňovými přiznáními požadavek na vyplacení **daně z přidané hodnoty** v celkové výši 5 095 165 Kč, a to na základě předložených 10 dodavatelských faktur od firmy TOPON s.r.o. Chrastava a 2 faktur od firmy BYSERVIS a.s. Liberec. Obžalovanému byla uvedená částka v plné výši vyplacena, přičemž bylo zjištěno, že šlo o fiktivní obchody za účelem získání nadměrného odpočtu daně z přidané hodnoty, když uvedené firmy obchody s obžalovaným neuskutečnily, prodejem obuvi, resp. nábytkových přířezů se nezabývaly a předložené faktury nikdy nevystavily, čímž obžalovaný získal na vyplaceném nadměrném odpočtu daně z přidané hodnoty ke škodě Českého státu, zastoupeného Finančním odborem v Uherském Brodě, částku ve výši 5 095 165 Kč.

Obžalovaný má středoškolské vzdělání, v roce 1991 začal podnikat, obchodoval s obuví, ale též s vínem, konzervami aj. Živnostenským úřadem mu byla povolena živnost hostinská, obchodní činnost a ubytování - penzion. Popřel, že by se dopustil úmyslné trestné činnosti. Soud po provedeném dokazování však považoval obhajobu obžalovaného za vyvrácenou s tím, že jednal v úmyslu přímém ve snaze se neoprávněně obohatit.

J. Trestním příkazem Obvodního soudu pro Prahu 1 ze dne 23. 11. 2000 byl obviněný P.K. uznán vinným trestným činem **neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti podle § 147 odst. 1 tr. zák.** a odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání jednoho roku, jehož výkon byl podmíněně odložen na zkušební dobu dvou let. Dále

soud rozhodl, že je povinen nahradit škodu Finančnímu úřadu pro Prahu 1 ve výši 171 806 Kč a Všeobecné zdravotní pojišťovně ČR ve výši 79 884 Kč.

Proti trestnímu příkazu podal obviněný odpor. Samosoudce nařídil hlavní líčení a dne 5. 3. 2001 vynesl rozsudek, kterým obviněného zprostil obžaloby z výše uvedeného trestného činu s odkazem na ust. § 147a tr. zák. Podle tohoto ustanovení trestnost neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti zaniká, jestliže pachatel svou povinnost splnil dříve, než soud prvního stupně počal vyhlášovat rozsudek. Jde o zvláštní ustanovení o účinné lítosti. Obviněný i státní zástupce se vzdali odvolání proti uvedenému rozsudku.

K. Rozsudkem Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 1. 12. 2000 byl obžalovaný R.P. uznán vinným trestným činem **neoprávněného podnikání podle § 118 odst. 1, 2 písm. a) tr. zák.**, kterého se dopustil tím, že v době od 1. 10. 1993 do 31. 8. 1994 provozoval bez oprávnění hostinskou a ubytovací činnost v hotelu a v rámci této činnosti zaměstnával jako personál osm pracovníků, tedy neoprávněně ve větším rozsahu poskytoval služby a používal k tomu jiného jako pracovní síly. Protože v souvislosti s touto trestnou činností byl odsouzen pro další závažné trestné činy, především majetkové, byl mu uložen úhrnný trest odnětí svobody v trvání šesti roků a pro jeho výkon byl zařazen do věznice s dozorem. Dále mu byl uložen trest zákazu činnosti spočívající v zákazu podnikání v oboru řezník - uzenář a v oboru koupě zboží za účelem jeho dalšího prodeje a prodej tohoto zboží v trvání pěti let. Obžalovaný i státní zástupce se vzdali odvolání po vynesení rozsudku.

Obžalovaný vystupoval jako provozovatel, majitel hotelu, pod svým jménem uzavíral pracovní smlouvy se zaměstnanci, tedy zcela jednoznačně provozoval hotel. K takové činnosti však neměl oprávnění, čehož si byl vědom.

Doba páčání trestné činnosti

Při zkoumání trestních spisů nás zajímalo, u kterých trestných činů trvalo jejich páčání delší časové období, než byla trestná činnost odhalena. Pro účely výzkumu byl časový úsek páčání trestné činnosti rozdělen na dobu do jednoho měsíce, do půl roku, do jednoho roku, do dvou let a nad 2 roky. Ve srovnání s ostatními trestnými činy trvalo páčání trestné činnosti delší období (nad 2 roky) až do jejího odhalení u trestných činů podle § 147 a § 126, § 152 trestního zákona a naopak poměrně rychlé odhalení trestné činnosti (do 1 měsíce) bylo zjištěno u trestných činů podle § 148, § 250, § 247, § 124 a § 248. U ostatních trestných činů byla doba jejich odhalení kolísavá. Nebyla zjištěna konkrétní příčina, která by v některých případech umožňovala páčání trestné činnosti v delším období aniž byla odhalena a jindy by naopak přispívala jejímu brzkému odhalení. Určité nedostatky lze přisoudit mnohde nedostatečné kontrole a malé obezřetnosti, ale je třeba si rovněž uvědomit, že páčání různých forem této trestné činnosti má svá specifika a nelze tudíž zobecňovat.

Některé trestné činy byly spáchány jednorázově. Jednalo se o několik případů § 148 zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby, § 248 zpronevěry, § 250 podvodu, § 250a pojistného podvodu, § 250b úvěrového podvodu a § 256 poškozování věřitele. Ve většině případů se jednalo o opakovanou trestnou činnost.

Škoda způsobená trestnou činností

Z trestních spisů jsme zjistili, že nejvyšší škody, a to nad 5 mil. Kč, byly způsobeny spácháním trestných činů zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148, padělání a pozměňování veřejné listiny podle § 176, zpronevěry podle § 248, podvodu podle § 250, porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255 a poškozování věřitele podle § 256 (více v kapitole Pachatelé ekonomické trestné činnosti a poškozování - objekty napádané ekonomickou kriminalitou).

Poškozovanými byly fyzické osoby, právnické osoby a veřejný rozpočet. U právnických osob bylo v několika případech zjištěno poškozování vlastní instituce, kdy pachatelem byl přímo člen managementu. Toto bylo zjištěno u trestných činů zneužívání informací v obchodní styku podle § 128, neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti podle § 147, porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255 a poškozování věřitele podle § 256.

Souvislost trestné činnosti s netrestní legislativou

Ve 38 případech analyzovaných trestních spisů byla kromě porušení trestního zákona zjištěna souvislost trestné činnosti s netrestní legislativou, a to u trestných činů neoprávněného podnikání podle § 118, porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou podle § 124, zkrácení údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125, porušení povinnosti v řízení o konkursu podle § 126, zneužívání informací v obchodním styku podle § 128, padělání a pozměňování známek podle § 145, neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti podle § 147, zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148, porušení předpisů o nálepkách k označení zboží podle § 148a, porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi podle § 152, zpronevěry podle § 248, podvodu podle § 250, porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255 tr. zák.

Ve většině míře byla souvislost trestné činnosti s netrestní legislativou vysledována u trestných činů podle §§ 147, 148, 118, 125 a 255 tr. zák.

Z oblasti netrestní legislativy byly porušovány nejčastěji :

zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon)

zákon č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků

zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů

zákon č. 588/1992 Sb., o dani z přidané hodnoty

zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti

zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění

zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území ČR

zákon č. 21/1992 Sb., o bankách a interní předpisy

zákon č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby

zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání

zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník
zákon č. 35/1965 Sb., autorský zákon.
vše v pozdějším znění platných zákonů.

VIII. 2. Dokazování

Význam dokazování spočívá především v tom, že jde o jedinou cestu, kterou si orgány činné v trestním řízení mohou a musí obstarat skutkový podklad pro své rozhodnutí, popřípadě pro jiný postup. Jeho význam spočívá i v tom, že umožňuje aktivní účast stran v trestním řízení a uplatnění jejich práv.²⁷

V provedeném expertním dotazníkovém šetření vyjádřilo své názory na problematiku dokazování hospodářské trestné činnosti 219 pracovníků orgánů činných v trestním řízení a to 105 soudců, 82 státních zástupců a 32 policistů. Připojeny jsou též jejich názory na specializaci soudců, státních zástupců a policistů, kteří se zabývají hospodářskou kriminalitou. Výsledky dotazníkového šetření jsou shrnuty v následujících tabulkách.

Tabulka č. 19

Odpovědi respondentů na otázku: „V čem vidíte největší problémy dokazování (možno zaškrtnout nejvýše 3 odpovědi)“

	Soudci (105)	Stát. zást. (82)	Policisté (32)	Dohromady (219)
Nesnadné dokazování	60 57 %	55 67 %	16 50 %	131 60 %
Nevyhovující trest. legislativa	18 17 %	21 26 %	13 41 %	52 24 %
Přílišná komplikovanost Netrestní legislativy	37 35 %	25 30 %	9 28 %	71 32 %
Velká náročnost z odborného hlediska	64 61 %	46 56 %	16 50 %	126 58 %
Problémy se svědky	10 10 %	1 -	3 -	14 6 %
Nekvalitní, případně rozporné znalecké posudky	8 7 %	5 6 %	3 -	16 7 %
Složitá a nesnadná Právní kvalifikace případů	27 26 %	37 45 %	6 19 %	70 32 %
Velký rozsah materiálů	50 48 %	15 18 %	13 41 %	78 36 %
Vnější vlivy (např. široká publicita případů apod.)	2	1	3	6 3 %

²⁷ viz Šámal a kol.: Trestní řád, Komentář, str. 559, C.H.Beck, Praha, 2002

Jiné, jaké	- 7 poznámek	- 8 poznámek	- 4 poznámky	- 19 poznámek
Nevím, nedovedu posoudit	1	0	0	1

Z odpovědi 219 respondentů vyplývá, že většina (60 %) vidí největší problémy v nesnadném dokazování hospodářské kriminality jako takové a ve velké náročnosti z odborného hlediska. Téměř 50 % soudců považuje za značný problém velký rozsah spisového materiálu. Zhruba jedna třetina respondentů problém dokazování spatřuje ve složitosti a nesnadné právní kvalifikaci případů a v přílišné komplikovanosti netrestní legislativy. Trestní legislativu vidí jako nevyhovující 17 % soudců, 21 státních zástupců a 41 % policistů. Naproti tomu poměrně malé procento respondentů vyznačilo problémy se svědky (soudci 10 %) a nekvalitní, případně rozporné znalecké posudky (7 %). Zcela zanedbatelný je počet respondentů (celkem 6), kteří jako problém označili tzv. vnější vlivy (např. širokou publicitu případů apod.).

K předposlední otázce výše uvedené tabulky (jiné problémy dokazování) sdělilo stručné poznámky 7 soudců, 8 státních zástupců a 4 policisté. Soudci jako problém uvedli velký časový odstup od spáchání trestného činu, účelové zahajování trestního stíhání a mnohdy zbytečnou kriminalizaci občanskoprávních vztahů, nezáměr postihovat trestnou činnost tzv. bílých limeček, velkou zatíženost soudů s ohledem na složitost hospodářské trestné činnosti, zejména u okresních soudů. Státní zástupci u této dílčí otázky vyznačili velký časový odstup od spáchání trestného činu do zahájení trestního stíhání, velkou náročnost na příslušné specialisty státního zastupitelství z důvodu velkého počtu případů, problémy se zajišťováním důkazního materiálu, zejména účetních dokladů a informací od bank, nekvalitní netrestní legislativu s četnými novelizacemi, rozporuplnou judikaturu, která i z jasného skutku udělá komplikovanou věc, ne vždy kvalitní práci vyšetřovatele, někdy pouze předstíraný vážný zájem o specializaci orgánů činných v trestním řízení. Pokud jde o policisty, ti poukázali na nejednotný výklad práva u soudů a státních zastupitelství, neexistenci trestní odpovědnosti právnické osoby a také na nedostatečné technické vybavení okresních složek Policie ČR (počítač, internet).

Na otázku: „Co činí největší potíže při dokazování v řízení před soudem“ jsou odpovědi respondentů následující:

Z celkového počtu 219 vrácených vyplněných dotazníků odpovědělo na danou otázku celkem 173 respondentů, z čehož bylo 82 soudců, 71 státních zástupců a 20 policistů. Zbývajících 46 respondentů na tuto otázku vůbec neodpovědělo.

Téměř jedna třetina soudců, kteří odpověděli na otázku „co činí největší potíže při dokazování před soudem“, se domnívá, že to je značná nekázeň svědků, poškozených i obviněných dostavit se na předvolání k soudu a u hlavního líčení vypovídat. Těchto osob bývá velký počet a jejich nedostavení značně komplikuje průběh dokazování. Projevuje se neochota svědčit před soudem a u obviněných též záměrné zdržování řízení z jejich strany a ze strany jejich obhájců (např. časté nepodložené omluvy apod.). Nedostavení se některých obviněných k hlavnímu líčení činí značné potíže zejména ve

skupinových trestních věcech. Negativně se projevuje časová prodleva od spáchání skutku a jeho projednáváním před soudem. Nedostatky se též vyskytují při doručování písemností poštou a policií.

Někteří soudci poukazují na závažnost, složitost a odbornou náročnost mnoha trestních věcí a vůbec značný rozsah důkazního materiálu, který je nutno v hlavním líčení probrat. Jde o vysoké jsou počty svědků a poškozených, množství nejrůznějších listinných důkazů, často nepřehledných a nepřesných, znalecké posudky apod.

Potíže často vznikají při prokazování subjektivní stránky, tj. úmyslného zavinění trestného činu.

Podle odpovědí respondentů **státních zástupců** činí největší potíže při dokazování v řízení před soudem následující skutečnosti:

Zhruba každý pátý respondent považuje za největší potíž dlouhou dobu řízení, resp. značný časový odstup od spáchání trestné činnosti do projednávání věci před soudem, což má vliv na kvalitu prováděných důkazů, zejména svědeckých výpovědí. V této souvislosti respondenti mají kritické výhrady ke znění ust. § 158 odst. 5 trestního řádu, podle něhož nelze v řízení před soudem použít jako důkaz úřední záznam o obsahu vysvětlení, sepsaný policejním orgánem. Poukazují též na značnou rozsáhlost a skutkovou složitost případů, což samo o sobě přináší komplikované dokazování. Potíže činí dokazování subjektivní stránky (úmyslného zavinění) trestného činu.

Zhruba stejný počet respondentů vidí problémy u svědků, kteří dokazování před soudem často komplikují. Konkrétně poukazují na neochotu svědků svědčit před soudem, změny v jejich výpovědích oproti přípravnému řízení a někdy též nedostavování se svědků na předvolání k soudu. Obstrukce činí též samotní obvinění, kteří se různými způsoby snaží jednání před soudem vyhnout, čehož někdy záměrně zneužívají i někteří obhájci.

Ke znalcům vyslovili výhrady čtyři respondenti: někteří znalci nejsou schopni obhájit před soudem výsledky znaleckého zkoumání a jejich závěry jsou někdy nejednoznačné (alibistické).

Čtvrtina respondentů státních zástupců spatřuje nedostatky přímo na straně soudu, resp. soudců: nařizují pozdě hlavní líčení, někdy není u soudu uplatňována specializace při projednávání hospodářských trestních věcí, někteří soudci mají malé zkušenosti a někdy i nedostatečné odborné znalosti (ekonomika, finanční problematika apod.), což je dáno také tím, že se složitou hospodářskou kriminalitou se víceméně teprve seznamují. Vliv má též pracovní přetíženost některých soudců specializovaných na hospodářskou kriminalitu. Jeden státní zástupce poukázal na neerudovanost policejních orgánů a jejich nechuť složité hospodářské věci věc řešit.

Odpovědi **policistů** na výše položenou otázku jsou do značné míry podobné jako u státních zástupců. Každý třetí z nich spatřuje největší potíže ve zdlouhavém řízení, vyvolaném většinou složitostí problematiky a obsáhlostí spisových materiálů v jednotlivých trestních věcech. Velká časová prodleva mezi spácháním skutku a hlavním líčením značně sťažuje dokazování. Situaci někdy komplikují i samotní svědci (neochota svědčit) a účelová obhajoba za strany obhájců. Podle názoru zhruba čtvrtiny respondentů policistů se negativně projevuje neznalost odborné problematiky na straně soudců, kteří jsou v hospodářské agendě nedostatečně specializováni a školeni. Jeden

policista se domnívá, že nedostatečná odborná znalost se projevuje i u některých státních zástupců.

Velký význam při provádění dokazování a při vlastním rozhodování mají nejen celkové pracovní a životní zkušenosti pracovníků, ale především jejich vysoké odborné znalosti. V té souvislosti vystupuje do popředí **specializace** pracovníků, kteří zpracovávají složité hospodářské trestní věci. Některé názory soudců, státních zástupců a policistů na problematiku specializace jsou patrné z následujících odpovědí.

Na další otázku „Jaký je Váš názor na specializaci soudců, státních zástupců a pracovníků Policie ČR na hospodářskou trestnou činnost: 1. považují ji za prospěšnou, 2. nepovažují ji za prospěšnou, 3. nevím, nedovedu posoudit“ odpověděli respondenti takto:

Odpovědi **soudců** na tuto otázku jsou zajímavé. Přestože převážná část respondentů považuje specializaci soudců na hospodářskou trestnou činnost za prospěšnou (ze 105 respondentů kladně odpovědělo 84, tj. 80 %), nicméně 17 z nich (tj. 16 %) ji nepovažuje za prospěšnou a zbývajících 4 odpověděli, že nevědí, resp. nedovedou tuto otázku posoudit.

Jednoznačnější jsou názory soudců na specializaci státních zástupců a policistů. Specializaci státních zástupců považuje za prospěšnou 87 % dotázaných soudců a specializaci policistů 90 % dotázaných soudců.

Názory dotázaných **státních zástupců** jsou oproti názorům soudců jednoznačnější: naprostá většina z nich odpověděla kladně na prospěšnost specializace u státních zástupců (96%) u soudců (94 %) a zejména u policistů (99 %). Přesto 6 z nich odpovědělo, že specializaci za prospěšnou nepovažují (2 u soudců, 3 u státních zástupců a 1 u policistů) a 3 dotázání uvedli, že specializaci u soudců nedovedou posoudit.

Policisté považují specializaci za nejprospěšnější u samotných policistů (28 ze 32 respondentů, tj. 88 %), poté u státních zástupců (78 %), kdežto u soudců ji považuje za prospěšnou pouze 75 % dotázaných policistů.

Tabulka č. 20

Odpovědi respondentů na otázku: „Je u vašeho soudu specializace soudců zavedena a je také v praxi uplatňována“

a – ano, specializace je zavedena a v praxi je uplatňována	59 = 56 %
b – specializace je zavedena , ale v praxi se většinou neuplatňuje	8 = 8 %
c – specializace není zavedena a neuplatňuje se	38 = 36 %

Z tabulky vyplývá, že pouze 56 % soudů ze 105 dotázaných má specializaci na hospodářskou kriminalitu zavedenu a soudci ji v praxi uplatňují. Naopak u 36 % dotázaných soudců specializace u jejich soudu vůbec zavedena není a pochopitelně se

také v praxi neuplatňuje. Zbývajících 8 soudců odpovědělo, že specializace u jejich soudu sice je zavedena, ale v praxi se většinou neuplatňuje. S ohledem na anonymitu odpovědi soudců nelze zjistit, v jaké míře se na uvedených údajích podílejí soudy okresní a soudy krajské.

Tabulka č. 21

Odpovědi respondentů na otázku: „Pracujete jako specialista v oblasti hospodářské trestné činnosti“

	Soudci (105)	Stát.zást. (82)	Policisté (32)	Dohromady (219)
ano	47 45 %	75 92 %	29 91 %	151 69 %
ne	57 54 %	6 7 %	1	64 29 %
nevyplnili	1	1	2	4

Je poněkud překvapivé zjištění, že pouze 45 % z dotázaných soudců uvedlo, že pracují jako specialisté v oblasti hospodářské trestné činnosti. Toto procento naopak je podstatně vyšší u dalších orgánů činných v trestním řízení. U státních zástupců činí 92 % a u policistů 91 %.

Tabulka č. 22

Odpovědi respondentů na otázku: „Jak dlouho působíte ve své funkci“

	Soudci (105)	Stát. zást. (82)	Policisté (32)	Dohromady (219)
a - do 3 let	20 19 %	9 11 %	4 12 %	33 15 %
b - do 5 let	9 9 %	6 7 %	2 6 %	17 8 %
c - do 10 let	22 21 %	22 27 %	11 34 %	55 25 %
d - do 15 let	19 18 %	13 16 %	4 12 %	36 16 %
e – více	33 31 %	32 39 %	11 34 %	76 35 %
nevyplnili	2	-	-	2
a – c (do 10 let)	51 49 %	37 45 %	17 53 %	105 48 %
d – e (více než 10 let)	52 50 %	45 55 %	15 47 %	112 51 %

Z odpovědí na výše uvedenou otázku vyplývá, že z větší části odpovídali respondenti zkušenější, působící ve své funkci po delší dobu. Zhruba polovina z nich působí ve funkci více než 10 let (35 % dokonce po dobu delší než 15 let). Rozdíly mezi soudci, státními zástupci a policisty v tomto směru jsou minimální.

Z analýzy souboru trestních spisů se bohužel nepodařilo získat informace o příčinách případných průtahů v soudním řízení, tj. doby od podání obžaloby do právní moci rozhodnutí. Obecně je možné se domnívat, že se nemusí vždy jednat o průtahy zaviněné soudy, ale především vliv na delší trvání soudního řízení mohou mít např. potíže s doručováním soudních rozhodnutí, nerespektování předvolání obžalovaných i svědků k účasti u hlavního líčení, velký počet podaných odvolání a v mnohých případech důkazní složitost.

U zkoumaných případů byla zjištěna následující délka trvání soudního řízení (od podání obžaloby do právní moci rozhodnutí):

do 1 měsíce	- 9 případů (§ 118, § 124, § 125, § 126, § 248, 2x § 152, § 250, § 256)
do 2 měsíců	- 14 případů (§ 118, § 124, § 126, 3x § 147, 2x § 152, § 247, 2x § 256, 2x § 251, § 251a)
do 3-5 měsíců	- 16 případů
do 6-10 měsíců	- 23 případů
do 11-15 měsíců	- 17 případů
do 16-20 měsíců	- 11 případů
do 21-30 měsíců	- 12 případů
do 31-35 měsíců	- 4 případy (3x § 250, § 255)
do 48 měsíců	- 1 případ (§ 248)

U některých případů se délku řízení před soudem nepodařilo z trestního spisu zjistit.

Důkazní materiál

Jako důkazní materiál byly použity ve většině případů výpovědi svědků, listinné materiály a znalecké posudky.

Znalecké posudky byly vyžádány ve věcech týkajících se následujících trestných činů: § 118 (neoprávněné podnikání) v 1 případě, § 124 (porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou) ve 2 případech, § 125 (zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění) v 1 případě, § 128 (zneužívání informací v obchodním styku) ve 2 případech, § 148 (zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby) v 6 případech, § 152 (porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi) ve 3 případech, § 176 (padělání a pozměňování veřejné listiny) v 1 případě, § 247 (krádež) v jednom případě, § 248 (zpronevěra) v 5 případech, § 250 (podvod) v 15 případech, § 251 (podílnictví) ve 4 případech, § 255 (porušování povinnosti při správě cizího majetku) v jednom případě a § 256 (poškození věřitele) v 5 případech.

Posudky byly vyžádány za účelem zjištění škody, dále byly žádány k problematice z oboru účetnictví, k finanční problematice, několikrát posudek písmo znalecký a rovněž z oboru psychiatrie.

Shrnující poznámka :

- Dokazování je vedle rozhodování nejdůležitější procesní činností orgánů činných v trestním řízení.
- Za největší potíže při dokazování v trestním řízení, především v řízení před soudem, označili respondenti značnou délku řízení, resp. značný časový odstup od spáchání trestné činnosti do projednávání věci před soudem, což dokazování komplikuje (svědci zapominají).
- Délka řízení před soudem je podle respondentů ovlivněna závažností a složitostí hospodářských trestních věcí, jejichž řešení často vyžaduje široké ekonomické znalosti a orientaci v netrestní legislativě, dále celkovou obsáhlostí spisového materiálu, někdy též vysokým nápadem hospodářských trestních věcí u soudu a neuplatňováním specializace při projednávání těchto věcí.
- Potíže působí též nekázeň svědků a obviněných, projevující se nedostavováním k hlavnímu líčení, neochotou svědků před soudem svědčit a někdy též různými obstrukcemi ze strany obviněných, případně jejich obhájců (vyhýbání se trestnímu stihání, účelová obhajoba).
- Naprostá většina respondentů považuje specializaci na hospodářskou trestnou činnost u pracovníků orgánů činných v trestním řízení za prospěšnou. Avšak pouze 56 % soudců ze 105 dotázaných sdělilo, že mají specializaci u soudu zavedenu a soudci ji v praxi uplatňují. U zbývajících soudů specializace vůbec zavedena není (36 % respondentů), popřípadě je víceméně formálně zavedena, avšak v praxi se většinou neuplatňuje. Pouze 45 % dotázaných soudců sdělilo, že pracují jako specialisté v oblasti hospodářské trestné činnosti.
- Odpovídající respondenti byli většinou zkušenější pracovníci, kteří ve funkci působí po delší dobu, např. 35 % působí ve funkci po dobu delší než 15 let.

VIII. 3. Tresty

Trest je jedním z prostředků státního donucení, jichž používá stát při plnění svých funkcí vedle prostředků politických, ekonomických aj. Úloha trestu v našem trestním právu záleží v tom, že je prostředkem v rukou státu k ochraně společnosti a občanů před trestnými činy. Pohrůžkou trestem, ukládáním a výkonem trestu poskytuje stát ochranu základním právním hodnotám.²⁸

V první části této kapitoly jsou shrnuty výsledky expertního **dotazníkového** šetření k problematice trestů a trestání pachatelů hospodářské trestné činnosti. Soudci (105), státní zástupci (82) a policisté (32) ve svých odpovědích vyjádřili své názory na současnou praxi při ukládání trestů za trestné činy hospodářské kriminality a na otázku trestních sazeb u trestů odnětí svobody a na využívání netrestních sankcí při prevenci hospodářské trestné činnosti.

Ve druhé části jsou uvedeny některé základní **statistické** údaje o počtu osob pravomocně odsouzených za trestné činy hospodářské podle hlavy II. a trestné činy

proti majetku podle hlavy IX. zvláštní části trestního zákona, jakož i o trestech, které byly pravomocně odsouzeným osobám za tyto trestné činy uloženy.

Názory respondentů na uvedenou problematiku jsou patrné z následujících tabulek.

Tabulka č. 23

Odpovědi respondentů na otázku: "Jaký máte názor na současnou praxi při ukládání trestů za hospodářskou trestnou činnost v ČR - jeví se Vám jako příliš přísná, spíše přísná, vyhovující, spíše mírná, příliš mírná"

	Soudci (105)	Stát. zást. (82)	Policisté (32)	Dohromady (219)
a – příliš přísná	3 3 %	0	0	3 1 %
b – spíše přísná	9 9 %	0	0	9 4 %
c – vyhovující	36 34 %	25 31 %	8 25 %	69 32 %
d – spíše mírná	38 36 %	46 57 %	15 47 %	99 45 %
e – příliš mírná	5 5 %	10 12 %	7 22 %	22 10 %
f – nevím, nedovedu posoudit	14 13 %	1	2 6 %	16 8 %
a + b (přísná)	12 12 %	0	0	12 5 %
d + e (mírná)	43 41 %	56 69 %	22 69 %	121 55 %

Odpovědi na tuto otázku si zaslouží obzvláštní pozornosti, neboť souhrnně vyjadřují názory respondentů na současnou sankční praxi na úseku hospodářské kriminality.

Významným závěrem, který z odpovědí na tuto otázku vyplynul, je zjištění, že většině respondentů (55 %) se současná praxe při ukládání trestů za hospodářskou trestnou činnost jeví jako **spíše mírná či příliš mírná**. U státních zástupců a u policistů takto odpovědělo 69 % respondentů, u soudců 41 % respondentů. A naopak k názoru, že současná praxe při ukládání trestů je **příliš přísná či spíše přísná**, se přiklonilo pouze 5 % respondentů (12 soudců, žádný státní zástupce a žádný policista). Z uvedených údajů rovněž vyplývá, že pohled státních zástupců a policistů na sankční politiku již tradičně je poněkud přísnější nežli je tomu u soudců. Za vyhovující považuje současnou praxi téměř třetina respondentů (32 %) a 16 respondentů (8 %) uvedlo, že tuto otázku nemohou posoudit.

²⁸ viz Novotný a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, str. 269, ASPI, Praha, 2003

Tabulka č. 24

Odpovědi respondentů na otázku: „Doporučoval byste více než dosud využívat vůči pachatelům hospodářské trestné činnosti některý z trestů nespojených s odnětím svobody - pokud ano, který“

	Soudci (105)	Stát. zást. (82)	Policisté (32)	Dohromady (219)
a - ne , současnou praxi ve využívání trestů nespojených s odnětím svobody považují za vyhovující	39 37 %	29 35 %	4 12 %	72 33 %
b - ano , doporučoval bych více využívat	63 60 %	53 65 %	27 84 %	143 65 %
c - peněžitý trest	34 32 %	35 43 %	15 47 %	84 38 %
d - propadnutí majetku	44 42 %	33 40 %	23 72 %	100 46 %
e - zákaz činnosti	33 31 %	26 32 %	19 59 %	78 36 %
f - obecně prospěšné práce	5 5 %	0	3 9 %	8 4 %
g - jiný (jaký)	-	-	-	-
h - nevím, nemohu posoudit	3	0	1	4
počet poznámek u otázky pod písmenem „g,,	3 pozn.	0	1 pozn.	4 pozn.

Pouze jedna třetina (33%) respondentů považuje současnou praxi ve využívání trestů nespojených s odnětím svobody za vyhovující. A naopak, 60% respondentů doporučuje více než dosud využívat vůči pachatelům hospodářské trestné činnosti některý z trestů **nespojených s odnětím svobody**. V tomto směru na prvním místě doporučují více využívat trestu propadnutí majetku (46 %), dále pak trest peněžitý (38 %) a trest zákazu činnosti (36 %). Jiný trest, zejména trest obecně prospěšných prací, je navrhován zcela ojediněle (4 %). Jeden soudce je pro zvýšení hranice pro možný podmíněný odklad odnětí svobody spojený s účinnou kontrolou plnění povinnosti k náhradě škody.

Tabulka č. 25

Odpovědi respondentů na otázku: „Považoval byste za účinné pro prevenci hospodářské trestné činnosti více využívat netrestní sankce ukládané ve správním řízení:

ano, rozhodně by to bylo účinné - **spíše ano** - **spíše ne** - **ne**, nepovažuji to za účinné - **nevím, nedovedu posoudit**“

	Soudci (105)	Stát. zást. (82)	Policisté (32)	Dohromady (219)
a - ano , rozhodně by to bylo účinné	39 37 %	43 52 %	14 44 %	96 44 %
b - spíše ano	25 24 %	20 24 %	6 19 %	51 23 %
c - spíše ne	11 10 %	3 4 %	4 12 %	18 8 %
d - ne , nepovažuji je za účinné	20 19 %	9 11 %	6 19 %	35 16 %
e - nevím, nedovedu posoudit	10 10 %	7 9 %	2 6 %	19 9 %
a + b (ano)	64 61 %	63 77 %	20 62 %	147 67 %
c + d (ne)	31 30 %	12 15 %	10 31 %	53 24 %

Na otázku, zda pro prevenci hospodářské trestné činnosti je účinné využívat **netrestní sankce** ukládané ve správním řízení, odpověděla kladně většina respondentů (67 %), přičemž největší odezvu tento názor našel u státních zástupců (77 %). Negativní názor vyjádřila jen necelá čtvrtina respondentů (24 %).

Tabulka č. 26

Odpovědi respondentů na otázku: „Doporučil byste u některých skutkových podstat týkajících se hospodářské trestné činnosti změnu trestních sazeb u trestů odnětí svobody: **ano** - **ne**. Pokud **ano**, u kterých a jak“

	Soudci (105)	Stát. zást. (82)	Policisté (32)	Dohromady (219)
Ano	24 25 %	32 41 %	15 48 %	71 34 %
Ne	73 75 %	47 59 %	16 52 %	136 66 %
Údaj nevyplněn	8 8 %	3 4 %	1	12 6 %
Počet poznámek u "ano"	21 pozn.	30 pozn.	13 pozn.	64 pozn.

Předně je třeba uvést, že většina (66 %) respondentů, kteří dotazník vyplnili, se **nedomnívá**, že je třeba měnit stávající sazby trestů odnětí svobody u skutkových podstat týkajících se hospodářské trestné činnosti. To platí zejména u soudců, kde tento názor zastává 75 % respondentů. Zhruba třetina z celkového počtu respondentů má však názor opačný a domnívá se, že je odůvodněna změna trestních sazeb u této skupiny trestných činů. Respondenti, kteří doporučují změnu trestních sazeb, se blíže vyjádřili v tzv. poznámkách, v nichž stručně vysvětlili své názory na tuto problematiku. Celkem tak učinilo 64 respondentů z celkového počtu 207, kteří dotazník vyplnili.

Respondenti z řad **soudců** připojili 21 poznámek. Zhruba dvě třetiny z nich doporučují trestní sazby zvýšit, a to zejména tam, kde byly způsobeny značné škody a škody velkého rozsahu. Někteří navrhuji zvýšit rozpětí trestních sazeb směrem nahoru i dolů. Naproti tomu zmírnění sazby doporučují soudci pouze ojediněle, tak např. jeden doporučuje obecné snížení současné trestní sazby 5 - 12 let, jeden respondent se domnívá, že by měla být snížena horní hranice sazby u trestného činu padělání a pozměňování peněz podle § 140 odst. 3 z dosavadních 15 na 12 let, jiný respondent by u nejzávažnějších kvalifikací rozšířil spodní hranici sazby směrem dolů.

Státní zástupci podali ke změnám sazeb 30 poznámek a téměř všichni zastávají názor, že trestní sazby by měly být zvýšeny. Nejčastěji uvádějí trestné činy podle § 255, § 256, § 118, dále nejvyšší odstavce kvalifikovaných skutkových postat trestných činů podle § 247 až § 250 a § 148. Jeden státní zástupce uvedl, že trestní sazby jsou vesměs nízké s ohledem na to, jakým odpovídají škodám či neoprávněnému prospěchu. Obdobný názor vyslovil státní zástupce, když doporučil zvýšit horní hranici u nejvyššího odstavce trestného činu zpronevěry a podvodu, pokud způsobená škoda mnohonásobně převyšuje škodu velkého rozsahu. Jiný uvedl, že postih hospodářské trestné činnosti obecně je velmi mírný a proto doporučuje změnu všech sazeb směrem nahoru.

Snížení trestních sazeb naopak je doporučováno zcela ojediněle. Pouze dva respondenti z řad státních zástupců by snížili spodní hranici u odst. 1 popřípadě odst. 2 trestného činu padělání a pozměňování peněz podle § 140, jde-li čin menší společenské nebezpečnosti a jeden se domnívá, že obecně by se mělo stanovit větší rozpětí sazeb a dolní hranice u kvalifikovaných skutkových podstat by se mohly snížit. Byl také vysloven názor, že sazba není rozhodná, neboť řada soudců má strach vůbec nějaký nepodmíněný trest uložit.

Rovněž **policisté** ve svých poznámkách (celkem 13) navrhuji zvýšení trestních sazeb, popřípadě zpřísnit postih. Jde zejména o trestné činy podle § 118, § 125, § 128, § 148, § 252a tr. zák. Jeden policista ani nevidí potřebu zvyšovat trestní sazby, je však třeba více zabírat majetek, jiný uvedl, že není nutno více kriminalizovat, ale důsledně stíhat a odsuzovat.

Tabulka č. 27

**Rozhodování soudů o trestných činech hospodářských
podle hlavy II. zvláštní části trestního zákona za období let 1999 – 2003**

	1999	2000	2001	2002	2003
Počet všech odsouzených osob v ČR	62 595	63 211	60 182	65 098	66 131
Počet osob odsouzených podle hlavy II.	1220 (2 %)	1631 (2,6 %)	1408 (2,4 %)	1452 (2,2 %)	1506 (2,3 %)
Trest NEPO celkem	144 (12 %)	119 (7 %)	123 (9 %)	110 (7 %)	115 (8 %)
NEPO do 1 roku	29 (20 %)	29 (24 %)	22 (18 %)	18 (16 %)	17 (15 %)
Přes 1 r. do 5 roků	77 (53 %)	51 (43 %)	64 (52 %)	58 (53 %)	46 (40 %)
Přes 5 r. do 15 roků	38 (26 %)	39 (33 %)	37 (30 %)	34 (31 %)	52 (45 %)
Trest PO	609 (50 %)	908 (56 %)	852 (61 %)	1007 (69 %)	1072 (71 %)
Peněžitý trest celkem	462 (38 %)	521 (32 %)	327 (23 %)	262 (18 %)	209 (14 %)
a) peněžitý trest uložený samostatně	354 (29 %)	413 (25 %)	247 (18 %)	186 (13 %)	138 (9 %)
b) peněžitý trest uložený ve spojení s jiným trestem	108	108	80	76	71
Zákaz činnosti celkem	74 (6 %)	69 (4 %)	74 (5 %)	89 (6 %)	97 (6 %)
Obecně prospěšné práce	18 (1,5 %)	69 (4 %)	72 (5 %)	48 (3 %)	72 (5 %)
Jiný trest	83	101	87	67	193
Upuštěno od potrestání	11	21	27	31	40
Zproštěno obžaloby	129	264	414	432	538
Zastaveno trest. stíhání	78	86	117	164	234

Tabulka č. 28

Tresty uložené soudy v ČR v roce 2003 za vybrané trestné činy hospodářské z hlavy II. zvláštní části trestního zákona

Trestný čin	Odsouz. celkem osob	NEPO	PO	Obecně prospěšné práce	Peněžitý trest celkem	Zákaz činnosti celkem	Upuštěno od potrestání	Zproštění obžaloby
§ 118	57	5	38 67 %	6	6	4	2	9
§ 121	2	-	-	-	2	-	-	1
§ 124	8	-	3	1	6 75 %	2	4 vyhoštění	0
§ 125	91	1	69 76 %	7	12 13 %	11 11 %	2	18
§ 126	105	-	83 79 %	6	16 15 %	6	-	14
§ 127	5	-	1	-	1	-	3	2
§ 128	12	4	4	-	6 50 %	4 33 %	-	13
§ 140	106	46 43 %	53 50 %	6	3	5	-	18
§ 145a	3	-	-	2	1	-	-	0
§ 147	437	2	408 93 %	11	9	8	10	263
§ 148	356	51 14 %	275 77 %	5	51 14 %	52 15 %	13	135
§ 148a	37	2	17 46 %	1	11 30 %	-	-	5
§ 149	5	-	3	-	1	-	1	10
§ 150	144	2	43 30 %	13	46 32 %	2	4	17
§ 151	2	-	-	1	1	-	-	2
§ 152	126	2	70 56 %	11	36 29 %	3	2	20

Tabulka č. 29

Tresty uložené soudy v ČR v roce 2003 za vybrané trestné činy proti majetku z hlavy IX. trestního zákona

Trestný čin	Odsouz. celkem osob	NEPO	PO	Obecně prospěšné práce	Peněžitý trest celkem	Zákaz činnosti celkem	Upuštěno od potrestání	Zproštění obžaloby
§ 248	2577	143 6 %	1915 74 %	369 14 %	93	123	77	345
§ 250	5575	590 11 %	3866 69 %	729 13 %	195	147	241	572
§ 250a	242	8	179 74 %	19	50 21 %	5	7	67
§ 250b	2686	106 4 %	2001 74 %	440 16 %	60	9	87	58
§ 251a	6	-	3	2	-	-	-	5
§ 253	4	-	2	-	2	-	-	6
§ 255	38	1	33 87 %	-	6	4	3	45
§ 256	76	6	55 72 %	4	8	3	5	21
§ 256a	32	-	31 97 %	-	2	1	1	7
§ 256b	0	-	-	-	-	-	-	-
§ 256c	2	1	-	-	1	1	-	-

Poznámky k tabulkám č. 27, 28, 29:

Tabulka č. 27 podává přehled o rozhodování našich soudů o všech trestných činech hospodářských podle hlavy II. zvláštní části trestního zákona za období let 1999 - 2003. Jsou uvedeny počty pravomocně odsouzených osob za jednotlivé roky sledovaného období a tresty, které byly za vyjmenované trestné činy uloženy, jakož i počty osob, u nichž soud od potrestání upustil, počty osob, které obžaloby zprostil a počty osob, jejichž trestní stíhání soud zastavil.

Podíl trestných činů hospodářských podle hlavy II. zvláštní části trestního zákona na celkové kriminalitě, měřeno počtem odsouzených osob, je poměrně malý. Ve sledovaném období se podíl těchto odsouzených pohyboval v rozmezí od 2 % do 2,6 % z počtu všech osob odsouzených za všechny trestné činy. Je však třeba vidět, že hospodářská kriminalita není postihována jen podle skutkových podstat obsažených v hlavě II. zvláštní části trestního zákona, ale především též podle skutkových podstat trestných činů proti majetku, obsažených v hlavě IX. zvláštní části trestního zákona.

Pokud jde o **tresty**, vyplývá z tabulky, že daleko nejčastěji ukládaným trestem za trestné činy hospodářské podle hlavy II. zvláštní části trestního zákona je **podmíněný trest odnětí svobody**, přičemž jeho podíl se ve sledovaném období každoročně zvyšoval.

Zatímco v roce 1999 činil podíl tohoto trestu rovných 50 %, v roce 2003 dosahoval již 71 %.

Naproti tomu podíl **nepodmíněného** trestu odnětí svobody se výrazněji nemění a v posledních čtyřech letech se ustálil na přibližně 8 % ze všech uložených trestů. Zajímavé je, že ve větším počtu byly ukládány tresty spíše přísnější, např. v roce 2003 pouze 17 osobám byl uložen nepodmíněný v délce do jednoho roku, avšak 46 osobám v délce od jednoho roku do pěti roků a 52 osobám v rozmezí od 5 do 15 roků. V těchto případech převážně jde o závažné trestné činy (zejména padělání a pozměňování peněz podle 140 tr. zák. a trestný čin zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 odst. 4 tr. zák.).

Poněkud zarážející je výrazný pokles počtu uložených trestů **peněžitých**, jak ukazují následující údaje: v roce 1999 bylo uloženo celkem 462 peněžitých trestů (38 % ze všech odsouzených), kdežto v roce 2003 se jednalo již jen o 209 těchto trestů (14 % ze všech odsouzených). Přitom nutno vidět, že ve stejném období se zvýšil počet osob odsouzených pro trestné činy podle hlavy II. zvláštní části trestního zákona a to z 1220 v roce 1999 na 1506 v roce 2003.

Počet uložených trestů obecně prospěšných prací je poměrně malý a jejich podíl se pohybuje v rozmezí od 3 do 5 %. Ustálený je též podíl trestů zákazu činnosti (4 až 6 %). Soustavně se rovněž zvyšoval počet osob, u nichž soud upustil od potrestání (z 11 případů v roce 1999 na 40 v roce 2003).

Tabulky č. 28 a 29 uvádějí údaje o trestech uložených soudy v ČR v roce 2003 za vybrané trestné činy hospodářské z hlavy II. a trestné činy proti majetku z hlavy IX. zvláštní části trestního zákona.

Jak již bylo konstatováno v poznámce k tabulce č. 27, nejčastěji ukládaným trestem za **trestné činy hospodářské** podle hlavy II. zvláštní části trestního zákona byl **podmíněný** trest odnětí svobody. Vůbec nejčastěji byl tento trest uložen za trestný čin podle § 147 (93 % odsouzených), dále následuje trestný čin podle § 126 (79 %), podle § 148 (77 %) a podle § 125 (76 %).

Naproti tomu **nepodmíněný** trest odnětí svobody byl u většiny trestných činů podle hlavy II. zvláštní části trestního zákona ukládán spíše ojediněle. Jsou však výjimky, kdy i nepodmíněný trest byl ukládán často nebo velmi často. Šlo o trestný čin padělání a pozměňování peněz podle § 140, kde nepodmíněný trest byl uložen 46 osobám, což představuje 43 % z celkového počtu všech osob odsouzených pro tento trestný čin. Vysoké procento nepodmíněných trestů je dáno již samotnou zákonnou trestní sazbou, která je u tohoto trestného činu velmi přísná.

Druhým takovým trestným činem je zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148. Nepodmíněný trest byl uložen 51 osobám, tj. 14 % ze všech odsouzených pro tento trestný čin. Nepodmíněný trest byl ukládán především při kvalifikaci podle odst. 4 ustanovení § 148, tj. v případě způsobení škody velkého rozsahu, kde zákonná trestní sazba činí pět až dvanáct let odnětí svobody.

Také u **trestných činů proti majetku** podle hlavy IX. zvláštní části trestního zákona, jak je patrné z tabulky č. 29, byl nejčastěji ukládaným trestem **podmíněný** trest odnětí svobody. Pokud jde o **nepodmíněný** trest odnětí svobody, tento byl ukládán především osobám odsouzeným pro trestné činy podvodu podle § 250, zpronevěry podle § 248,

pojistného podvodu podle § 250a, úvěrového podvodu podle § 250b, byla-li těmito trestnými činy způsobena škoda velkého rozsahu a tím pádem použita kvalifikace podle nejvyššího odstavce skutkové podstaty těchto trestných činů se zákonnou trestní sazbou pět až dvanáct let odnětí svobody.

Z ostatních trestů byl ukládán trest peněžitý, v menším počtu jako trest samostatný a ve větším počtu jako trest uložený ve spojení s jiným trestem.

U některých trestných činů jsou poměrně vysoké počty osob, které byly obžaloby **zproštěny**. V roce 2003 tak tomu bylo zejména u trestného činu porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255, kde bylo více osob zproštěno obžaloby (45) než odsouzeno (38), dále u trestného činu poškozování věřitele podle § 256 (zproštěno 21), neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti podle § 147 (zproštěno 263) a trestného činu krácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 (zproštěno 135).

Pokud jde o poznatky získané z analyzovaných **trestních spisů**, bylo ve zkoumaných 115 případech uloženo 48 **nepodmíněných** trestů odnětí svobody. Nepodmíněné tresty odnětí svobody byly uloženy za trestné činy porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou podle § 124, porušení povinnosti v řízení o konkursu podle § 126, zneužívání informací v obchodním styku podle § 128, zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148, maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171, zpronevěry podle § 248, podvodu podle § 250, podílnictví podle § 251, poškozování věřitele podle § 256 trestního zákona.

Nepodmíněné tresty odnětí svobody byly uloženy v následující výši:

5 měsíců	1 odsouzenému	- § 126
8 měsíců	1 odsouzenému	- § 171
10 měsíců	1 odsouzenému	- § 251
1 rok	1 odsouzenému	- § 124
3 roky	1 odsouzenému	- § 248
4 roky	1 odsouzenému	- § 248
4 roky, 6 měsíců	2 odsouzeným	- § 248, § 256
5 roků	15 odsouzeným	- § 128, § 148, § 248, § 250
5 roků, 2 měsíce	1 odsouzenému	- § 248
5 roků, 3 měsíce	1 odsouzenému	- § 250
5 roků, 6 měsíců	3 odsouzeným	- § 248, § 148, § 250
6 roků	8 odsouzeným	- § 148, § 250
7 roků	7 odsouzeným	- § 148, § 256, § 250
8 roků	1 odsouzenému	- § 248
9 roků	3 odsouzeným	- § 250
10 roků	1 odsouzenému	- § 248

Ve větší míře byly pachatelům těchto trestných činů ukládány tresty odnětí svobody **podmíněně odložené** podle § 58 a násl. tr. zák. a to celkem v 63 případech.

V žádném zkoumaném případě nebyla uložena přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti podle § 59 odst. 2 tr. zák. a také ani v jednom případě nebyl uložen podmíněný trest s dohledem podle § 60a tr. zák.

Naopak byla využita možnost uložení jiných trestů podle § 27 tr. zák. **Trest zákazu činnosti** podle § 49 trestního zákona byl uložen 34 obžalovaným (jednalo se o trest za spáchání trestných činů neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti podle § 147, zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148, zpronevěry podle § 248, podvodu podle § 250, porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255 a poškozování věřitele podle § 256 trestního zákona), **peněžitý trest** byl uložen 17 obžalovaným (jednalo se o trest za spáchání trestných činů neoprávněného podnikání podle § 118, porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou podle § 124, zkrácení údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125, zneužívání informací v obchodním styku podle § 128, neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti podle § 147, porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi podle § 152, zpronevěry podle § 248 a podvodu podle § 250 trestního zákona), **trest obecně prospěšných prací** podle § 45 byl uložen 8 obžalovaným (za spáchání trestných činů porušení povinnosti v řízení o konkursu podle § 126 a zneužívání informací v obchodním styku podle § 128, porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou podle § 124, porušení předpisů o nálepkách k označení zboží podle § 148a. Trest **propadnutí majetku** podle § 51 trestního zákona byl uložen 11 obžalovaným za trestný čin porušování autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi podle § 152 a trestný čin porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou podle § 124 tr. zák.

Osm obžalovaných pro trestné činy zkrácení údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125, neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti podle § 147, zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 a podvodu podle § 250 bylo obžaloby zproštěno.

Odvolání

Odvolání bylo podáno v 55 případech a to u trestných činů neoprávněného podnikání podle § 118 (1x), porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou podle § 124 (1x), zkrácení údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125 (2x), zneužívání informací v obchodním styku podle § 128 (2x), zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 (8x), padělání a pozměňování veřejné listiny podle § 176 (1x), zpronevěry podle § 248 (7x), podvodu podle § 250 (27x), porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255 (1x) a poškozování věřitele podle § 256 (5x).

Z tohoto počtu 55 podaných odvolání soud vyhověl 30 odvoláním. Trest byl na základě odvolání snížen v 25 případech (jednalo se o trestné činy podle § 125, podle § 148, podle § 248, podle § 250, § 255 a podle § 256. Naopak ke zvýšení trestu v neprospěch odsouzeného došlo v 5 případech, a to u § 250 a § 248.

Nárok na náhradu škody u soudu nebyl uplatněn ve 12 případech. Jednalo se o projednávané trestné činy podle § 256 (1x), § 250 (5x), § 247 (1x), § 248 (1x), § 148 (2x), § 128 (2x).

Pokud byl nárok na náhradu škody řádně a včas uplatněn, tak v 19 případech soud v odsuzujícím rozsudku uložil povinnost, aby škoda byla poškozeným nahrazena, a to u trestných činů podle § 124 (1x), § 147 (3x), § 148 (1x), § 152 (1x), § 248 (3x), § 250 (6x), § 255 (1x), § 256 (3x).

Celkem ve 29 případech soud odkázal poškozené se svým nárokem na občanskoprávní řízení. V ostatních případech nebylo možno z trestního spisu o náhradě škody nic zjistit.

Shrnující poznámka :

- Většině respondentů (55 %) se současná praxe při ukládání trestů za hospodářskou trestnou činnost jeví jako spíše mírná či příliš mírná a naopak k názoru, že současná praxe je příliš přísná či spíše přísná, se přiklonilo pouze 5 % respondentů (12 soudců, žádný státní zástupce a žádný policista). Za vyhovující považuje současnou praxi necelá třetina respondentů (32 %).
- Téměř dvě třetiny respondentů doporučují více než dosud využívat vůči pachatelům hospodářské trestné činnosti některý z trestů nespojonych s odnětím svobody, především trest propadnutí majetku a trest peněžitý.
- Minimálně dvě třetiny respondentů se domnívají, že pro prevenci hospodářské trestné činnosti je účinné využívat netrestní sankce ukládané ve správním řízení.
- Dvě třetiny respondentů se nedomnívají, že je třeba měnit stávající sazby trestů odnětí svobody u skutkových podstat týkajících se hospodářské trestné činnosti. Pokud projevíli názor na změnu trestních sazeb, v naprosté většině navrhuji stávající sazby zvýšit, zejména u trestných činů, jimiž jsou způsobovány velmi vysoké škody.
- Podíl odsouzených pachatelů trestných činů hospodářských podle hlavy II. zvláštní části trestního zákona na celkové kriminalitě v ČR je poměrně malý. V období let 1999 - 2003 se pohyboval v rozmezí od 2 % do 2,6 %. Hospodářská trestná činnost je však postihována též podle skutkových podstat trestných činů proti majetku, obsažených v hlavě II. zvláštní části trestního zákona.
- Nejčastěji ukládaným trestem je podmíněný trest odnětí svobody. U trestných činů hospodářských podle hlavy II. zvláštní části se jeho podíl se zvýšil z 50 % v roce 1999 na 71 % v roce 2003.
- Nepodmíněný trest odnětí svobody je ukládán převážně jen u nejzávažnějších trestných činů, v ostatních případech pouze ojediněle.
- V posledních pěti letech došlo k výraznému poklesu trestů peněžitých, uložených za trestné činy hospodářské podle hlavy II. zvláštní části trestního zákona. Jejich podíl se snížil z 38 % v roce 1999 na 14 % v roce 2003.
- Tresty zákazu činnosti a obecně prospěšných prací jsou ukládány poměrně zřídka a skladbu trestů nijak výrazněji neovlivňují.

IX. PROBLEMATIKA VYBRANÝCH NOREM Z NETRESTNÍ OBLASTI

Intenzita a rozsah hospodářské trestné činnosti ovlivňuje zásadním způsobem kvalitu života společnosti. Kromě jiných aspektů se hospodářská trestná činnost dotýká základních příjmových složek státu (daní, cel, poplatků), jejichž ohrožení zpochybňuje dlouhodobě a kvalitní fungování státního mechanismu.

Význam trestního práva obecně a s plným dopadem i v ekonomice spočívá v tom, že již sama pohrůžka trestem působí jako významný faktor pro plnění právních povinností. Odhalování a trestání protiprávních jednání uvedený preventivní účinek pohrůžky trestem podporuje a naopak nedostatečná činnost orgánů činných v trestním řízení prevenci kriminality snižuje.

*Trestní právo samo o sobě není způsobilé odstranit nebo zabránit jevům tvořícím kriminalitu v ekonomice. Působí jen jako podpůrný a nenahraditelný prostředek ochrany ekonomických vztahů.*²⁹

V kauzách ekonomické kriminality máme co do činění s porušováním norem z netrestní hospodářské oblasti, kdy určitá předmětná záležitost přechází z oblasti správní do oblasti trestní. Každé porušení netrestní normy se však automaticky nestává trestným činem - může jít pouze o přestupek nebo o jiný správní delikt. V netrestních normách však zpravidla nejsou uvedeny sankce za porušení vlastní normy. Takový stav je škodlivý nejen objektivně, ale vede i k posunu subjektivního pohledu občanů na prosazování legálních způsobů hospodářských aktivit a vymahatelnost práva vůbec.

Specifickou oblastí jsou aktivity tzv. „na hraně zákona“, které jsou obecně vnímány jako nesprávné jednání, nicméně nejsou zákonem postihovány. Je proto důležité věnovat se i oblasti netrestních norem a pokusit se upozornit na jejich slabá místa - ať už jednotlivých norem samotných nebo jejich provázanosti s jinými normami, a - pokud je to možné - také se zabývat reálným ekonomickým a společenským dopadem, které porušování norem přináší.

Netrestní normy můžeme v hospodářské oblasti rozdělit zhruba na ty, které upravují obecné podmínky pro všechny podnikatelské subjekty (např. obchodní zákoník, živnostenský zákon, zákon o konkursu a vyrovnání, daňová a účetní legislativa apod.), a na normy, které se specificky vztahují k předmětu podnikání (např. zákon o investičních společnostech, zákon o spořitelních a úvěrních družstvech, stavební zákon, autorský zákon apod.). Jde o problematiku velmi rozsáhlou. Pro potřeby stávající fáze výzkumu, která je v této oblasti pokusem o první přiblížení se souvislostem netrestní ekonomické legislativy a trestního postihu za závažná porušení právních principů hospodářských vztahů, je vhodné zaměřit se na ty netrestní normy, které považujeme za důležité a aktuálně nosné s tím, že stav a vývoj některých netrestních norem byl již zmíněn v předchozích kapitolách, týkající se hospodářské kriminality, resp. bankovníctví.

IX. 1. Obchodní zákoník a jeho novely jako příklad vývoje netrestní normy

Základní právní úprava hospodářských vztahů je obsažena v obchodním zákoníku č. 513/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Pokud bychom uvažovali o obchodování

jako o činnosti, jejíž pravidla byla dodržována v podstatě dobrovolně těmi subjekty, kteří se jí věnovali, pak je evidentní, že tato pravidla existovala mnohem dříve, než jakékoli psané právo vůbec. „*Dějiny psaného obchodního práva jsou jen dějinami snahy ovlivnit volné a svobodné podnikání ve prospěch státní moci. Jsou tedy dějinami pronikání práva veřejného do práva soukromého a jeho eventuelního vytěsňování. Obchodní zákoníky (nejen obchodní, ale každé zákoníky) jsou pak odrazem těchto snah.*“³⁰ Překračování a nedodržování těchto pravidel ve vzájemném vztahu mezi obchodujícími subjekty pak bylo sankcionováno především jimi samotnými, a stát (zákonodárce) byl jak vůči pravidlům, tak vůči subjektům i konkrétní podobě sankcí více či méně neúčastný.

Mezi prvními psanými právními normami, které začaly platit na území dnešní České republiky, byl občanský zákoník (Obecný zákoník občanský č. 946/1811 říš. zák. ze dne 1. června 1811), trestní zákon (Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích č. 117/1852 říš. zák. ze dne 27. května 1852 a obchodní zákoník (Všeobecný zákoník obchodní č. 1/1863 říš. zák. ze dne 17. prosince 1862). Spolu s tím, jak byly téměř současně uvedeny občanský a obchodní zákoník v platnost, paralelně začala probíhat (a dosud probíhá) diskuse právních teoretiků, zda má tento historicky nastolený dualismus své oprávnění. Někteří politici a legislativci považovali oddělení obou kodexů vždy za přezřilé.

V období před druhou světovou válkou se v Československé republice pracovalo na sestavení nového občanského zákoníku, který byl jako jediná norma přijat až po nástupu nového režimu (přejaté zákoníky byly zrušeny); byl však poznamenán začleněnými ideovými formulacemi. V šedesátých letech pak došlo k další zvláštnosti, neboť na rozdíl od původního dualismu došlo dokonce k „roztrojení právní cesty“³¹ - občanský zákoník pojednával závazkovou část (např. oblast bydlení, koupě v obchodě, služby), hospodářský zákoník č. 109/1964 Sb. upravoval vztahy podniků v rámci řízení národního hospodářství a nově ustanovený zákoník mezinárodního obchodu č. 101/1963 Sb. reflektoval existenci ekonomických vztahů se zahraničím.

Cesta k tržnímu hospodářství vyžadovala po roce 1989 i odpovídající právní úpravu, zejména sjednocení vztahů vůči subjektům v tuzemsku a v zahraničí, zrovnoprávnění různých typů vlastnictví a jejich jednotnou právní ochranu. To vyústilo v návrh a přijetí zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku. Mj. vycházel ze zásady, že: „... základ úpravy majetkoprávních vztahů je obsažen v občanském zákoníku jako obecném právním předpisu, vůči němuž bude mít obchodní zákoník povahu zvláštního právního předpisu. Proto občanský zákoník bude rozhodný pro řešení těch právních otázek, které obchodní zákoník nebude upravovat.“³² Nový obchodní zákoník provázelo téměř „legislativní zemětřesení“: Jeho přijetím bylo zrušeno zhruba 80 dosavadních právních předpisů, a to jak zmíněný hospodářský zákoník a zákoník mezinárodního obchodu, tak řada zákonů a předpisů spojených s opouštěným hospodářským režimem, jako byl např. zákon č. 67/1989 Sb., o národohospodářském plánování, zákon č. 173/1998 Sb., o podniku se zahraniční majetkovou účastí, řada zákonů o družstevnictví a mnoho dalších souvisejících předpisů.

²⁹ Rozum J. a kol.: Trestní právo a ekonomická kriminalita. IKSP, Praha 2001, str. 3

³⁰ Raban, P.: České obchodní právo, stav a jeho perspektivy. Obchodní zákoník., Praha 2002, str. 11

³¹ Raban, P.: České obchodní právo, stav a jeho perspektivy. Obchodní zákoník. Praha 2002, str. 15

³² Obchodní zákoník se zpracovanou důvodovou zprávou, 1991, str. 8

Obchodní zákoník je typem zákona *soukromoprávního*; právní postavení podnikatelů však významně definují i předpisy *veřejného práva* - živnostenský zákon, zákon na ochranu spotřebitele, specificky pak zákon o bankách, zákon o pojišťovnictví a další. Vztah k občanskému zákoníku je klíčový zvláště v případech, kdy podnikatel podniká bez oprávnění, takže se chová v rozporu se zákonem, avšak jeho způsobilost uzavírat jednotlivé smlouvy není dotčena a tedy odpovědnost za uzavřenou smlouvu trvá. Druhá část zákoníku se věnuje obchodním společnostem a družstvům. „*Rostoucí moc obchodních společností a jejich skupin ohrožuje hospodářskou soutěž a v důsledku toho i celý demokratický společenský systém. Narůstá proto množství povinností těch subjektů, jejichž síla má z hlediska soutěžního význam. S tradičními soukromoprávními metodami na tomto úseku nelze v dnešní době vystačit.*“³³ Třetí část pak upravuje obchodní závazkové vztahy.

Obchodní zákoník byl poprvé novelizován již během roku 1992, a to dvakrát přímo a dvakrát nepřímo. Nejprve zákonem č. 264/1992 Sb.; tato novelizace byla potřebná vzhledem ke změně způsobu nabývání vlastnického práva k nemovitostem na základě smlouvy. Dále zákonem č. 591/1992 Sb., o cenných papírech, neboť jeho novou podobou byla dotčena ustanovení obchodního zákoníku o akciových společnostech; novela vyvolala právní problém, protože k 1.1.1993 tak platily ohledně cenných papírů dvě různé právní normy.³⁴ Nepřímé novely se v té době vztahovaly ke kontinuitě právních předpisů ČSFR v nově vzniklé ČR. V roce 1993 byl obchodní zákoník novelizován nejprve nepřímo zákonem č. 210/1993 Sb. (problematika převodu majetku státu na jiné osoby), posléze i přímo zákonem č. 286/1993 Sb. (problematika hospodářské soutěže). Do současnosti bylo realizováno 30 změn obchodního zákoníka; v roce 2000 to bylo 9 novel, v roce 2001 „jen“ 5 novel, a 8 novel v roce 2002.

Mezi novelami z roku 2001 byla i novela č. 501/2001 Sb. (tzv. technická novela), která byla na podzim roku 2002 rozhodnutím Ústavního soudu prohlášena za neústavní, neboť Sněmovna porušila ústavu, když už jednou přijatou novelu znovu projednávala a poslanci revokovali svoje hlasování a vypustili sporný paragraf o povinném odkupu akcií od drobných akcionářů.

IX. 2. Problémy netrestních norem a důsledky pro praxi

Jak bylo v předchozím textu nastíněno, je jedním z hlavních problémů častá novelizace zákonů. Obchodní zákoník je v tom jen jedním z příkladů netrestních norem, u nichž dochází četností novel k tomu, že situace je komplikovaná a nepřehledná, že se v ní těžko orientují i odborníci, a že předpokládat existenci pevně zakotveného právního vědomí obyvatel, podnikatelů i nepodnikatelů, lze jen těžko. Zvláště ta praxe novelizací, kdy je zákon měněn v rámci naprosto jiného a odlišného předpisu, je pro uživatele matoucí. Řada novel byla vedena snahou o formální přizpůsobení se směrnici Evropské unie, které samy jsou poznamenány kompromisností mezi právními systémy jednotlivých účastnických zemí. Ač jsou tyto systémy samy vnitřně konzistentní, podoba této konzistence je rozdílná. Jednotlivé výsledné evropské normy, právě jako

výsledky kompromisního jednání, pak už tuto vnitřní konzistenci mohou postrádat, a v konkrétní členské zemi mohou být považovány za rozporné s národní tradicí a autoritářské, případně až nepřátelské.

Dalším významným problémem, který se netrestní ekonomické normy snaží zachytit a řešit, je konfrontace hospodářských a společenských, majetkových a osobních zájmů. „Potřebujeme takové zákony, které nejen obsahově pochopíme, ale pochopíme je všichni stejně, tj. shodneme se na jejich interpretaci. (...) To, co všichni chtějí ze všeho nejméně, je se soudit, nezávisle na tom, jak rychle to bude. Přitom zdrcující většina lidských aktivit, lhostejno zda podnikatelských, zaměstnaneckých nebo třeba spotřebitelských, má povahu právního vztahu, tedy je regulována zákonem.“³⁵ Pokud jsou normy jednotlivým subjektům vnucovány, často i v rozporu s odbornými závěry (jakým je např. ekonomická teze o optimálním zdanění), jsou vždy a stále vynalézavěji nacházeny způsoby, jak tyto normy obcházet, nebo normy prostě nejsou vědomě dodržovány a často jsou i vědomě přehlíženy těmi orgány, které by měly jejich dodržování kontrolovat a nedodržování sankcionovat.

Komplikovanost a nepřehlednost právní úpravy podnikání, spolu s často až diskriminačními opatřeními vůči zejména malým a začínajícím podnikatelům (problematika vstupu do odvětví, problémy se zápisem do obchodního rejstříku apod.) vedou k odlivu hospodářské činnosti do tzv. šedé ekonomiky,³⁶ jejíž existence je snad nejvýznamnějším celospolečenským důsledkem i důkazem nefunkčnosti systému právních norem, které upravují principy ekonomického chování. U šedé ekonomiky nejde o aktivity, které by naplňovaly podstatu trestných činů, ale o aktivity na hranici zákona nebo těsně za hranicí zákona. Motívem pohybu v šedé ekonomice se stává individuální ekonomická výhoda pro každého účastníka takové ekonomické transakce; realizaci této výhody však nabízející i poptávající rezignuje na potřebu zachovávat ve vzájemných vztazích platný právní rámec. Tím se tyto dohody stávají skutečně společensky nebezpečnými a destabilizujícími.

Celospolečenským procesem byla tzv. „třetí vlna privatizace“, z hlediska vztahu k netrestním normám navázaná na ustanovení obchodního zákoníku ohledně povinné nabídky převzetí. Hraje zde klíčovou roli cena, za kterou je akcionář na základě povinné nabídky k převzetí akcie vykoupil. Při koupi kontrolního balíku nakupuje za cenu vyšší než obvyklou, a to zpravidla před vyhlášením povinné nabídky. Jakmile dosáhne žádoucího počtu akcií (procenta), které mu umožní kontrolu nad společností, přestane mít o další nákup zájem a nevýkoupené akcie se tak stávají prakticky bezcennými; jejich cena na trhu prudce klesne. Takové chování bylo v polovině 90. let zákonem nepostižitelné a umožnilo různým finančním skupinám získat rozhodující vliv v celé ekonomice. Jako vedlejší produkt těchto aktivit se řada firem a společností dostala do úpadku, jehož konkrétním dopadem nebyly ani tak ztráty akcionářů (držitelů investičních kuponů, tzv. DIKů), ale ztráta pracovních příležitostí a zvýšená nezaměstnanost.

³³ Polákánová, I.: Komentář k obchodnímu zákoníku. II. část, Linde Praha, a.s. Praha 1995, str. 18

³⁴ Dědič, J., Kopáček, L.: Obchodní zákoník. Úvodní komentář ke IV. vydání obchodního zákoníku. Nakladatelství Prospektum, Praha 1995.

³⁵ Sokol, T.: Deset let Ústavy ČR, deset let práva v České republice. Ročenka HN 2003. Praha 2003, str. 156

³⁶ Pro úplnost dodejme, že existuje i tzv. černá ekonomika, která je založena na nelegálních kriminálních aktivitách přinášejících ekonomický efekt (prostituce za úplatu, nelegální migrace, obchod s lidmi, distribuce drog).

IX. 3. Empirické poznatky

V této pasáži budou vyhodnoceny empirické poznatky o souvislostech netrestních právních norem, které upravují ekonomické vztahy a hospodářské trestné činnosti. První část je věnována poznatkům z práce orgánů činných v trestním řízení (policie, státní zástupci, soudci), druhá část zpracovává informace z podnikatelského prostředí, třetí část poskytne údaje o činnosti kontrolních orgánů státní správy a o některých netrestních sankcích, a ve čtvrté části se vyjádříme k návaznosti trestních sankcí na netrestní normy.

a) Policie, státní zástupci, soudci

Zdrojem dat pro tuto část práce bylo dotazníkové šetření k problematice hospodářské trestné činnosti, které IKSP provedl v rámci tohoto výzkumu v roce 2003. Celkem odpovědělo 219 respondentů, z toho 32 policistů, 82 státních zástupců a 105 soudců. Na souvislosti s netrestní legislativou byly zaměřeny 4 problémové okruhy. Odpovědi prezentujeme v níže uvedené části textu.

Tabulka č. 30

Největší problémy při postihu hospodářské trestné činnosti

Odpovědi	počet odpovědí (absolutní četnosti)		
	policisté (N=32)	státní zástupci (N=82)	soudci (N=105)
nesnadné dokazování	16	55	60
velká náročnost na odbornou orientaci v hospodářské problematice	16	46	64
velký rozsah materiálů	13	15	50
přílišná komplikovanost netrestní legislativy	9	25	37
složitost a nesnadná právní kvalifikace případů	0	37	27

Pozn.: Respondenti mohli zvolit maximálně 3 možnosti z 10 nabízených formulací plus jedné volné odpovědi, kterou si případně formulovali sami. Součty ve sloupcích jsou proto vyšší než celkový počet respondentů.

Odpověď vztahující se k netrestní legislativě jako faktoru znesnadňujícímu postihování hospodářské kriminality se objevovala poměrně často. Ze srovnání vyplývá, že orgány činné v trestním řízení řadí na 4. místo ve výčtu problémů výslovně komplikovanost netrestní legislativy. Ve volných odpovědích poukázal jeden respondent z řad státních zástupců na nekvalitní netrestní legislativu, na četnost novelizací a na nejednoznačný výklad netrestních právních norem. Celkově považuje netrestní legislativu za problém při postihu hospodářské trestné činnosti 71 respondentů, tj. 32,4 %.

Tabulka č. 31

Názory na preventivní účinek většího využívání netrestních sankcí ukládaných ve právním řízení

Odpovědi	počet odpovědí (absolutní četnosti)		
	policisté (N=32)	státní zástupci (N=82)	soudci (N=105)
ano, bylo by to účinné	20	63	65
ne, nepovažuji za účinné	10	12	32
nevím, nedovedu posoudit	2	7	10

Z celkového počtu 219 respondentů odpovědělo 44,3 %, že by větší využití netrestních sankcí bylo pro prevenci hospodářské kriminality rozhodně účinné, a 23,3 % respondentů se domnívá, že by to bylo spíše účinné. Ve smyslu spíše neúčinnosti odpovědělo 8,2 % respondentů a 16 % nepovažuje větší využívání netrestních sankcí za účinné preventivní opatření hospodářské kriminality. Necelých 9 % neví nebo věc nedovede posoudit.

Dalším problémovým okruhem bylo posouzení možných souvislostí mezi kvalitou netrestních právních norem upravujících vztahy mezi ekonomickými subjekty (právo obchodní, finanční atd.) a výskytem hospodářské trestné činnosti. K tomuto problému se 72,1 % respondentů vyjádřilo tak, že míra výskytu ekonomické kriminality může být kvalitou netrestních norem výrazně ovlivněna; dalších 21,5 % odpovědělo, že výskyt hospodářské trestné činnosti může být kvalitou netrestních norem ovlivněn částečně. K pozitivnímu vlivu se tak vyslovila značná převaha respondentů (93,6 %).

Vzhledem k tomu, že však jde (opět v převážné míře) o neoborníky v hospodářské legislativě, je třeba odpovědi hodnotit s odstupem. U této otázky totiž jen 2,3 % respondentů připustilo, že věc nedovedou posoudit, tj. 97,7 % se domnívá, že jsou s to věc posuzovat, současně přitom v dotazníku uváděli, že se potýkají s odbornou náročností, komplikovaností, nejednoznačností a nedostatky v kvalitě netrestních norem. Rovněž si připomeňme, že v odpovědích na první otázku obdobnou prioritou netrestní legislativě nepřisoudili.

Tabulka č. 32

Názory na úroveň české netrestní legislativy upravující vztahy mezi ekonomickými subjekty

Odpovědi	počet odpovědí (absolutní četnosti)		
	policisté (N=32)	státní zástupci (N=82)	soudci (N=105)
netrestní legislativa je na špatné úrovni	3	6	15
netrestní legislativa trpí řadou nedostatků	24	54	61
netrestní legislativa trpí dílčími nedostatky	3	15	11
úroveň netrestní legislativy je dobrá	0	1	2
nevím, nedovedu posoudit	2	6	16

Při hodnocení úrovně české netrestní legislativy z hospodářské oblasti se nejčastěji objevoval názor, že netrestní legislativa trpí řadou nedostatků; že je úroveň netrestní legislativy dobrá, se nedomnívá téměř nikdo. Volnou odpověď doplnilo 10 respondentů (3 policisté, 5 státních zástupců, 2 soudci). Objevil se zde názor o nutnosti rekodifikace ve smyslu sloučení občanského zákoníku, obchodního zákoníku a občanského soudního řádu spolu s požadavkem odstranit duplicitně upravené skutečnosti; stížnost na komplikovanost netrestní legislativy; upozornění na nezřídka velmi neprovázané změny právních předpisů, kdy se v řadách novelizací lze jen obtížně orientovat; byla konstatována nepřehlednost legislativy i pro komerční právníky; neúčinný postup specializovaných institucí; v neposlední řadě poukaz na to, že problémem je spíše dodržování platné právní úpravy a sankcionování (např. ve správním řízení), a dále nevymahatelnost sankcí. Respondenti zde však k sobě byli také kritičtější (a objektivnější), a 11 % z nich přiznává, že neví a věc nedovede posoudit.

Můžeme shrnout, že stav netrestní legislativy sám o sobě není považován za rozhodující příčinu ekonomické kriminality, ale že její nepřehlednost, komplikovanost a odborná náročnost pro orgány činné v trestním řízení vede k nežádoucímu stavu, co se týká délky soudního projednávání složitých hospodářských trestních věcí.

b) Podnikatelé

Pramenem pro tuto část byly podklady Hospodářské komory České republiky z dotazníkového šetření „Průzkum kvality podnikatelského prostředí 2002“, kterého se ve spolupráci se Sdružením středního podnikatelského stavu zúčastnilo 529 respondentů. Průzkum se týkal čtyř oblastí, které jsou pro podnikání klíčové - právo, státní správa, finance, daně. Tento průzkum byl proveden už podruhé, a tam, kde byla formulace otázek totožná, je možné i srovnání se situací v roce 2001. Respondenti mohli volit ze 4 odpovědí typu „neuspokojivý (špatný)“, „spíše neuspokojivý (spíše špatný)“,

„spíše uspokojivý (spíše dobrý)“ a „uspokojivý (dobrý)“. Názor bylo možné doplnit i o volnou odpověď. V konečném hodnocení bylo zpracováno 469 dotazníků, z nichž 31,7 % (25,0 % v roce 2001) bylo od malých firem s počtem zaměstnanců do 49 osob, 23,4 % (33,9 % v roce 2001) od středních firem s počtem zaměstnanců do 249 osob, 20,3 % (17,7 % v roce 2001) od mikrofirem s počtem zaměstnanců do 9 osob, 14,7 % (18,5 % v roce 2001) od velkých firem s počtem zaměstnanců 250 a více osob, a 4,5 % (4,9 % v roce 2001) od samostatně podnikajících fyzických osob.

Právní úprava podmínek pro podnikání a její přehlednost je samotnými podnikateli hodnocena negativně. Většina, konkrétně 57,9 % respondentů, má platnou právní úpravu za spíše nepřehlednou (53,2 % v roce 2001). Poněkud se také zvýšil podíl těch, kteří ji považují za zcela nepřehlednou (ze 13,4 % v roce 2001 na 14,0 %). Dvě třetiny se domnívají, že situace se nemění, zatímco čtvrtina je toho názoru, že došlo ke zhoršení. Nějaké zlepšení vnímá pouze necelá desetina.

Byla hodnocena také *důležitost jednotlivých okruhů právní úpravy*. Z hlediska podnikatelské činnosti je nejzávažnější oblastí ochrana práv věřitele, kterou na první místo řadí zhruba polovina respondentů (47,9 %, v roce 2001 51,3 %). Druhé místo připadá daňové legislativě - za nejzávažnější ji považuje pětina dotázaných (19,1 %, v roce 2001 20,3 %). Desetina respondentů označila za nejzávažnější obchodní právo (12,9 %, v roce 2001 10,3 %). Mezi další oblasti právní úpravy ekonomických vztahů, které jsou podnikateli považovány za nejdůležitější, jsou pracovní právní vztahy, správní řízení, vlastnická práva a smluvní vztahy.

Do *přípravy právních norem, které upravují podmínky podnikání*, je podle vlastního názoru na věc podnikatelská veřejnost zapojena spíše nedostatečně; toto zapojení je nesystematické a pouze příležitostné. Podle výsledků průzkumu tento názor zastává 61,4 % (59,4 % v roce 2001) respondentů. Zhruba třetina má přitom zato, že zapojení do příprav norem pro právní úpravu podnikání je ze strany podnikatelů samotných zcela nedostatečné. Tento názor se zdá být v rozporu s obecně přijímanou tezí o velké váze lobování podnikatelských kruhů v Poslanecké sněmovně při přijímání nových zákonů, a pokud by bylo vůbec myslitelné a proveditelné zabývat se bližšími podrobnostmi legislativního procesu, výsledky by byly jistě zajímavé.

Rovněž při hodnocení toho, jak jsou *při přípravě právních norem využívány názory podnikatelské veřejnosti* na zamýšlenou normou (nebo novelou) upravované skutečnosti, jsou podnikatelé skeptičtí. Domnívají se, že jejich názory jsou využívány pouze v ojedinělých případech, výjimečně a nedostatečně. Oproti loňskému roku se jejich podíl sice mírně snížil na 60,7 % (z 65,4 % v roce 2001), na téměř 30 % (z 27,6 % v roce 2001) se však zvýšil podíl těch, kteří jsou toho názoru, že příslušné orgány státní správy zcela ignorují mínění podnikatelské veřejnosti. Přitom se valná většina 82 % domnívá, že situace se nemění, a 12 % dokonce vnímá ještě další zhoršení.

Soudnictví, práce českých soudů a vymahatelnost rozsudků je podnikateli hodnocena jako problematická. Že jsou soudy pomalé a vykonatelnost jejich rozsudků nejistá, se domnívá 59,3 % respondentů (63 % v roce 2001). Paralelně a se stoupající tendencí je 36,9 % (31,7 % v roce 2001) dotázaných podnikatelů toho názoru, že na soudy se jako na prostředek dovolání spravedlnosti nelze spoléhat a důvěřovat jim. Necelé tři čtvrtiny respondentů považují stav soudnictví za stejný jako v loňském roce, zbylá čtvrtina se půl na půl domnívá, že došlo ke zhoršení a ke zlepšení.

Specifickou pozornost si zaslouží vztah podnikatelů a státní správy, a to v souvislosti s netrestními normami a jejich tak často konstatovanou nepřehledností a komplikovaností. V tomto smyslu je aktuální posoudit *způsob výkladu předpisů státními úředníky*. Zde je výrazně zastoupen názor, že státní úředníci vykládají předpisy různě (nejednotně) a občas i zaujatě - sdílí ho 60,0 % (49,2 % v roce 2001). Vyslovené negativní stanovisko, že státní úředníci vykládají předpisy naprosto svévolně a zaujatě zaujímá 8,6 % respondentů (pouze 4,9 % v roce 2001). Situaci přitom hodnotí 81 % dotázaných jako neměnnou a 14 % jako horší. Podnikatelé navíc hodnotí přístup úředníků státní správy jako nevstřícný, někdy i arogantní, s minimálními projevy ochoty pomoci, která se vyskytuje spíše výjimečně.

Současně si podnikatelé stěžují na *korupci* - 47 % respondentů zastává názor, že je korupce rozšířena. Úzus, kdy úředníci státní a veřejné správy očekávají úplatek či ho přímo vyžadují, je podle 14 % dotázaných podnikatelů rozšířen dokonce značně. Intenzita korupčního chování je ve srovnání s rokem 2001 většinou (70 %) hodnocena jako stejná; 17 % respondentů však pociťuje zhoršení stavu.

Celkově jsou tedy podnikatelé ve všech ohledech značně nespokojeni a kritičtí. Pokud se zabýváme otázkou, zda je hospodářská netrestní právní úprava a její kvalita (včetně kvality a transparentnosti podnikatelského prostředí) účinným stimulem k omezování ekonomické kriminality, nemůžeme odhlédnout zejména od výkonu státní a veřejné správy jejími vykonavateli; to se týká i postojů vůči soudům a soudnictví, zejména s akcentem na nedostatečnou ochranu práv věřitele, tedy práv strany v hospodářských kauzách poškozené. Jestliže je státní a veřejná moc hodnocena tak negativně, jak bylo uvedeno výše, je možné považovat i ji za určitý podnět k přelévání podnikatelských aktivit do šedé ekonomiky.

c) Kontrolní orgány a netrestní sankce

V této části připomeneme některá ustanovení zákona o přestupcích. Také se pokusíme vyhodnotit činnost dvou klíčových kontrolních orgánů, tj. České obchodní inspekce a Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže. Uvedeme, jakou mají náplň činnosti, jaké jsou jejich pravomoci, a jak je uplatňují při udělování netrestních sankcí za porušování pravidel v hospodářských vztazích.

Určitý okruh správních deliktů menší závažnosti obsahuje zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, který je účinný od 1.7.1990 a od té doby jej pozměnilo 36 novel. Významnou je zejména nepřímá novela provedená zákonem č. 265/2001 Sb. (tzv. velká novela trestního řádu). S platností od 1. 1. 2002 tato novela u § 89, odstavec 11 trestního zákona zavedla změnu, že *škodou nikoli nepatrnou se rozumí škoda dosahující částky nejméně 5 000 Kč*, čímž se posunula hranice mezi přestupkem a trestným činem z dosavadních 2000 Kč výrazně výše.

Pojem přestupku je v § 2 zákona o přestupcích definován takto: „*Přestupkem je zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v tomto nebo jiném zákoně, nejde-li o jiný správní delikt postižitelný podle zvláštních právních předpisů anebo o trestný čin.*“ Obecná část zákona o přestupcích pojednává o sankcích (§ 11 až 15), jimiž mohou být a) *napomenutí*, b) *pokuta*, c) *zákaz činnosti*, d) *propadnutí věci* (§ 11). *Pokutu lze uložit do 1000 Kč, nestanoví-li zvláštní část tohoto zákona nebo jiný zákon pokutu vyšší* (§ 13); výše

konkrétních ukládaných pokut pak může být mnohonásobná (např. podle § 34, přestupky na úseku vodního hospodářství, lze podle odstavce 1, písm. d) uložit pokutu až do 100 tisíc Kč). Ve zvláštní části jsou v souvislosti s ekonomickými aktivitami definovány zejména přestupky na úseku podnikání (§ 24), přestupky na úseku financí a měny (§ 27) a přestupky proti majetku (§ 50 - mj. zpronevěrou, podvodem a neoprávněným používáním majetku, za což lze uložit pokutu do 15 tisíc Kč).

Prvním kontrolním orgánem, kterému se při uplatňování netrestních sankcí budeme věnovat, je **Česká obchodní inspekce**.

Česká obchodní inspekce (ČOI) byla ustanovena zákonem č. 64/1986 Sb. jako nástupnická organizace Státní obchodní inspekce. Hlavní náplní činnosti je dozor nad dodržováním právních předpisů v oblasti ochrany spotřebitele a vnitřního trhu. Rozsah činnosti a dozorová odpovědnost je stanovena zejména těmito zákony: č. 64/1986 Sb., o ČOI, č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele (spolu s příslušnými prováděcími předpisy), č. 303/1993 Sb., o zrušení státního tabákového monopolu (a příslušný prováděcí předpis), č. 136/1994 Sb., o barvení a značkování uhlovodíkových paliv, č. 22/1997 Sb., o technických požadavcích na výrobky, č. 189/1999 Sb., o nouzových zásobách ropy, č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích (spolu s příslušným prováděcím předpisem), č. 102/2001 Sb., o obecné bezpečnosti výrobků, č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru, č. 477/2001 Sb., o obalech (spolu s příslušnými prováděcími předpisy), č. 86/2002 Sb., o ochraně ovzduší (s příslušnými prováděcími předpisy).

Obchodní inspekce kontroluje, zda se podnikatel chová tak, že spotřebitel není klamán nepravdivými, nedoloženými či neúplnými údaji o skutečných vlastnostech výrobků nebo služeb, zda kontrolované osoby dodržují povinnosti ve vztahu ke státu, např. prokazování původu zboží, schvalování výrobků před jejich uvedením na vnitřní trh a oprávnění k provozování živnosti. Dále kontroluje dodržování podmínek stanovených k zabezpečení jakosti, zdravotní nezávadnosti a bezpečnosti výrobků i služeb a poskytování řádných informací o nich.

Kontrolní činnost České obchodní inspekce vykonávají její inspektoři, kteří ročně provedou zhruba 50 tisíc kontrol, prověří kolem 3 tisíc podniků a zodpoví několik desítek tisíc nejrůznějších dotazů.

Za méně závažné porušení zákona může inspektor uložit blokovou pokutu na místě až do 5 000 Kč. Ve správním řízení může být uložena sankce do výše 1 milionu Kč, při opakovaném porušení až 2 miliony Kč. Nejvyšší sankci, do 20 milionů Kč, umožňuje uložit zákon o technických požadavcích na výrobky

Tabulka č. 33

Srovnání základních údajů o kontrolní činnosti České obchodní inspekce v letech 1998 - 2002

	1998	1999	2000	2001	2002
Počet kontrol	69 261	68 349	57 211	48 383	52 389
Počet kontrol se zjištěnou závadou	33 395	30 345	21 366	19 084	17 529
dtto v %	48,2	44,4	37,3	39,4	33,5
Počet kontrolních nákupů	47 318	43 201	36 635	29 303	24 427
z toho: předraženo	4 248	3 076	2 662	1 849	1 743
dtto v %	9,0	7,1	7,3	6,3	7,1
Průměrné předražení v %	3,8	3,9	1,4	2,2	1,5
Počet porušení zákona č.22/1997 Sb.	2955	4210	2862	2286	1875
v % (z kontrol podle tohoto zákona)	24,3	24,2	18,4	15,9	16,0
Počet porušení zákona č.102/2001 Sb.	---	---	---	---	1 177
v % (z kontrol tohoto zákona)	---	---	---	---	16,4
Počet udělených blokových pokut	21 660	18 844	15 454	12 857	10 756
Celková hodnota blok. pokut v tis. Kč	17 090,6	15 904,5	13 879,1	11 834,3	9 427,6
Počet protokolů správ.řízení	3 011	4 566	3 428	4 148	3 472
Celk.hodnota pokut ve správním řízení v tis. Kč	14 595,2	24 592,8	21 073,0	27 103,0	18 396,2

Pozn.: zákon č. 22/1997 Sb., o technických požadavcích na výrobky
zákon č. 102/2001 Sb., o obecné bezpečnosti výrobků.

Pramen: Kontrola v číslech. www.coi.cz

Z tabulky vyplývá, že počet kontrol se zjištěnou závadou se poměrně značně snížil; počet předražených kontrolních nákupů spíše stagnuje, přičemž míra předražení se snížila. Klesl jak počet udělených blokových pokut, tak celková peněžní výše pokut. Počet správních řízení se udržuje na zhruba stejné úrovni, hodnota pokut uložených ve správním řízení kolísá.

Druhým orgánem, jehož práci se budeme v souvislosti s netrestními sankcemi zabývat, je Úřad pro hospodářskou soutěž. Kontrola zákonnosti hospodářské soutěže zaznamenala i formálně určitý vývoj. Po první úpravě kartelového práva v českých zemích (§ 4 rakouského koaličního zákona č. 40/1870, podle kterého neměly právní účinnost úmluvy živnostníků uzavřené s cílem zvýšit ceny zboží v neprospěch zákazníků) bylo v nově vzniklé Československé republice právo proti omezování soutěže systematicky upraveno zákonem č. 141/1933 Sb., o kartelech a soukromých monopolech. Později se otázky trhu a hospodářské soutěže staly aktuálními v reformních letech 1968 - 1969. Novela hospodářského zákoníku (č. 138/1970 Sb.) však z novely vládního nařízení ke zdokonalení systému plánovitého řízení národního hospodářství (č. 169/1969 Sb.) převzala jen ustanovení, které organizacím zakazovalo zneužívat svého hospodářského postavení (ve smyslu monopolního postavení) vůči jiným organizacím.

Český úřad pro hospodářskou soutěž byl založen na základě zákona ČNR č. 173/1991 Sb., o zřízení Českého úřadu pro hospodářskou soutěž, ze dne 26. dubna 1991 a zahájil svou činnost k 1. červenci téhož roku. V roce 1992 úřad nahradilo ministerstvo, čímž měla být deklarována váha, která je nově přisuzována privatizačnímu procesu a ochraně kompetitivního prostředí při transformaci ekonomiky. Od 1. listopadu 1996 funguje dnešní Úřad pro hospodářskou soutěž, zřízený zákonem č. 273/1996 Sb. ve znění zákona č. 187/1999 Sb. Úřad vytváří podmínky pro podporu a ochranu hospodářské soutěže, vykonává dohled nad zadáváním veřejných zakázek a je dále činný v působnosti, kterou mu vymezuje zákon. Ve své rozhodovací činnosti, která má především kontrolní a sankční charakter, je Český úřad pro hospodářskou soutěž zcela nezávislý. V roce 2001 byl přijat nový zákon č. 143/2001 Sb., o ochraně hospodářské soutěže (nabyl účinnosti 1. července 2001), který plně nahradil předchozí zákon č. 63/1991 Sb., který přijalo FS ČSFR. Nový zákon je již plně slučitelný se soutěžním právem země Evropské unie.

V roce 2002 se úřad soustředil na legislativní činnost v oblasti zadávání veřejných zakázek. Bylo přijato 6 novel zákona č. 199/1994 Sb., o zadávání veřejných zakázek. Významnou novelizací bylo zejména to, že zákonem č. 278/2002 Sb. byla vypuštěna možnost, aby vláda rozhodla o přímém zadání veřejné zakázky na základě výzvy jednomu zájemci.

V oblasti *dohod omezujících soutěž* se ukázalo, že se zvyšuje počet případů zavazování maloobchodních prodejců k dodržování doporučených cen v rámci obchodních sítí; přitom stanovení ceny (formou nátlaku nebo závazku) pro další prodej zákon zakazuje, a proto úřad v těchto případech zasahoval a zakázané jednání sankcionoval. Mimo to se úřad věnoval odhalování kartelových dohod. Celkově byly za dohody omezující soutěž uloženy pokuty ve výši 382,8 mil. Kč. Souhrnné údaje o činnosti úřadu uvádí tabulka č. 34.

Tabulka č. 34

Počet správních řízení včetně rozkladů proti rozhodnutím vydaným prvoinstančním orgánem a počet žalob podaných u Vrchního soudu proti rozhodnutím předsedy Úřadu pro hospodářskou soutěž v letech 1998-2002

	1998	1999	2000	2001	2002
Dohody narušující soutěž	67	54	36	36	49
Zneužití dominantního postavení	4	13	11	9	7
Spojování podniků	57	51	57	140	204
Ostatní	35	70	66	59	61
Celkem správních řízení	163	188	170	244	321
Počet rozkladů	20	19	16	11	46
Počet žalob k Vrchnímu soudu	5	1	2	3	7

Celková výše uložených pokut v roce 2002 (rozhodnutí vydaná v roce 2002):
455 600 000 Kč

Pramen: Úřad pro ochranu hospodářské soutěže. www.compet.cz

Z vybraných případů, kdy úřad pokutoval nelegální aktivity, můžeme jmenovat např. zakázanou dohodu šesti distributorů pohonných hmot o prodejních cenách automobilového benzínu Natural 95 u čerpacích stanic (týkalo se společností AGIP Praha, a.s., Aral ČR, a.s., BENZINA a.s., CONOCO Czech Republic, s.r.o., OMV Česká republika, s.r.o. a Shell Czech Republic a.s.). Distributorům byla uložena pokuta v souhrnné výši 313 mil. Kč (nejvyšší pokuta v historii úřadu). Jiným případem bylo jednání dvou největších tuzemských pivovarů, Plzeňského Prazdroje, a.s. a Radegastu a.s., které spočívalo v nuceném zavazování provozovatelů pohostinských zařízení (ve smlouvách o zajišťování reklamy a propagace výrobků a obchodního jména pivovaru) k ročnímu odběru určitého minimálního množství piva prakticky v převážném nebo úplném rozsahu spotřeby piva v těchto pohostinských zařízeních. Úřad tyto dohody jako zakázané zrušil a pivovarům uložil pokutu v celkové výši 3,5 mil. Kč. Za jinou neplatnou dohodu označil úřad tzv. rabatový kartel dvou provozovatelů obchodních řetězců Billa, s.r.o. a Julius Meinl, a.s., kteří sladili své nákupní ceny zboží a obchodní podmínky vůči svým dodavatelům. Tím byla omezena smluvní volnost dodavatelů zboží sjednat cenu prostřednictvím individuálního vztahu nabídky a poptávky. Za toto zakázané chování byla uložena souhrnná pokuta 51 mil. Kč.

Ve věci zneužití dominantního postavení zahájil úřad v roce 2002 sedm správních řízení, ve kterých uložil pokuty v souhrnné výši 72,7 mil. Kč. Mezi vybrané případy se řadí správní řízení vedené proti Středisku cenných papírů (SCP) ve věci způsobu zpoplatnění služby „vedení cenných papírů na účtech majitele“, kdy SCP poskytovalo informační služby pro státní orgány zdarma a o své náklady touto službou vzniklé navýšilo cenu jiných služeb jiným spotřebitelům. Úřad uložil Středisku přijmout opatření k nápravě a pokutoval je ve výši 300 tis. Kč. Dále byla vedena správní řízení např. se společností Česká rafinérská, a.s. (pokuta 6 mil. Kč za objektivně neospravedlnitelné přerušení dodávky petrochemických surovin svému dlouhodobému odběrateli CHEMOPETROLu, a.s., který tím utrpěl újmu), s LINDE TECHNOPLYN, a.s. (pokuta 12 mil. Kč za diskriminační postupy vůči svým zákazníkům, kteří u firmy odebírali technické plyny v lahvích) a s Českým Telecomem, a.s. (pokuta 23 mil. Kč ve věci přístupu ke službám sítě Internet prostřednictvím veřejných pevných telekomunikačních sítí, kdy byla způsobena újma jiným oprávněným provozovatelům a konečným zákazníkům).

Další důležitou činností úřadu je kontrola veřejných zakázek - postupů zadávání, dodržování předepsaných náležitostí, průběhu výběru a transparentnosti rozhodování. Spolu s Ministerstvem pro místní rozvoj se úřad v roce 2002 podílel na zpracování návrhu nového zákona o zadávání veřejných zakázek, který má zajistit převod směrnic Evropské unie do české legislativy, zrychlit a zefektivnit zadávací řízení a šetřit veřejné prostředky.

Tabulka č. 35

Správní řízení vedená v oblasti dohledu nad zadáváním veřejných zakázek v roce 2002

	2002
Podání (návrhy plus podněty)	700
Zahájená správní řízení	379
Vydaná rozhodnutí ve věci	224
Zastavená správní řízení	111
Návrhy zamítnuté rozhodnutím	80
Počet uložených pokut	65
Výše pokut uložených prvoinstančním rozhodnutím (Kč)	2 809 000
Výše pokut, u nichž rozhodnutí nabyla právní moci v roce 2002	1 757 000
Jiná rozhodnutí vydaná v rámci správního řízení (např. předběžné opatření)	21
Správní poplatky za rok 2002 (Kč)	3 053 000

Pramen: Úřad pro ochranu hospodářské soutěže. www.compet.cz

Při zadávání veřejných zakázek byla odhalena řada chyb; ať už při samotném zadávání veřejných zakázek (např. je zakázka záměrně dělena, aby mohl být účelově využit jednodušší způsob zadání; zakázka je zadána mimořádně výzvou jednomu zájemci; podmínky zakázky jsou stanoveny vágně; podmínky obsahují diskriminační prvky, např. zvýhodnění zájemce z určitého regionu) nebo při hodnocení nabídek a výběru nejvhodnější nabídky (nejčastěji jde o nedodržení transparentnosti postupu zadavatele; zvolení nevhodných kritérií výběru; ve zprávě o posouzení a hodnocení nabídek není uveden způsob hodnocení, takže není umožněn zpětný přezkum rozhodovacího procesu; kritéria nejsou uplatňována vůči všem účastníkům stejně). Nedostatků se objevují i v materiálech uchazečů (doklady jsou předkládány v neověřených kopiích nebo stárí dokladu neodpovídá zákonu; čestná prohlášení o splnění kvalifikačních předpokladů jsou neúplná; nabídka není zpracována podle podmínek zadání; námitky jsou podávány opožděně, nejsou zaslány i zadavateli, neobsahují náležitosti zákonem stanovené).

V roce 2002 se pochybení při zadávání veřejných zakázek dopustil např. Magistrát hlavního města Prahy - z prošetřených 66 zakázek zahájil Úřad pro ochranu hospodářské soutěže u 47 zakázek správní řízení. U většiny z nich pak bylo zjištěno, že byl porušen zákon a Magistrátu byly uloženy pokuty v celkové výši 715 tis. Kč. V jiném případě porušil zákon dokonce i Městský soud v Praze, a to při zadávání obchodní veřejné soutěže na zhotovitele komplexní projektové dokumentace pro rekonstrukci a dostavbu areálu Na Míčáncích pro justiční organizace. Ukázalo se, že přitom nastala situace, kdy na původní zakázku byla napojena další nová zakázka bez ohledu na to, že nešlo o navýšení zakázky původní, ale o novou veřejnou zakázku, a ta měla být jako taková zadána. Protože již nebylo možné zjednat nápravu, úřad za toto jednání uložil pokutu 127 tis. Kč.

Oba kontrolní orgány můžeme hodnotit jako uspokojivě funkční. Jejich činnost bezesporu přispívá k tomu, že významná část zákonem nedovolených aktivit je

zastavena. Alespoň někteří jejich aktéři jsou včas „varováni“ a ztrácejí motivaci k dalšímu posunu k jednání, které by už mohlo nést znaky naplněných hospodářských trestných činů.

d) Návaznost trestních sankcí na netrestní normy

Můžeme formulovat i otázku, zda existuje návaznost trestních sankcí na netrestní normy. Pokusíme se na ni odpovědět prostřednictvím vyhodnocení dat získaných v IKSP v roce 2003 při analýze trestních spisů z oblasti ekonomické kriminality (k dispozici byly obžaloby a rozsudky soudů I., příp. II. instance). Ve vztahu k netrestní legislativě bylo u každého trestného činu zaznamenáváno 5 skutečností:

Za první, „souvislost trestné činnosti s netrestní legislativou nezjištěna“. V 52 případech ze 110 nebyla shledána souvislost souzeného trestného činu s konkrétní netrestní legislativou, tj. ve 47,3 % případů.

Za druhé, „souvislost trestné činnosti s netrestní legislativou zjištěna - u jakých norem“. Evidentní souvislost s netrestními normami upravujícími ekonomickou činnost byla zaznamenána ve 38 případech (34,5 % případů).

V případech, kde byla souvislost s netrestními normami zjištěna, byl identifikován hlavní problém - zda bylo vědomě zneužito nějaké nedokonalosti normy; zda byla hlavní příčinou spáchání trestného činu neznalost norem; nebo zda pachatel znal příslušnou normu, ale vědomě ji porušoval.

Třetí zaznamenávanou skutečností (jako klíčovou souvislostí s netrestní legislativou) tedy bylo „zneužití nedokonalosti norem“. K tomu došlo pouze v jednom případě. Pachatel uzavřel s bankou úvěrovou smlouvu na koupi hotelu, kterým měl současně ručit za úvěr, neprovedl zápis zástavního práva, úvěr nesplácel a hotel následně prodal dalšímu subjektu. Trestný čin byl souzen jako podvod se škodou velkého rozsahu (§ 250b, odst. 1, 4). Jako další osoby se na podvodném jednání podíleli jeho obchodní partneři, kteří poskytli součinnost při pochybných a nejistých obchodech a podnikání. V psychologickém posudku byl obžalovaný charakterizován jako narcistní a pithiatická osobnost se sklonem hrát, snahou získat úspěch a uznání, se sklonem k předstírání. V průběhu soudního jednání se snažil znejasňovat fakta, argumentoval držením cenných papírů (garanci) poškozené banky, apod. Obecně vyvíjel pachatel řadu podnikatelských a obchodních aktivit, které byly různě nedotažené a pochybné, spolupracoval s partnery, kteří sami byli stíháni v jiných trestních věcech. Celkově šlo o kauzu z prostředí na pomezí podnikání a kriminality.

Čtvrtá skutečnost byla „neznalost norem“. Figurovala pouze ve 4 případech, z toho v jednom ji lze hodnotit spíše jako účelovou obhajobu. V tomto případě obžalovaný jako jednatel společnosti v době, kdy společnost byla v úpadku, nepodal návrh na prohlášení konkursu na majetek této společnosti, i když musel nebo měl vědět, že je to jeho zákonná povinnost. Posléze došlo k rozprodeji majetku společnosti; té části obžaloby, která pachatele vinila z maření výkonu úředního rozhodnutí, však byl proštěn (pro dost nejasný výrok soudu ovšem není zjevné, proč).

Pátou skutečností bylo „vědomé porušování norem“. To výrazně převažovalo - došlo k němu ve 33 ze 38 případů nalezených souvislostí trestné činnosti s netrestní legislativou, tedy téměř ve všech. Ze srovnání s celkovým počtem 110 analyzovaných

případů hospodářské trestné činnosti vyplývá, že u 30,0 % z nich bylo příčinou vědomé porušování norem, které upravují pravidla ekonomické činnosti.

U zkoumaných 38 trestních případů bylo identifikováno 7 netrestních norem, které byly porušovány relativně často, tj. k porušení došlo alespoň ve třech projednávaných případech. Byly to následující zákony: zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů (ve 12 případech), zákon č. 588/1992 Sb., o dani z přidané hodnoty (v 9 případech), zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti (v 8 případech), zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění (také v 8 případech), zákon č. 13/1993 Sb., celní zákon, ve znění zákona č. 35/1993 Sb. (ve 4 případech), zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník (ve 3 případech), zákon č. 35/1965 Sb., autorský zákon (také ve 3 případech). Nejčastěji byly porušovány zákony upravující zdanění - celkem ve 23 případech; a v těchto případech byly často současně porušovány i zákony upravující další poplatky (cla, sociální zabezpečení, zdravotní pojištění). Vzhledem k závažnosti daňové problematiky - a k relativně velké váze hospodářských trestných činů spojených s porušováním netrestních norem upravujících daně a poplatky - se tomuto tématu podrobně věnují další samostatné části práce, a to se zvláštním důrazem na analýzu daňových nedoplatků.

Ojediněle byly porušeny další normy, které byly specifické již svou skutkovou podstatou. Objevil se např. případ porušení zákona č. 16/1997 Sb., jeho prováděcí vyhlášky č. 82/1997 Sb. a mezinárodní úmluvy č. 572/1992 Sb.; všechny uvedené normy se vztahují k podmínkám dovozu a vývozu ohrožených živočišných druhů a rostlin. Obžalovaný neabsolvoval povolení řízení ohledně dovozu a vývozu a pašoval na svém těle nasezená vejce chráněných ptáků (z Austrálie). Při celní prohlídce vejce zničil. Tím byl ohrožen obecný zájem, porušeno omezení dovozu a vývozu. Odhad způsobené škody by při počtu 11 vajec a podle ceny 200 tis. Kč za pár chráněných ptáků překročil 2 mil. Kč. Obžalovaný byl odsouzen pro trestný čin porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou podle § 124 trestního zákona k trestu odnětí svobody v trvání jednoho roku s podmíněným odkladem na zkušební dobu 18 měsíců. Ministerstvem životního prostředí byla uložena pokuta ve výši 75 000 Kč za přestupek, potvrzená odvolacím orgánem, ale rozhodnutí nebylo doručeno ve lhůtě a odpovědnost zanikla.

Stručně se zmíníme o tom, jak byly kvalifikovány trestné činy u nejčastěji porušovaných norem. Porušení zákona o daních z příjmů byla kvalifikována podle § 147, § 148 a § 255 tr. zák., porušení zákona o dani z přidané hodnoty podle § 124, § 148 a § 250 tr. zák.. Porušení zákonů o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a zákona o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění shodně podle § 145 a § 255 tr. zák. Porušení celního zákona byla kvalifikována podle § 124 a § 148 tr. zák. Trestné činy proti ustanovením obchodního zákoníku byly kvalifikovány podle § 125, § 128, § 148, § 248 a podle § 255 tr. zák.

Možnost k analýze toho, s jakým problémem ohledně netrestní legislativy byla konkrétní trestná činnost spojena, však zkoumané případy nenabídlly, neboť jak se ukázalo, v podstatě všechny činy, u nichž byla identifikována souvislost s netrestními normami, byly vědomým porušením zákona. Lze vyslovit hypotézu, že při vědomém porušování norem, tedy při určitém rozhodnutí k trestnému činu ekonomického charakteru, nezáleží na apriorní kvalitě netrestní ekonomické normy. Z toho vyplývá, že

primární je externí motivace trestného činu, nikoli interní příležitost, kterou by skýtaly např. nekvalitní normy.

IX. 4. Problematika daňových nedoplatků

V žádném ekonomickém systému není zanedbatelným problémem ztráta finančních prostředků, o které stát přichází na daňových nedoplatcích. Objem vymáhaných pohledávek se každoročně zvyšuje a ještě výrazněji roste počet případů nedoplatků předaných k vymáhání.

Správu daní a poplatků upravuje **zákon č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků**, ve znění pozdějších předpisů a další předpisy související.

Celkový objem daňových nedoplatků evidovaných územními finančními orgány v České republice k 31. 12. 2001 dosáhl 103,7 mld. Kč, z toho na daních nové daňové soustavy platné od 1. 1. 1993 činil částku 97,1 mld. Kč (tj. 93,6 % k celkovému objemu nedoplatků) a na daních staré daňové soustavy platné do 31. 12. 1992 částku 6,6 mld. Kč (tj. 6,4 % k celkovému objemu daňových nedoplatků). V porovnání s rokem 2001 vzrostla celková kumulovaná výše daňových nedoplatků z 99,4 mld. Kč na 103,4 mld. Kč, tj. meziročně vzrostla o 4,3 mld. Kč.

Na výběr daní a vývoj daňových nedoplatků negativně dopadá nepříznivá hospodářská situace a platební situace poměrně velké části podnikatelských subjektů. Mnohé z nich nedisponují dostatečnou majetkovou podstatou nebo jsou dlouhodobě přeúvěrovány. To vážně ovlivňuje možnosti správců daní úspěšně vymoci u těchto subjektů splnění jimi neuhrazených platebních povinností. Řada obchodních a jiných aktivit podnikatelských subjektů dokonce sleduje zastření skutečných platebních povinností nebo využití legislativních mezer. Na to reagují finanční úřady podáváním **trestních oznámení** orgánům činným v trestním řízení.

IX. 4.1. Trestná činnost zaznamenaná finančními úřady

Problematiku spolupráce správce daně s orgány činnými v trestním řízení řeší ustanovení § 2 odst. 5 a § 24 odst. 5 písm. b) až d) zákona č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků a ustanovení § 8 trestního řádu č. 141/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Při plnění oznamovací povinnosti správcem daně podle ustanovení § 8 odst. 1 trestního řádu, kdy skutečnosti nasvědčují tomu, že byl v souvislosti s daňovým řízením spáchán trestný čin, se může jednat o následující trestné činy podle trestního zákona:

- neodvedení daně (§ 147)
- zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby (§ 148)
- nesplnění oznamovací povinnosti v daňovém řízení (§ 148b)
- útok na veřejného činitele (§ 155 a § 156)
- zneužívání pravomoci veřejného činitele (§ 158)
- přijímání úplatku (§ 160)
- podplácení (§ 161)
- nepřímé úplatkářství (§ 162)

Nejčastějším z výstupů kontrolní činnosti finančních úřadů jsou podněty předané orgánům činným v trestním řízení především ohledně trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby (§ 148). Jsou to podněty, které se týkají např. nepříznivých příjmů, neodvádění sražené daně z příjmu, falšování daňových dokladů, nadměrný odpočet (u DPH) uplatněný na základě zfalšovaných daňových dokladů, daňové doklady vystavené neplatcem DPH.

Tabulka č. 36

Počet podaných trestních oznámení finančními úřady

	počet případů předaných od počátku roku do konce téhož roku		částka v mil.	
Rok	2001	2002	2001	2002
trestného činu zkrácení daně § 148	1758	1451	2062	2266
jiného TČ	300	245	72	65
Celkem	2058	1696	2134	2331

Pramen: www.mfcz.cz

Přehled počtu odsouzených osob a druhů uložených trestů za spáchání trestných činů podle § 147 a § 148 trestního zákona za roky 2001 a 2002 znázorňuje tabulka č. 37

Tabulka č. 37

Počet odsouzených a jednotlivých uložených druhů trestů

	Rok	2001	2002
§ 147	Odsouzeno	382	415
	trest o. s. nepodmíněný	1	0
	trest o. s. podmíněný	366	402
	trest zákazu činnosti	0	0
	trest peněžitý	4	2
	trest obec. prospěš. prací	4	4

Pramen: Statistická ročenka MSP ČR 2003

	Rok	2001	2002
§ 148	Odsouzeno	233	336
	trest o. s. nepodmíněný	54	44
	trest o. s. podmíněný	158	250
	trest zákaz činnosti	0	0
	trest peněžitý	15	25
	trest obec. prospěš. prací	3	5

Pramen: Statistická ročenka MSp ČR 2003

Z předchozích údajů v tabulkách je patrné, že pro trestné činy neodvedení daně a zkrácení daně podle § 147 a § 148 jsou ukládány spíše tresty podmíněné nespojené s odnětím svobody, a to společně, avšak v malé míře, s trestem peněžitým, případně s jiným trestem.

IX. 4.2. Vymáhání daňových nedoplatků

Pokud daňový dlužník nezaplatí splatný daňový nedoplatek v zákonné lhůtě, vyzve ho správce daně, aby nedoplatek zaplatil v náhradní lhůtě a upozorní ho, že po marném uplynutí této náhradní lhůty přikročí bez dalšího k vymáhání daňového nedoplatku. Vymáhání daňového nedoplatku provádí správce daně daňovou exekucí. O provedení exekuce může správce daně požádat též soud podle občanského soudního řádu č. 99/1963 Sb. ve znění pozdějších předpisů nebo soudního exekutora podle § 35 zákona č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád).

Vymáhací úseky finančních úřadů používají k vymození pohledávek všech exekučních prostředků, včetně předávání případů k výkonům rozhodnutí soudům a přihlášení pohledávek v konkurzních řízeních. V největší míře je prováděna daňová exekuce vydáním exekučního příkazu na *přikázání pohledávky* zejména na účtech vedených u bank a jiné pohledávky podle § 73 odst. 6 písm. a) zák. o správě daní a poplatků. Ve vztahu k právnickým osobám je nejúčinnějším exekučním prostředkem. Ostatní exekuční prostředky jsou využívány v malé míře (srážky z mezd, prodej movitých věcí, prodej nemovitostí).

Rozhodující objem vymožených daňových nedoplatků byl v roce 2002, stejně jako v minulých letech, dosažen v daňovém řízení. Téměř 3,2 mld. Kč bylo vymoženo v exekučních řízeních postupem podle § 73 zákona o správě daní a poplatků. Navíc zhruba 1,5 mld. Kč bylo v roce 2002 vybráno pracovníky správce daně, po převzetí nedoplatků k vymáhání, ještě před provedením exekuce (na základě výzev k zaplacení daňových nedoplatků v náhradní lhůtě, osobního doručení upozornění na nedoplatek, osobních jednání s daňovými dlužníky apod.). Přikázáním pohledávky bylo v roce 2002 vymáháno 15,8 mld. Kč, tj. 32,8 % z celkového objemu vymáhaných daňových nedoplatků, přičemž vymoženo jich bylo přes 2 mld. Kč. Efektivita daňových exekucí na srážku ze mzdy, jiné odměny za závislou činnost nebo náhrady za pracovní příjem, důchody, sociální a nemocenské dávky, stipendia apod. byla i v roce 2002 ovlivňována

vyšší nezaměstnaností a nestabilitou pracovních míst v některých regionech. Tímto exekučním způsobem bylo vymáháno pouze 1,8 mld. Kč, tj. 3,7 % z celkového objemu vymáhaných daňových nedoplatků. Po novele občanského soudního řádu, která nabyla účinnosti dnem 1. 1. 2001, je provedení exekuce prodejem movitých věcí a zejména prodejem nemovitostí procesně i časově náročnější. Výtěžek z daňových exekucí prodejem movitých věcí je negativně ovlivněn i úpravou výše vyvolávací ceny na jednu třetinu odhadní ceny (dříve dvě třetiny odhadní ceny). Exekucemi prodejem movitých věcí bylo v roce 2002 vymáháno cca 1,3 mld. Kč, tj. 2,7 % z celkového objemu vymáhaných daňových nedoplatků. Reálná výtěžnost činila za rok 2002 pouze 91 mil. Kč, tj. v porovnání s předchozím rokem o 37 mil. Kč méně. Lepší výsledek byl dosažen u exekucí prodejem nemovitostí, kterými bylo vymáháno cca 2,2 mld. Kč, tj. 4,4 % z celkového objemu vymáhaných daňových nedoplatků. Reálně jich bylo vymoženo cca 338 mil. Kč, což je ve srovnání s rokem 2001 o 118 mil. Kč více.

V minimálním rozsahu byly v roce 2002 uspokojovány daňové pohledávky, které finanční úřady předaly soudům k výkonu rozhodnutí. V roce 2002 se jednalo o daňové pohledávky v celkové výši 1,5 mld. Kč, tj. 3,1 % z celkového objemu vymáhaných daňových nedoplatků. Z této částky bylo v roce 2002 vymoženo pouze 21 mil. Kč, tj. 1,4 % z objemu daňových nedoplatků předaných soudům k výkonu rozhodnutí. Proti předchozímu roku se tento objem mírně zvýšil o cca 10 mil. Kč.

K zajištění a vymáhání daňových pohledávek přispívá použití **zajišťovacích instrumentů** podle zákona o správě daní a poplatků č. 337/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů (§ 71, § 72). Podle § 71 je-li odůvodněná obava, že úhrada nesplatné nebo dosud nestanovené daně bude v době jejich splatnosti a vymahatelnosti nedobytná nebo, že v této době bude vybrání daně spojeno se značnými obtížemi, může správce daně s uvedením důvodů, pro něž pokládá vybrání za ohrožené, vydat *zajišťovací příkaz*. V zajišťovacím příkaze uloží daňovému subjektu, aby nejdéle do tří dnů v příkaze uvedenou částku daně zajistil ve prospěch správce daně, a to způsobem v příkaze uvedeným, zejména složením jistoty na jeho účet nebo do určené depozitní úschovy. Podle § 72 k zajištění daňové pohledávky a jejího příslušenství může správce daně zřídit rozhodnutím *zástavní právo*. Ke zjištění předmětu zástavy má správce daně oprávnění podle § 16 (daňová kontrola). V ostatním platí ustanovení občanského zákoníku o zástavním právu.

Vývoj na úseku zajištění daní a pohledávek na daních a příslušenství daní zajišťovacím příkazem a uplatněním zástavního práva dokumentují údaje v tabulce č. 38

Tabulka č. 38

Zajištění daní a pohledávek prostřednictvím zajišťovacích instrumentů

zákon č. 337/1992 Sb.	2000	2001	2002
zajištění počet rozhodnutí	411	343	295
částka (v mil. Kč)	909	1243	762
zástavní právo § 72 počet rozhodnutí	15231	8951	9391
částka (v mil.Kč)	12795	9814	7702

Pramen: www.mfcr.cz

U zajištění daně dle § 71 zákona č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků, ve znění pozdějších předpisů, došlo ve srovnání s minulým rokem k poklesu uplatnění tohoto institutu jak z hlediska počtu případů (o 48 případů), tak rozsahu zajištění úhrady nesplacené nebo dosud nestanovené daně o 481 mil. Kč. U zajištění daňových pohledávek uplatněním zástavního práva podle § 72 zákona o správě daní a poplatků vzrostl počet případů jeho použití o 440 případů. Naopak rozsah zajištění daňových pohledávek a jejich příslušenství poklesl v roce 2002 o 2 112 mil. Kč.

Účinnost uplatnění institutu **zástavního práva podle § 72** zákona o správě daní a poplatků byla v roce 2002 negativně ovlivněna novelou občanského zákoníku č. 367/2000 Sb., s účinností od 1. 1. 2001. Zkušenosti z praktické aplikace této právní úpravy v posledních dvou letech ukazují, že na straně finančních úřadů došlo k podstatnému omezení jejich postavení co by zástavního věřitele. Na rozdíl od dříve uplatňovaného zákonného zástavního práva došlo k zásadní změně v tom, že vznik zástavního práva k zajištění daňové pohledávky a jejího příslušenství je v nové úpravě podmíněn nabytím právní moci rozhodnutí vydaného správcem daně, nikoli již dnem doručení rozhodnutí, kterým bylo daňovému subjektu uloženo peněžité plnění či dnem splatnosti zálohy na daň.

Správci daně přistupují k využití instrumentu zajištění úhrady nesplacené nebo dosud nestanovené daně v menším rozsahu a více využívají k zajištění daní a daňových pohledávek institut zákonného zástavního práva. Většímu efektu zajišťovacích příkazů brání v praxi zejména nedostatek hotovosti na straně daňových subjektů. Dosavadní právní úprava institutu zástavního práva je však nevyhovující. Účinnějšímu využívání tohoto institutu brání i praxe nerespektování zákonných omezení v nakládání se zastavenými věcmi a stanoveného pořadí uspokojení věřitelů ze zastavených věcí v rozvrhových řízeních, např. při vymáhání prodejem movitých věcí.

Problematickou a administrativně náročnou částí agendy finančních úřadů je vymáhání sankcí, zejména pokut ukládaných jinými správními a státními orgány v rámci tzv. „dělené správy“. Tento problém by měl být řešen přijetím nové legislativní úpravy (zákon o správním trestání), která by umožnila správním a jiným státním

orgánům využívat k vymáhání pokut i soudní exekutory a zavedla další hmotně právní instituty, umožňující požadovat na přestupci záruku za zaplacení pokuty, např. formou peněžité záruky, zadržením věci přestupce nebo složením kauce apod.

Podkladem pro hodnocení vývoje a efektivnosti vymáhání daňových pohledávek za rok 2002 a předchozí roky jsou údaje, uvedené v tabulce č. 39

Tabulka č. 39

Pohledávky vymáhané a pohledávky vymožené

Rok	nedoplatky vymáhané		nedoplatky vymožené	
	počet případů	v mld.Kč	počet případů	v mld.Kč
2000	138919	40,860	96365	4,482
2001	195548	46,219	134622	6,716
2002	223015	48,489	169054	3,827

Pramen: www.mfcr.cz

IX. 4.3. Předpoklady k omezení růstu daňových pohledávek

I přesto, že územní finanční orgány věnují této problematice vymáhání nedoplatek stále větší pozornost, dosažený výsledek není stále uspokojivý. Objem vymáhaných daňových pohledávek se každoročně zvyšuje. Činnost správců daní je bohužel málo účinná a efektivní.

Příčinu tohoto stavu lze spatřovat především v záměrném a skrytém tunelování firem, kdy se subjekty do poslední chvíle chovají nenapadnutelně a nedoplatky vznikají teprve po převodech majetku do jiného právního subjektu. V okamžiku zahájení vymáhání již zpravidla není u těchto subjektů postižitelný majetek. Narostla skutečná i předstíraná platební neschopnost subjektů a navíc majitelé těchto společností mohou bez velkých problémů opět založit společnost novou, aniž by byly vyrovnány závazky předchozí společnosti.

Základním předpokladem k omezení růstu daňových nedoplatek by měla být kvalitní právní úprava a soulad legislativních norem navzájem.

Legislativními prostředky je třeba řešit však i problémy daňového řízení technického rázu, které by územním finančním orgánům a celním orgánům umožnily komplexnější využívání dat z již existujících centrálních registrů, např. v oblasti součinnosti třetích osob. Dosavadní procedury spojené s velkým množstvím výzev jsou administrativně i finančně náročné a časově neefektivní. To právě umožňuje některým osobám majetek, který by mohl sloužit k úhradě dluhů, včas skrýt.

Problémem na straně finančních úřadů je také stav v personálním obsazení vymáhacích úseků jak z hlediska počtu pracovníků, tak i získávání kvalifikovaných pracovníků s odpovídajícím právním nebo ekonomickým vzděláním. V platovém ohodnocení pracovníků exekučních útvarů není dostatečně zohledněno riziko při prosazování zájmů státu proti neoprávněným individuálním zájmům daňových subjektů

a přitom každoročně jsou zaznamenány případy napadení pracovníků finančních orgánů při výkonu své práce či dokonce jejich rodinných příslušníků.

Celkový počet napadení pracovníků územně finančních orgánů dosáhl 83 % předcházejícího roku. Došlo k nárůstu fyzického napadení o 29 % z celkového počtu 7 případů v roce 2001 na 9 případů v roce 2002. Na druhou stranu verbální napadení pracovníků ÚFO (nahlášené případy) má klesající tendenci a to o 19 % oproti r. 2001.

Tabulka č. 40

Napadení pracovníků územně finančních orgánů

	2000	2001	2002
Napadení při výkonu zaměstnání	60	84	74
Fyzické napadení	4	0	8
Verbální napadení	56	84	66
Napadení pro výkon zaměstnání	20	31	24
Fyzické napadení	2	3	0
Verbální napadení	18	28	24
Ostatní případy *	13	12	8
Fyzické napadení	4	4	1
Verbální napadení	9	8	7
Celkem:	93	127	106
Fyzické napadení	10	7	9
Verbální napadení	83	120	97

Pramen: www.Msp.cz

* Ostatní případy jsou případy fyzického i verbálního napadení pracovníků, u kterých nelze prokázat, že byly vedeny v souvislosti s činností územně finančních orgánů.

Vyšší efektivita vymáhání daňových nedoplatků závisí i na dobrých materiálních technických podmínkách finančních úřadů, protože výkon daňové exekuce je záležitost nákladná, která vyžaduje tomu odpovídající techniku, skladovací a dražební prostory apod.

Finanční úřady by v úsilí razantněji odhalovat daňové úniky měly provádět cílevědomější a intenzivnější kontrolní a vyhledávací činnost.

Vedle právní úpravy vymáhání a schopnosti územních finančních orgánů platnou úpravu účinně realizovat, ovlivňuje efektivitu výběru daní a vymáhání daňových

nedoplatků také stav nedaňové legislativy. Hlavní problém spatřují územní finanční orgány v dosud chybějící účinné úpravě v oblasti obchodního práva, která by znemožnila společníkům zadlužených obchodních společností zakládání nových společností. Navrhují vázat založení obchodní společnosti, popř. účast na vedení společnosti, „daňovou“ bezdlužností. Dále je požadováno další prolomení povinnosti zachovávat mlčenlivost, a to zejména při podezření ze spáchání trestného činu podle § 125 trestního zákona (zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění), § 171 (maření výkonu úředního rozhodnutí), § 256 (poškození věřitele) a § 256a (zvýhodňování věřitele). Doporučováno je přijetí nové legislativní úpravy, která by zamezila v podnikatelské činnosti používání plateb v hotovosti nad stanovený limit a podnikatelským subjektům stanovila povinnost používat pouze vlastních podnikatelských účtů. Neefektivní a časově náročné je zajišťování součinnosti se soudními exekutory. Navrhuje se, aby poskytování údajů z daňového řízení soudním exekutorům bylo zpoplatněno, popř. zcela vyloučeno.

IX. 5. Daňové pohledávky v konkursním řízení

Úpravu konkursního řízení upravuje **zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání**, ve znění pozdějších předpisů. Účelem zákona je uspořádání majetkoprávních poměrů dlužníka, který je v úpadku. K uspořádání majetkových poměrů dlužníka může vést buď konkurs nebo vyrovnání, popřípadě nucené vyrovnání. Cílem konkursu a vyrovnání je dosažení poměrného uspokojení věřitelů z majetku tvořícího konkursní podstatu. Konkursní řízení souvisí s velkým množstvím právních předpisů z různých oborů práva a to je nepochybně pro správce konkursních podstat a soudce velice odborně náročné.

V roce 2002 byl zaznamenán nárůst objemu daňových pohledávek přihlášených finančními úřady do konkursních řízení. Jedná se o daňové nedoplatky za subjekty, na jejichž majetek byl prohlášen konkurs podle zák. č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání, ve znění pozdějších právních předpisů. Jejich souhrnná výše činila k 31. 12. 2002 částku 47,7 mld. Kč a proti předchozímu roku vzrostla o 5,2 mld. Kč. Podíl daňových pohledávek přihlášených do konkursů k celkové výši daňových nedoplatků evidovaných územními finančními orgány v České republice tak dosáhl 46 % a proti roku 2001 se zvýšil o 3,2 procentního bodu. Z celkového objemu pohledávek přihlášených finančními úřady do konkursních řízení bylo v průběhu konkursu do vydání rozvrhového usnesení a v rámci rozvrhového usnesení uspokojeno k 31. 12. 2002 celkem 2 108 mil. Kč. Daňové pohledávky jsou v konkursních řízeních uspokojovány v rozsahu 4,4 % z objemu přihlášených pohledávek.

Úspěšnost uspokojení pohledávek přihlášených do konkursu je velmi nízká. Kromě nedobré platební situace u řady daňových subjektů, jejich snahy vyhubat se nucenému plnění daňových povinností převody majetku nebo jeho skrýváním má negativní vliv i právní úprava **zástavního práva** provedená s účinností od 1. 1. 2001, která v praxi do značné míry komplikuje zajištění daňových pohledávek a má dopad i na výtěžnost pohledávek přihlášených do konkursních řízení. Správci daně nemají v konkursu ani z poloviny postavení odděleného věřitele (§ 28, podle kterého věřitel pohledávek, které byly zajištěny zástavním právem, zadržovacím právem, omezením převodu nemovitostí,

převodem práva podle § 553 obč. zák. nebo postoupením pohledávky podle § 554 obč. zák. (**oddělení věřitelé**) mají právo, aby jejich pohledávka byla uspokojena ze zpeněžení věci, práva nebo pohledávky, jimiž byla zajištěna.) a tento stav je dán právě tím, že nevyužívají dostatečně institutu zástavního práva při zajištění pohledávky u rizikových daňových subjektů. Účinnějším využitím tohoto institutu brání i praxe nerespektování zákonných omezení v nakládání se zastavenými věcmi a stanoveného pořadí uspokojení věřitelů ze zastavených věcí v rozvrhových řízeních, např. při vymáhání prodejem movitých věcí.

Na úspěšnost uspokojení přihlášených pohledávek má negativní vliv § 14 odst. 1 písm. e) a rovněž § 14 odst. 1 písm. f) zákona o konkursu a vyrovnání. Cit. § 14 odst. 1. písm. e) stanoví, že po prohlášení konkursu nelze provést výkon rozhodnutí (exekuci) postihující majetek patřící do podstaty a k tomuto majetku nelze ani nabýt právo na oddělené uspokojení (§ 28). Dále § 14 odst. 1 písm. f) spojuje s účinky prohlášení konkursu též zánik práva na oddělené uspokojení, které se týká majetku patřícího do podstaty a věřitel je ziskal v posledních dvou měsících před podáním návrhu na prohlášení konkursu a nebo po podání tohoto návrhu. Správce daně, který zajišťuje pohledávku rizikového daňového subjektu na "poslední chvíli" tak v případě prohlášení konkursu na majetek dlužníka pozbývá práva na oddělené uspokojení.

Pohledávky v konkursním řízení jsou pohledávky, které lze uspokojit v průběhu konkursu a pohledávky, které se uspokojují v rámci rozvrhového usnesení.

Pohledávkami, které lze uspokojit v průběhu konkursu, jsou:

- nároky na vyloučení věcí z podstaty
- pohledávky za podstatou
- pracovní nároky
- nároky oddělených věřitelů

Pohledávkami, které se uspokojují v rámci rozvrhového usnesení, jsou pohledávky 1. a pohledávky 2. třídy.

Pohledávky 1. třídy jsou:

- nároky účastníků penzijního připojištění
- výživné ze zákona
- neuspokojené pracovní nároky

Pohledávky 2. třídy jsou ostatní pohledávky.

Většina pohledávek uplatněných správcem daní v řízení o konkursu je svým charakterem přednostní pohledávkou 2. třídy (jedná se o ty daně, které vznikly nejdříve 3 roky před prohlášením konkursu).

Protože správci daní získávají z celkového souhrnu přihlášených pohledávek jen nepatrnou část, bylo by z hlediska efektu konečného uspokojení daňových pohledávek přihlášených daňovou správou do konkursních řízení účelnější více využívat institutu **vyrovnání**. Institut vyrovnání stejně jako nucené vyrovnání a konkursní řízení mají za úkol uspořádat majetkové poměry dlužníka v úpadku. Prostřednictvím vyrovnání a nuceného vyrovnání (§ 34 zákona o konkursu a vyrovnání) má úpadce možnost vyhnout

se účinkům a důsledkům plynoucích z konkursu (účinky prohlášení konkursu nastanou vyvěšením usnesení na úřední desce soudu, který konkurs prohlásil. Tímto okamžikem se dlužník stává úpadcem a ztrácí možnost disponovat volně se svým majetkem.). Nucené vyrovnání a vyrovnání nemají za následek zrušení a zánik společnosti nebo ukončení podnikání a pokud úpadce splní všechny zákonné podmínky (soudem potvrzené vyrovnání splní řádně a včas), poskytují mu další výhody, např. úpadce není ve svých právech omezen v takové míře, nejsou překážkou provozování živnosti, věřitelé jsou většinou uspokojeni ve větší míře a v dohledné době.

Návrh na nucené vyrovnání podává úpadce (konkurs byl již prohlášen a jeho účinky již nastaly). Návrh na vyrovnání podává dlužník v úpadku ještě předtím, než je na jeho majetek konkurs prohlášen.

Platná právní úprava uvedená v zákoně o konkursu a vyrovnání však toto řešení nezohledňuje. V platném znění trestního zákona je též postrádán institut trestného činu podvodného úpadku či úpadku z nedbalosti.

IX. 5.1. Důsledky manipulací s majetkem patřícím do konkursní podstaty

S ohledem na cíl konkursu, kterým je dosáhnout poměrného uspokojení věřitelů z majetku tvořícího konkursní podstatu, je správce konkursního řízení povinen při výkonu své funkce postupovat s odbornou péčí a odpovídá za náhradu škody, když tuto povinnost poruší. Správce musí prověřit, jakým způsobem nakládal se svým majetkem úpadce před i po prohlášení konkursu. Na základě zjištěných skutečností je oprávněn podat trestní oznámení pro podezření ze spáchání trestného činu porušení povinnosti v řízení o konkursu (§ 126 trestního zákona) na úpadce respektive jiné osoby, které jsou podle § 17 odst. 3 zákona o konkursu a vyrovnání povinny poskytovat správci součinnost.

Na úkor konkursní podstaty dochází v praxi k různým **únikům majetku (tunelování)** a trikům. Příkladem takového úniku majetku a je například: nedostupné účetnictví, simulované právní úkony (zaparkovaný majetek), plnění na základě fiktivních závazků, oddělení majetku od závazků, zaměstnání úpadce fyzické osoby za nepřiměřeně nízkou mzdu, držení movitých věcí ke škodě konkursních věřitelů, nebo fiktivní platby za majetek koupený od úpadce.

Nedostupné účetnictví

Dosavadní statutární orgány předávají účetnictví a další podklady novým statutárním orgánům. O předání písemnosti bývá někdy sepsán protokol, zpravidla obecného obsahu, z něhož nejde vyčíst, co vlastně bylo předáno. Mohou nastat také případy, kdy účetnictví je úpadci „na objednávku“ odcizeno, například včetně motorového vozidla, v němž je převáženo, nebo vlopujícím do kanceláří. Dále se také může stát, že účetnictví je nekompletní, písemnosti nebo elektronické záznamy jsou poškozené a zmizením účetnictví má být navozena situace, že úpadce nemá žádný majetek a že je nutno konkurs zrušit, neboť majetek úpadce nepostačuje k úhradě nákladů konkursu.

Takováto jednání naplňují skutkovou podstatu trestného činu zkraslování údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125 tr. zák. Není vyloučen souběh s trestným činem poškozování věřitele podle § 256 odst. 1 písm. a) nebo c) tr. zák.

Zaparkovaný majetek

Úpadce ještě jako dlužník převede svůj majetek smlouvou na jinou fyzickou či právnickou osobu. Právní úkon, kterým byl majetek převeden na jinou osobu (zaparkován), aby ho nebylo možno ve prospěch věřitelů postihnout konkursem nebo výkonem rozhodnutí (exekucí), je absolutně neplatný pro nedostatek vážnosti projevu vůle. Majetek byl převeden jen „na oko“.

Parkování majetku naplňuje skutkovou podstatu trestného činu poškozování věřitele podle § 256 tr. zák., protože jde o zdánlivé zmenšování majetku úpadce ve smyslu § 256 odst. 1 písm. c) tr. zák. Není vyloučen souběh s trestným činem zkraslování údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125 tr. zák.

Plnění na základě fiktivních závazků

Úpadci se zbavují majetku také tím způsobem, že plní jiným osobám fiktivní nebo účelově vytvořené závazky. Plnění fiktivního závazku je plněním bez právního důvodu, a proto nabyvatel je povinen vydat do konkursní podstaty vše, co plněním fiktivního závazku dostal. Příkladem fiktivních a účelových závazků je např. poskytnutí plateb za neprovedené dílo nebo neposkytnuté služby, dále poskytnutí slev úpadcem za neexistující vady či vrácení fiktivních půjček.

V tomto případě je naplněna skutková podstata trestného činu poškozování věřitele podle § 256 odst. 1 písm. b) tr. zák., protože se jedná o předstírání neexistujícího závazku. Též není vyloučen souběh s trestným činem zneužití informací v obchodním styku podle § 128 odst. 2.

Oddělení majetku od závazků, obejití zákonných ustanovení o prodeji podniku

Smlouvou o prodeji podniku přechází na osobu, která podnik kupuje, všechna práva a i všechny závazky podle § 477 odst. 1 obchodního zákona. Toto ustanovení dlužníci obcházejí tím, že svůj majetek převedou na jiný subjekt a dlužníkovi, později úpadci, zůstávají pouze dluhy. Převod majetku na jiné osoby proběhne neformálním způsobem nebo na základě smlouvy o postoupení pohledávek. Někdy bývá přesun majetku maskován skutečnou smlouvou o prodeji podniku, kdy dlužník opravdu prodá svůj podnik, který je však tvořen již jenom závazky a obtížně prodejným majetkem.

Osoby, které takto jednají naplňují skutkovou podstatu trestných činů zneužití informací v obchodním styku podle § 128 odst. 2, 4 tr. zák. a také trestného činu poškozování věřitele § 256 odst. 1 písm. a), odst. 3, 4 tr. zák.

Zaměstnání úpadce fyzické osoby za nepřiměřeně nízkou mzdu

Úpadci fyzické osoby se po prohlášení konkursu nechávají zaměstnat za mimořádně nízkou mzdu. Protože mzda je nízká, není tu žádná částka, kterou by bylo možno postihnout v takovém rozsahu jako mzdu při výkonu rozhodnutí, a tak dochází ke zkracování konkursní podstaty.

Takovým jednáním může úpadce naplňovat skutkovou podstatu trestného činu poškozování věřitele podle § 256 odst. 1 písm. a) tr. zák., protože zatajuje svůj majetek nebo předstírá, že bere nízkou mzdu.

Držení movitých věcí ke škodě konkursních věřitelů

Jiná osoba než úpadce drží movitou věc nebo užívá nemovitost a přitom odmítá správci umožnit věc prohlédnout, zpeněžit nebo přesně identifikovat za účelem sepsání do soupisu podstaty. Na výzvu správce tato osoba odmítá věc vydat nebo nemovitost vyklidit.

Taková osoba porušuje ustanovení § 126 tr. zák., protože maří nebo hrubě ztěžuje výkon funkce správce konkursní podstaty, a tím ohrožuje úplné a správné zjištění majetku patřícího do konkursní podstaty nebo zpeněžení tohoto majetku.

Fiktivní platby za majetek koupený od úpadce

Úpadce vystaví pokladní příjmový doklad, jímž potvrdí, že přijal platbu za prodej majetku. Podle data vystavení pokladního příjmového dokladu je platba uhrazena v době, kdy úpadce má dluhy vůči věřitelům. Osoby, které měly od úpadce majetek zakoupit nemají výdaje na pořízení majetku zaúčtovány ve svém účetnictví nebo odmítají o takovém zaúčtování předložit důkaz, popř. údaje v účetnictví kupujících nesouhlasí s údaji na dokladu vystaveném úpadcem.

Vystavení pokladního příjmového dokladu, jež osvědčuje platbu, která ve skutečnosti neproběhla, naplňuje skutkovou podstatu trestného činu zkraslování údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125 tr. zák. Prodej majetku úpadce bez reálného zaplacení kupní ceny jiné osobě naplňuje skutkovou podstatu trestného činu porušování povinností při správě cizího majetku podle § 255 tr. zák. statutárním orgánem nebo jinou osobou, které bylo svěřeno spravování majetku úpadce.

Přehled o páčání trestné činnosti v předchozích odstavcích popisované a charakteru trestů za ně ukládaných je znázorněn v tabulce č. 41

Tabulka č. 41

Přehled trestných činů spáchaných manipulacemi s majetkem

§ 125 zkraslování údajů o stavu hospodaření a jmění	Rok	2001	2002
	odsouzených	32	62
	nepodmíněný trest o. s.	1	0
	podmíněný trest o. s.	23	50
	trest zákazu činnosti	0	2
	peněžitý trest	5	4
	obecně prospěšné práce	3	3

§ 255 porušování povinnosti při správě cizího majetku	Rok	2001	2002
	odsouzených	36	43
	nepodmíněný trest o. s.	1	1
	podmíněný trest o. s.	31	38
	trest zákazu činnosti	0	0
	peněžitý trest	0	2
	obecně prospěšné práce	1	1

§ 256 poškození věřitele	Rok	2001	2002
	odsouzených	39	60
	nepodmíněný trest o. s.	4	2
	podmíněný trest o. s.	33	53
	trest zákazu činnosti	0	0
	peněžitý trest	0	2
	obecně prospěšné práce	1	1

Pramen: Statistická ročenka MSp ČR 2003

Podle statistických údajů jsou za výše uvedené trestné činy ukládány především tresty podmíněné společně s ostatními druhy trestů nespojených s odnětím svobody. Tresty jako zákaz činnosti, peněžitý trest, obecně prospěšné práce, jsou ukládány v menší míře.

Podrobnější statistické údaje ohledně trestného činu podle § 126 (porušení povinnosti v řízení o konkursu), podle § 128 (zneužití informací v obchodním styku) a podle § 256a (zvyhodňování věřitele) nejsou ve Statistických ročenkách kriminality uvedeny. Údaj o počtu odsouzených k těmto trestným činům je k dispozici v tabulce č. 42

Tabulka č. 42

Počty odsouzených za trestné činy § 126, § 128 a § 256a

	2001	2002
§ 126	37	58
§ 128	2	4
§ 256a	10	16

Pramen: Statistická ročenka MSp ČR 2003

IX. 5.2. Daňové a konkursní řízení

Podle zákona č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků ve znění pozdějších předpisů, se prohlášením konkursu daňové řízení nepřerušuje.

Při prohlášení konkursu je daňový subjekt povinen podat nejpozději do 30 dnů ode dne účinnosti prohlášení konkursu přiznání za uplynulou část zdaňovacího období.

Při zrušení konkursu je daňový subjekt povinen podat do konce následujícího měsíce ode dne zrušení konkursu přiznání za období trvání konkursu.

Podle § 33 zákona o správě daní a poplatků mají daňové subjekty registrační povinnost u správce daně.

Daňové přiznání se v průběhu konkursu nepodává, pokud k tomu správce daně nedá výzvu. Daňovou exekuci, která by postihovala majetek konkursní podstaty však provést nelze.

IX. 5.3. Poznatky z prostudovaných spisů

V souvislosti s problematikou předchozích kapitol byl podroben analýze užší výběr 46 trestních spisů. Jednalo se o trestné činy zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 trestního zákona (6 případů), neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti podle § 147 (8 případů), poškození věřitele podle § 256 (11 případů), porušení povinnosti v řízení o konkursu podle § 126 (8 případů), zkrácení údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125 (6 případů), porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255 (5 případů), zneužívání informací v obchodním styku podle § 128 (2 případy).

Tresty odnětí svobody podmíněně odložené byly uloženy za trestné činy zkrácení údajů o stavu hospodaření a jmění podle § 125 ve 4 případech, porušení povinnosti v řízení o konkursu podle § 126 v 6 případech, zneužívání informací v obchodním styku podle § 128 v 1 případě, neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení, na zdravotní pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti podle § 147 v 5 případech, zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 v 1 případě, porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255 v 5 případech, poškození věřitele podle § 256 v 9 případech.

Nepodmíněné tresty odnětí svobody byly uloženy u trestných činů:

Podle § 126 - v 1 případě
§ 128 - v 1 případě
§ 148 - ve 3 případech
§ 256 - ve 2 případech

Vedle uvedených trestů byl čtyřikrát uložen *trest peněžitý* za trestné činy podle § 125, § 128, § 147. *Trest zákazu činnosti* byl uložen v 10 případech za trestné činy podle § 147, § 148, § 255, § 256. *Trest obecně prospěšných prací* byl uložen jen ve 2 případech u trestných činů podle § 126 a § 128 trestního zákona.

V 5 případech byl vynesen *zprošťující rozsudek* a to u trestných činů podle § 125, § 147, § 148 trestního zákona.

Analýza 46 trestních spisů týkajících se výše uvedených trestných činů ukázala, že při ukládání trestů za spáchání trestných činů z ekonomické oblasti v těchto případech byly ukládány především tresty podmíněné s uložením zkušební doby nespojené s odnětím svobody. Dále bylo zjištěno, že v praxi jsou v menší míře využívány ostatní tresty, jimiž jsou ukládání obecně prospěšných prací, trest peněžitý, zákaz činnosti a propadnutí majetku.

Pokud jde o délku trvání trestního řízení, největší délka byla zaznamenána u trestných činů porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 255 (34 měsíců), poškozování věřitele podle § 256 (29 měsíců), zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby podle § 148 (28 měsíců) a porušení povinnosti v řízení o konkursu podle § 126 (22 měsíců). Jednalo se však spíše o jakési vybočení. V dalších prověřených případech byla délka řízení kratší i když kolísající. Na délku trvání trestního řízení má vliv mnoho skutečností. Ve větší míře ovlivnila délku trestního řízení již sama odborná složitost a mnohdy komplikovanost projednávané věci, která vyžaduje více času a vyšší odborné nároky na přípravu a samotné projednávání případu a také dokazování, které je v takovýchto případech mnohem obtížnější. Ve sporech vznikají složité důkazní situace. Někdy jsou jako důkaz překládány i nepravdivé a zfalšované listiny, u kterých je třeba hodnotit nejen jejich pravost, ale též pravdivost obsahu. Velkým problémem je neobstarání důkazů nebo jejich nekvalitní získání již z přípravného řízení. Nekvalitně získané důkazy pak nelze užít. Například u trestných činů podle § 255 (porušování povinnosti při správě cizího majetku), § 256 (poškozování věřitele), § 256a (zvýhodňování věřitele) je velmi obtížné prokazovat úmyslné zavinění a dále pak také u trestných činů podle § 147 (neodvedení daně) a § 148 (zkrácení daně), pro které je typická jejich složitost a velký rozsah materiálů a je rovněž obtížné prokázování úmyslu. Jednotlivé důkazy je třeba hodnotit ve vzájemných souvislostech a přihlížet ke všem skutečnostem, které v průběhu řízení vyjdou najevo.

IX. 6. Konkursní právo v Evropské unii (EU)

Vlastní hmotněprávní a procesněprávní úprava konkursního řízení je v právu EU ponechána vnitrostátním úpravám jednotlivých států, které jsou značně odlišné. Ve vztahu ke konkursnímu řízení existuje celá řada právních předpisů, které se na něj aplikují. Bylo by téměř nemožné unifikovat celé konkursní řízení v rámci EU, a to vzhledem ke značné variabilitě vnitřních právních předpisů jednotlivých států. Řešení úpadků podniků, které mají stále větší mezinárodní dopady, není však možné řešit jen na národní úrovni. Otázkami, které vznikají v konkursním řízení s mezinárodním prvkem a mají vztah k cizím právním řádům se zabývá mezinárodní konkursní právo. Jde o právní normy, které upravují řešení pouze některých vybraných otázek, ale hlavně odkazují na právní řád konkrétního státu v souladu s nímž se v dané věci postupuje. Kladným by se mohlo stát řešení sjednotit právní úpravy mezinárodního konkursu všech zemí EU prostřednictvím mezinárodní smlouvy založené na principu univerzality, což by znamenalo, že právní řád státu by uznal účinky prohlášení konkursu prohlášeného orgány jiného státu na svém území. V současné době existují dvě mezinárodní smlouvy, žádná z nich však dosud nenabyla účinnosti. Jedná se o „Evropskou úmluvu o některých mezinárodních aspektech konkursu“, uzavřenou mezi státy Rady Evropy v

r. 1990 v Istanbulu a „Úmluvu o konkursním řízení“, kterou v r. 1995 parafovali zástupci 15 členských států Evropské Unie.

Sjednocení právní úpravy v této oblasti by v budoucnu mohlo znamenat zvýšení ochrany zájmů věřitelů tuzemských i zahraničních.

IX. 7. Daňové orgány v boji proti daňovým podvodům

S cílem čelit daňovým podvodům daňové orgány jednotlivých států navzájem spolupracují a vyměňují si informace. Mezinárodní spolupráce obecně vychází z principů stanovených Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj - OECD.

Mezinárodní výměna informací je dále realizována v souladu se zákonem č. 253/2000 Sb., o mezinárodní pomoci při správě daní a o změně zákona č. 531/1990 Sb., o územních finančních orgánech, ve znění pozdějších předpisů. Nejvíce využívanými typy spolupráce jsou výměna informací na dožádání a výměna informací z vlastního podnětu, s nimiž jsou obvykle spojena šetření daňových orgánů.

České daňové orgány spolupracují např. s daňovou správou Velké Británie, Francie a v r. 2002 se činnost též soustředila na další spolupráci s mezinárodní daňovou organizací „Evropská organizace daňové správy (IOTA), ve které je ČR, jako jeden z jejích zakladatelů, řádným členem již od r. 1997 a nadále pokračuje spolupráce mezi českou a slovenskou daňovou správou.

Daňová správa bude v mezinárodní spolupráci pokračovat i v dalších letech, protože výměna informací a zkušeností mezi jednotlivými daňovými správami je neocenitelným nástrojem při zlepšování činnosti daňových správ a v boji proti daňovým podvodům.

X. ZÁVĚRY

Poznatky, které byly tímto výzkumem shromážděny, lze poměrně snadno a stručně shrnout. Pracovní vymezení ekonomické kriminality, které bylo provedeno pro účely tohoto výzkumu, se osvědčilo jako nosné a lze ho považovat za příspěvek k další diskusi o definování této kategorie kriminality. Potvrdilo se rovněž, že finanční kriminalitu lze považovat z hlediska jejich charakteristických rysů i z hlediska objektů, které poškozuje, za specifickou podskupinu ekonomické kriminality. Terminologicky ovšem, i přes provedené pojmové rozlišení mezi ekonomickou kriminalitou jako souhrnným pojmem a hospodářskou, resp. finanční kriminalitou jako jejími dvěma podskupinami, což bylo přijato pro účely tohoto výzkumu, lze předpokládat nadále používání tradičního pojmu hospodářská kriminalita souběžně s termínem „ekonomická kriminalita“ jako souhrnného označení, a to i s ohledem na to, že z hlediska jazykového jsou termíny „ekonomická“ a „hospodářská“ totožné.

Není nutné znovu zdůrazňovat nebezpečnost důsledků kriminálních aktivit v oblasti ekonomiky, nápadnou podobu jejich technologických postupů s běžnými ekonomickými činnostmi a díky této podobnosti složitost jejich dokumentování a úspěšného trestního stíhání. Více než u jiných druhů kriminality je pro ekonomickou kriminalitu také charakteristické velmi nesnadné určení hranice mezi neetickým chováním, chováním, které využívá všech možností na samé hraně platné legislativy a chováním, které již překračuje hranice trestního práva.

Ekonomická kriminalita má mimořádný sociální a ekonomický dopad na vnitřní stabilitu státu. Kromě jiných aspektů se dotýká základních příjmových složek státu (daní, cel, poplatků), jejichž ohrožení zpochybňuje dlouhodobé a kvalitní fungování státního mechanismu. Značná část jejich projevů je složitým občanskoprávním, ekonomickým a trestněprávním problémem, jehož řešení vyžaduje speciální odbornost a stále inovování znalostí jak u pracovníků legislativních orgánů, tak i u pracovníků příslušných orgánů státní správy a orgánů činných v trestním řízení.

Mezi nejvýznamnější počiny polistopadového vývoje v oblasti práva nepochybně patří odstranění rozlišování jednotlivých typů vlastnictví, čímž ztratila opodstatnění zvláštní trestněprávní ochrana preferující společenské vlastnictví, na druhé straně se však nestanovily dostatečné regulativy a případně sankce pro přechod tohoto vlastnictví do soukromých rukou a pro zásadní změnu z plánovaného na tržní hospodářství.

Náhle získaná možnost svobody podnikání bez náležitého vymezení hranic (mezi hospodářské soutěže, reálná a někdy i dostatečně neuvážená podpora některých "podnikavých" jednotlivců na počátku devadesátých let, to všechno vytvořilo podmínky k páchání nezákonných finančních machinací i různých nových forem hospodářské trestné činnosti (tzv. tunelování, majetkové a daňové podvody).

Platný trestní zákon č. 140/1961 Sb. byl v období po listopadu 1989 mnohokrát novelizován. Přestože došlo k zásadním změnám v obecné i zvláštní části trestního zákona, novelizace často jen reagovaly především na aktuální potřeby vyvolané dynamikou kriminality a hlubší zásahy do koncepčního pojetí trestního práva byly provedeny jen okrajově. Po dosavadní tendenci častých a opakovaných novelizací je třeba uvítat skutečnost, že návrh kodifikace trestního práva hmotného postoupil do závěrečného stadia.

V současném trestním kodexu jsou obsaženy jednotlivé skutkové podstaty postihující trestnou činnost v ekonomice, z nichž mnohé byly zakotveny nebo nově formulovány až po roce 1989. Stále však dle našeho názoru není dostatečná účinnost těchto ustanovení trestního zákona a orgány činné v trestním řízení nejsou schopny ekonomickou kriminalitu rychle a v celé šíři postihovat. Podstatná je také evidentní návaznost celé řady skutkových podstat souvisejících s podnikáním na netrestní právní normy upravující ekonomickou sféru a ekonomické chování. Zejména kvalita a přehlednost těchto netrestních norem jsou předmětem kritiky pracovníků orgánů činných v trestním řízení, jak vysvitlo z provedeného výzkumu.

Zároveň nutno mít na zřeteli, že trestní právo nedisponuje takovými prostředky, aby mohlo odstranit nebo výrazněji snížit faktory, které ekonomickou kriminalitu vyvolávají. V ekonomice má pouze subsidiární povahu. Rozsah trestního postihu je omezen zásadou podpůrné role trestní represe. Znamená to, že trestní represe se uplatňuje jen jako krajní prostředek, kde jiné prostředky, především hospodářské povahy, nestačí.

Fungující tržní ekonomiky mívají dostatek samočinných očištných regulátorů, které u nás absentují: z toho také plyne snaha „řídít“ ekonomiku právem a snaha podchytit pokud možno exaktně trestnou činnost na tomto poli. Tato snaha je však značně kontraproduktivní a neustálé poukazování na nedostatečnou legislativu tento názor potvrzuje. Naopak lze vyslovit názor, že čím detailněji bude libovolná trestná činnost popsána, tím snáze se naleznou skuliny, jak znění zákona obejít.

Rozhodující vliv v této oblasti musí sehrát jiné než trestněprávní nástroje. Je to zejména kvalitní mimotrestní rámec podnikání a hospodářské soutěže. Ten by měl zahrnovat odpovídající úpravu právních vztahů spojených s podnikáním a s ekonomickou činností vůbec včetně pravidel umožňujících co nejrychlejší vynutitelnost porušeného práva. Svou významnou roli hrají i takové faktory jako dostatečné kontrolní mechanismy a kvalitní státní aparát. Existence účinných netrestních sankcí za porušování netrestních právních norem a důraz na jejich uplatňování by proto měly hrát jednu z klíčových rolí při prevenci ekonomické kriminality.

Je nepochybné, že zbytnělá a k tomu ještě nepřiliš srozumitelně formulovaná právní úprava ekonomického prostředí není v žádném případě preventivním prvkem výskytu kriminálních aktivit v oblasti ekonomiky a není ani jasným vodítkem pro práci orgánů činných v trestním řízení při jejich stíhání.

Je ovšem stejně nepochybné, že velkou váhu, především pro trestněprávní kvalifikaci a pro samotný postih trestného jednání, má kvalita trestněprávní úpravy. I tady jsou prvky, které mohou být účelněji zpracovány, přičemž není pravděpodobně příliš důležité, jaké místo mají nebo budou mít v systematickém řazení trestního zákona. Svůj příspěvek by zde mohla nepochybně přinést i trestněprávní teorie.

Ani kvalitní právní úprava trestní i mimotrestní sama o sobě však nezaručuje účinnost a úspěšnost boje s kriminalitou. Přetrvávajícím problémem je nedostatečné personální a materiální zajištění trestního stíhání hospodářské kriminality a nedostatek specializace všech orgánů činných v trestním řízení. Správný výklad a aplikace trestněprávní úpravy vyžadují kvalifikovaný přístup ze strany dostatečně specializovaných orgánů činných v trestním řízení i jiných státních orgánů.

Dalším potřebným činitelem úspěšného boje s těmito kriminálními aktivitami je potřebná odborná znalost ekonomického klimatu, ekonomických nástrojů, možností jejich funkčního užívání, základní znalost běžných ekonomických činností i základní znalost sankcionovaných mezí mezi ještě legálním a již trestným chováním. Proto je pravděpodobně vhodné nadále prohlubovat specializaci orgánů činných v trestním řízení, stimulovat potřebu jednotlivých jeho účastníků prohlubovat teoretické i praktické znalosti, což nepochybně přinese ovoce i v oblasti většího profesního sebevědomí a jedním ze žádoucích přínosů může být i tolik očekávané obohacení judikatury z hospodářské oblasti. Je velmi povzbuzující, že právě o takový směr dalšího vzdělávání mají jak státní zástupci, tak soudci eminentní zájem a konkrétní požadavky mají směrem k resortním formám vzdělávání i přesně zformulovány.

Při analýze dostupného materiálu bylo možné konstatovat některá obecnější zjištění, týkající se ekonomické trestné činnosti, zejména v tom smyslu, že se ukázalo, že existuje řada skutečností a jevů, které pachatelům ekonomické trestné činnosti jejich aktivity usnadňují, resp. zvyšují negativní dopady této formy kriminality.

Vysoká latence ekonomické kriminality, přiznaná i pracovníky orgánů činných v trestním řízení, je zřejmě doprovázena i určitým stupněm organizovanosti a mezinárodního přesahu, přestože platí, že ekonomická kriminalita je ve své většině páchána poměrně primitivním způsobem za použití jednoduchých schémat jednání. Platí ovšem také, že organizovanost není u ekonomické kriminality prokazována a stíhána; platí také, že i primitivním způsobem jsou páhány škody velkého rozsahu v řádu milionů Kč. Kromě subjektů, které jsou přímým cílem kriminálního útoku a jsou jím poškozeny, je pro ekonomickou kriminalitu typický široký okruh nepřímých poškozených (zaměstnanci, za které nebylo např. odvedeno pojistné, členové a investoři fondů, kteří ztratili své vklady či podíly, klienti poškozených bank atd.).

U většiny skutkových podstat postihujících ekonomickou kriminalitu roste v posledních letech počet stíhaných osob (typické je to např. u § 250b - úvěrový podvod), což svědčí přece jen o rostoucí účinnosti postihu této formy kriminality a také větší účinnosti práce orgánů činných v trestním řízení. Platí ovšem, že poměr počtu pachatelů odsouzených za ekonomickou kriminalitu v poměru k počtu osob, které jsou za tuto formu trestné činnosti stíhány, je nadále u ekonomické kriminality podstatně nižší než u kriminality majetkové, resp. v porovnání s poměrem počtu stíhaných a odsouzených osob vůbec. Např. v roce 2002 (i když porovnání v rámci jednoho roku je samozřejmě z mnoha důvodů nepřesné a pouze orientační) činil podíl odsouzených pachatelů k počtu osob stíhaných za ekonomickou trestnou činnost 40 %; u majetkové trestné činnosti to bylo 64 % a z celkového počtu stíhaných osob 70 %. To opět potvrzuje složitost a obtížnost trestního řízení u případů ekonomické kriminality. Do budoucna bude nepochybně zajímavé sledovat, zda se na účinnosti postihu ekonomické kriminality pozitivně projeví připravovaný zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a naopak, zda ekonomickou kriminalitu ovlivní předpokládané další nové formy kriminálního chování po vstupu do Evropské unie.

V řadě případů existují signály, že je nebo může být páchána trestná činnost (jsou patrné podezřelé aktivity, porušování norem, zjevně problematická finanční situace pachatele či firmy), ale okolí pachatele nebo pachatelů na tyto signály z různých důvodů nereaguje a umožňuje tak její pokračování nebo rozvinutí. Ekonomická trestná činnost

však bývá umožněna nejen lhostejností nebo tolerancí okolí, ale také důvěřivostí obětí nebo uplatněním působivé reklamy (sliby družstevní záložny o zhodnocení vkladů 17-30 % p.a. by samy o sobě měly být podezřelé; přesto přilákaly řadu klientů).

Zakládání institucí finančního trhu (družstevní spořitelny, investiční fondy, penzijní fondy apod.) bylo velmi snadné, nezkoumala se důvěryhodnost zakladatelů, kteří někdy pocházeli z velmi pochybného prostředí. Bylo relativně jednoduché „umrtvit“ statutární orgány, převést faktickou moc do rukou několika jedinců a prakticky vyloučit vnitřní kontrolu, přičemž vnější kontrola po delší období nebyla prováděna; obecně kontrolní činnost ve sféře ekonomiky byla evidentně velmi nedostatečná. Pachatelé využívali mezer v zákonech (např. družstevní spořitelny nemohly samy provádět určité činnosti, ale mohly zakládat dceřinné společnosti, které již tyto činnosti mohly provádět atd.). Značné problémy způsobila možnost majitelů společností s ručením omezeným bez velkých problémů zakládat nové společnosti, aniž by byly vyrovnány případné závazky společnosti předchozí. Obecně se potvrdilo, že porušování netrestních norem upravujících pravidla hospodářského života (zákon o účetnictví, o investičních společnostech, o cenných papírech atd.) je relativně časté a současně nedostatečně kontrolované a sankcionované.

Pokud jde o pachatele, potvrdilo se sice, že mezi pachateli ekonomické kriminality jsou lidé inteligentní, je mezi ni patrná tendence k vyššímu stupni vzdělání (některé formy jsou typické pro skupinu označovanou jako „bílé límečky“), ale současně také, že ekonomická kriminalita, alespoň pokud jde o české prostředí, zdaleka není jen doménou takových pachatelů. Podstatná část z nich nabyla své znalosti spíše než získáním formální ekonomické kvalifikace cestou vlastní podnikatelské praxe a současně se ukázalo, že velmi vysoké škody jsou schopni způsobit i pachatelé s nižším vzděláním. Zarážející je cca pětinnový podíl recidivistů mezi pachateli, svědčící o tom, že i osoby již trestané mají relativně snadný přístup do podnikatelské sféry. Spíše než vysoká kvalifikace a tvořivé schopnosti pachatelů se zdá pro české prostředí až do nedávné doby typická poměrná snadnost páchaní této trestné činnosti umocněná důvěřivostí a nezkoušeností obětí. O převažující určité „jednoduchosti“ pachatelů svědčí i to, že výtěžky z trestné činnosti byly určeny výrazně více pro vlastní potřebu než pro investování do rozšíření současných nebo vzniku nových legálních ekonomických aktivit.

Ukázalo se, že na pachatelích ekonomické trestné činnosti se může přizívat určité „podhoubí“ - poskytovatelé služeb (právních, ekonomických, finančních atd., zprostředkovatelé kontaktů, úvěrů apod.) za úhradu (provizi), která často probíhá bez dokladů; sami tito poskytovatelé služeb zůstávají obvykle právně nepostižitelní, přestože společenská nebezpečnost tohoto „okolí“ je značná. Pachatelé ovšem také často využívají tolerance a pomoci kolegů (kteří podepíší potvrzení, aniž ho kontrolují, svěří plnou moc, nechají nahlédnout do materiálů apod.), přičemž je to považováno za přípustné porušení normy v zájmu přátelské služby. Obecně se ukazuje, že v řadě organizací a institucí existuje zcela nedostatečná vnitřní kontrola vůči svým vlastním pracovníkům. Dokonce i u bank i dalších institucí finančního trhu se ukázalo, že v nich zřejmě často docházelo k porušování zákonných norem upravujících jejich činnost i interních předpisů a byla nedostatečná kontrola nad činností vedoucích pracovníků a členů statutárních orgánů a to jak ze strany těchto institucí samotných, tak ze strany

vnějších kontrolních a dozorčích orgánů. Zejména u bank se rovněž jeví jako typická snaha vyhnout se trestnímu stíhání vlastních zaměstnanců a řešit zjištěné případy v maximální míře interní cestou.

S tím do určité míry souvisí neopatrnost a nedůslednost firem při zaměstnávání osob, které již byly trestány nebo u nichž bylo zjištěno pochybení - vícekrát se v analyzovaných materiálech objevilo, že funkce, s nimž je spojeno nakládání s finančními prostředky, byly svěřeny osobám, které již byly trestány a to i za zpronevěru; přepážková pracovnice banky, u níž bylo zjištěno manko, byla ponechána ve funkci, kde měla přístup k účtům klientů atd.

Za jeden z faktorů, který umožňuje šíření kriminálních aktivit, lze považovat také situaci prvovýrobců na trhu, kteří se pod vlivem konkurence a omezené poptávky snaží uplatnit, resp. prodat své výrobky za každou cenu; v důsledku toho je svěřují obchodníkům (zprostředkovatelům), aniž by si ověřovali jejich spolehlivost a schopnost hradit závazky.

Z hlediska trestního řízení se při analýze stíhaných případů, jejich právní kvalifikace, projednávání před soudem a jeho výsledků, ukázala jako velmi významná úloha soudních znalců. Tito znalci především ve složitějších případech ekonomické kriminality de facto vystupují v roli těch, kteří rozhodují o tom, jak bude daný případ kvalifikován a zda vůbec ho lze posuzovat jako trestnou činnost. V určitém smyslu se orgány činné v trestním řízení tím stávají rukojmími znalců a jejich rozhodování se posouvá do formální roviny. Tento stav nepochybně souvisí s mírou kvalifikace pracovníků orgánů činných v trestním řízení, zejména justičních orgánů, v ekonomické oblasti, a práci a kvalitě znalců by měla být nepochybně věnována zvýšená pozornost (a to nejen z hlediska toho, že v několika analyzovaných případech stály proti sobě protichůdné znalecké posudky).

SUMMARY

The body of information which was collected as a result of this survey can be summarised easily and concisely. The working definition of economic crime which was devised for the purposes of the survey proved to be justifiable and this can be considered a contribution to further discussion on defining this category of crime. The survey also confirmed that financial crime can be considered to be a specific sub-category of economic crime from the point of view of its characteristic features and the subjects to which it causes harm. Regarding terminology, however, it can be assumed that the traditional concept of commercial crime will continue to be alluded to even when the term „economic crime“ is used to denote an overarching idea (bearing in mind that linguistically the words „economic“ and „commercial“ have the same meaning), even despite the academic distinction which has been made between economic crime as an overarching concept and its two sub-groups of commercial or financial crime, which has been employed for the purposes of this study.

It is not necessary to emphasise once again the danger posed by the effects of criminal activity in the economic sphere, where the conspicuous similarity of its technological methods with normal economic ones mean that documentation and successful prosecution become complex matters. Economic crime suffers more than other forms of crime from the fact that characteristically it is most difficult to define the borders between unethical behaviour, behaviour which takes advantage of all the opportunities available on the very edge of current legislation, and behaviour which steps beyond the borders set by criminal law.

Economic crime has far-reaching social and economic consequences on the internal stability of the state. Amongst other aspects, it encroaches on the fundamental revenue generating components of the state (taxes, custom duties, charges) to which any threat can affect the long-term smooth-running of state systems. To a large degree, it manifests itself as a complex civil law, commercial law and criminal law problem, the solution of which requires special expertise and constantly renewed know-how not only from those in legislative bodies, but also from personnel at relevant state administration and law-enforcement authorities.

One of the most significant developments in post-1989 legislation has certainly been the removal of differentiation between the specific types of ownership, which eliminated the underlying justification for special criminal law protection prioritising social ownership, without however establishing sufficient regulation and consequent sanctions to effect the transition from this type of ownership to private ownership, and for the fundamental change from a command economy to a free market one.

The sudden granting of freedoms to conduct business, without however appropriate delineation of the borders of commercial competition, and with actual and sometimes even ill-considered support for certain „enterprising“ individuals in the early 1990s, created an environment ripe for the pursuit of unlawful financial machinations, as well as for the development of various new forms of criminal economic activity, such as „funnelling“ (or assets-stripping) and ownership and tax fraud.

The current Criminal Code, Act No. 140/1961 Coll., was amended many times during the period following 1989. Despite the fact that fundamental changes were made to the general and special sections of the Criminal Code, these amendments often only reacted to current needs brought about by changes in crime itself. Deeper incisions into the conceptual framework of criminal law were made only in a very peripheral way. After seeing a tendency for partial and repeated legislative amendments which has been customary until now, we should welcome the fact that a draft codification of criminal substantive law has reached the final stage of development.

The current Criminal Code contains individual offence definitions covering criminal activity in the economic sphere, many of which were devised or reformulated only after 1989. In our opinion, however, these provisions of the Criminal Code are still not sufficiently effective: law-enforcement bodies are not able to combat economic crime quickly enough, or to the full scope of its operation. Also crucial is the fact that a large number of commerce-related offence definitions clearly interlink with legal norms outside criminal law which regulate the economic sphere and economic behaviour. It is above all the quality and clarity of these norms outside criminal law which have become the target of criticism by personnel from law-enforcement bodies, as was evident from the completed survey.

At the same time, it is necessary to bear in mind that criminal law does not have the means available to it to eliminate or even significantly reduce those factors which bring economic crime into being. It plays only a subsidiary role in economics. The scope of criminal prosecution is limited by the principle that it should occupy only a supporting role in criminal repression. This means that criminal repression is used only as an extreme measure when other means, which are primarily of a commercial nature, are insufficient.

A properly functioning market economy always has a sufficient number of autonomous cleansing regulators, which is lacking in the Czech Republic: this also leads to an attempt to „direct“ the economy using legislation and thus to define criminal acts, as precisely as possible, in these terms. This attempt is, however, to a great extent counterproductive, which is an opinion supported by the constant attention brought to insufficient legislation. On the contrary, it could be said that as the detail used to describe an offence increases, so does the ease with which it is possible to find loopholes that circumvent the wording of the law.

Instruments other than criminal law must play the decisive role in this area. Above all, this means a well-built framework outside criminal law for enterprise and economic competition. This should be made to enable appropriate regulation of the legal relations inherent in both business and economic activity as a whole, including rules which provide for the fastest possible enforcement of violated law. Factors such as adequate control mechanisms and a well-functioning state apparatus also play a significant part. The existence of effective non-criminal law penalties for violations of legal norms outside criminal law should therefore, when brought to bear rigorously, provide a key role in preventing economic crime.

It is without doubt that the excessive and not wholly comprehensible formulation of legislation in the economic sphere is not in any way a preventive tool against the

incidence of criminal activity in the economic sphere, nor a clear benchmark for the work of law-enforcement bodies engaged in prosecuting such acts.

It is also without doubt, however, that well-devised criminal law can play a significant part, above all in criminal law qualification, as well as for the actual prosecution of criminal acts. Even here there are elements which could be developed further in order to be more effective, and for which the place they hold or will hold in the systematic ordering of the Criminal Code would most probably not be of great importance. In addition, criminal law theory could certainly make a contribution here.

Well-devised legislation, however, albeit criminal or non-criminal, does not itself guarantee the effectiveness and success of the fight against crime. Insufficient resources, both human and material, are a continuing problem in criminal prosecutions for commercial crime, as well as insufficient specialisation by all law-enforcement bodies. The correct interpretation and application of criminal law regulations requires an expert approach by sufficiently specialised law-enforcement bodies and other state authorities.

Another factor vital to success in combating this kind of crime is to have the required level of expert knowledge of the economic climate and of economic tools, while being aware of the possibilities for their effective use. Also necessary is a basic knowledge of customary economic activities and of sanctioned gaps between conduct which is still legal and conduct which is already criminal. For this reason, it is probably appropriate to continue to deepen the specialisations of law-enforcement bodies, encouraging their individual members to extend both theoretical and practical know-how. This would certainly bring forth fruit as regards increasing their professional self-confidence and another desirable benefit could also be a long-awaited improvement to the judiciary dealing with the field of commerce. It is very encouraging that both public prosecutors and judges have great interest in education precisely of this kind, and that their specific requirements look towards sector-based forms of education which have even been precisely formulated.

Analysis of the body of information available makes it possible to outline certain more general discoveries relating to economic crime, and in particular the study shows that a number of factors and phenomena ease the way for offenders in the economic sphere, or at least increase the negative effects of this kind of crime.

High levels of latency in economic crime, which is a fact confirmed by personnel from law-enforcement bodies, is apparently also linked to a certain degree of organisation and international scale, even though it remains true that the majority of economic crime is committed in a relatively primitive way using simple patterns of behaviour. It is however true that the organised nature of economic crime is not proved or prosecuted; it is also true that even these primitive methods can cause losses on a large scale, reaching millions of Czech crowns. Apart from those victims which are the direct targets of a criminal attack, and who suffer a resulting loss, economic crime typically afflicts a wider circle of indirect victims (for instance, employees whose insurance contributions were not paid, the members of and investors in managed funds who lost their deposits or shares, the clients of affected banks, etc).

Most of the categories of offences which cover economic crime have shown an increase in the numbers of persons prosecuted during recent years (prosecutions under Art. 250b provide a typical example, which is loan fraud), which can only demonstrate the

growing effectiveness of prosecuting this form of crime, as well as the greater effectiveness of the work of law-enforcement bodies. It is also true, however, that when the number of offenders actually sentenced for economic crimes is compared with the numbers of persons prosecuted in this area, the ratio continues to be substantially lower for economic crime than it does, for example, for crimes against property, where a similar comparison is made of numbers of prosecutions and resulting sentences. For example in 2002 (even though comparison using only one year is for many reasons imprecise and given here only as a guide), the proportion of sentenced offenders to the number of prosecutions for economic crimes was 40 %; for crimes against property, this was 64 % and for the total number of persons prosecuted this was 70 %. This once again confirms the complexity and difficulty of criminal trial procedure for cases of economic crime. It will definitely be interesting in the future to see whether the prepared Act on the Criminal Responsibility of Legal Entities has a positive effect on prosecuting economic crime or whether, on the contrary, economic crime is influenced by new forms of criminal behaviour anticipated following accession to the European Union.

In a number of cases, there were clear signs that a criminal act was being committed or could be committed (demonstrably suspicious conduct, violations of norms, the clear financial difficulties of an offender or company) but, for a number of reasons, those around the offender or offenders did not respond to these signs, thus enabling offenders to continue or develop their activities further. Economic crime is usually however enabled not only by the indifference or tolerance of those around it, but also through the trusting nature of its victims or the use of effective advertising (the promises made by a co-operative savings fund that it would appreciate deposits by 17-30 % per annum should, in themselves, provoke suspicion; instead they lured in a large number of clients).

It was very easy to set up an institution on the financial markets (such as co-operative savings banks, investment funds, pension funds, etc) as the trustworthiness of their founders was never subject to scrutiny, despite the fact that sometimes they came from very dubious backgrounds. It was relatively easy to „paralyse“ statutory bodies, transfer actual power into the hands of just a few individuals and make internal control a practical impossibility, while at the same time external control was not made for an extended period; controlling activities were evidently greatly inadequate in the economic sphere in general. Offenders used gaps in legislation (for example, co-operative savings banks could not carry out certain activities, but they could set up subsidiary companies which were able to, etc). Many problems were caused by the fact that the owners of limited liability companies could, without much difficulty, set up new companies before they had settled unresolved commitments made by previous companies. In general, the study confirmed that violations of non-criminal law norms regulating commercial life (the Acts on Accounting, on Investment Companies, on Securities, etc) are relatively frequent and that at the same time these norms are not sufficiently controlled, nor provided with adequate sanctions.

Regarding offenders, although the study confirmed that among the ranks of economic criminals there are intelligent individuals, and that as a group they exhibit a marked tendency towards higher levels of education (certain forms are typical for "white-collar workers"), at the same time it also confirmed that economic crime, at least

in the Czech environment, is not at all the domain of solely these types of offender. A large proportion of them gained their knowledge primarily through their own entrepreneurial endeavours, as opposed to any formal economic qualifications, and it also became clear that even offenders with little education have been able to cause very considerable losses. It is dismaying that around 20 % of offenders are habitual re-offenders, which proves the fact that even persons with a criminal record have relatively easy access to the commercial sphere. More damaging than the high qualifications or creative abilities of offenders have been, until recently, the trusting nature and inexperience of victims. It is this which has enabled these crimes to be committed with comparative ease in the Czech environment. The underlying „primitive nature“ of offenders is demonstrated by the fact that the proceeds of these criminal acts were used significantly more for personal use than for investing in expanding existing businesses, or forming new legitimate ones.

It became evident that there can be an entire „sub-culture“ living off criminal offenders – providers of services (legal, economic, financial, etc, as well as intermediaries for contacts and loans) in exchange for a fee or commission, which often takes place without documents; usually these service providers themselves remain untouchable by law, despite the fact that the social threat posed by this „surrounding circle“ is considerable. Of course, offenders also often take advantage of the tolerance and aid of associates (who sign confirmations without checking them, or provide them with power of attorney, or let them view documents, etc), where this is considered to be an acceptable bending of the rules in the interests of favours for friends. In general, the study shows that a large number of organisations and institutions lack any sufficient form of internal control of their own employees. It is clear that even banks and other institutions on the financial markets apparently suffer from frequent violations both of the legal norms and of internal rules that regulate their operation, and that there has been insufficient control of the work of managers and members of statutory bodies both by the institutions themselves and by external control and supervisory bodies. It has become especially typical for banks to attempt to avoid criminal prosecution of its own employees and settle any cases brought to light as much as possible by internal means.

Connected with this to a large degree is the careless and unsystematic attitude adopted by companies when employing recruits who have a criminal record or upon whom doubt has been cast – several times in the study it was apparent that positions involving handling finances had been entrusted to persons with criminal records, and even to those with convictions for embezzlement; a teller at a bank, whose balance of dealings showed a shortfall, was allowed to continue in her post where she had access to clients' accounts, etc.

One factor which has encouraged the spread of criminal activity is the situation producers have found themselves in on the markets, where pressure from competitors and limited demand have lead them to sell or trade their products at any price; as a result, they put themselves in the hands of entrepreneurs or intermediaries without checking their reliability, or their ability to honour commitments.

In criminal trial procedure, the study showed that court experts play a vital role in cases undergoing prosecution regarding their analysis and legal qualification, as well as in bringing them before the court. In more complex cases of economic crime in

particular, these expert witnesses in fact take up the role of deciding how the case in question can be qualified and whether the act under scrutiny can be considered to be a criminal offence at all. To a certain degree, law-enforcement bodies have thus become the hostages of court experts and these experts' decision-making competence has shifted into the procedural sphere. This state of affairs undoubtedly relates to the level of qualifications of law-enforcement personnel, and in particular those in judicial bodies in the economic sphere, and greater attention should certainly be given to the work and calibre of experts (and not only due to the fact that in several cases which were analysed expert assessments were found to oppose each other completely).

XI. PRAMENY A LITERATURA

- Baloun, V.: Lichva: definiční vymezení, *Kriminalistika* 4/2002
- Bařinová, D., Hótová, R., Hučková, H.: *Konkurzní řízení v praxi*. Grada, Praha 2002
- Berka, J., Nedorost, L.: Pojistný podvod. In.: *Právní rádce* z 26.6.2002
- Berka, J., Větrovec, V.: Úvěrový podvod. In.: *Právní rádce* z 26.6.2002
- Daňová správa - Informace z www.mfcr.cz
- Dědič, J., Kopáč, L.: *Obchodní zákoník. Úvodní komentář ke IV. vydání obchodního zákoníku*. Prospektrum, Praha 1995
- Díblíková, S., Krejčová, S., Macháčková, R., Rozum, J.: *Přehled dokumentů Evropské Unie, Rady Evropy a Organizace spojených národů vztahujících se k problematice ekonomické kriminality*. Trestní právo a ekonomická kriminalita. IKSP, Praha 2001
- Dvořák V. a kol.: *Hospodářská kriminalita*. In.: *Operativně pátrací činnost kriminální policie*. PAČR, Praha 1995
- Economic Crime. Recommendation No. R(81) 12 on economic crime. Council of Europe, Strasbourg 1981
- Evropské společenství a OSN ke zpronevěře, korupci a úplatkářství. IKSP, Praha 2001
- Eysenck, H. J., Gudjonsson, G. H.: *The causes and cures of criminality*, New York 1989
- Informace o Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže. www.compet.cz
- Kadeřábková, D.: *Hospodářská kriminalita ve finanční oblasti*. IKSP, Praha 1996
- Kadeřábková, D.: *Hospodářská trestná činnost a její projevy*. IKSP, Praha 1999
- Kadeřábková, D.: *Výskyt hospodářských kriminálních aktivit a popis rozdílů v její indikaci vnějším okolím před a po roce 1990*. In.: *Pravděpodobný vývoj vybraných druhů kriminality*. IKSP, Praha 2001.
- Kadeřábková, D.: *Kvantitativní, strukturální a územní výskyt hospodářské trestné činnosti*. Interní materiál. IKSP, Praha 2001
- Kadeřábková, D.: *Hospodářská trestná činnost v roce 2001*, In: *Kriminalita v roce 2001*, IKSP, Praha 2002
- Kolektiv autorů: *Trestná činnost na českém kapitálovém trhu*. Institut MS pro další vzdělávání soudců a státních zástupců. Praha 1997
- Komentář k novele obchodního zákoníku, 2001. Sagit, Praha 2001
- Konrád, Z. a kol.: *Metodika vyšetřování jednotlivých druhů trestných činů*. PAČR, Praha 1995
- Kotoučová, J.: *Zákon o konkursu a vyrovnání*. C. H. Beck, Praha 2002
- Kontrola v číslech. Česká obchodní inspekce, 2003. www.coi.cz
- Koukal, P.: *Banka a trestní řízení*. Právní praxe 2/1996
- Kozel, R.: *Problémy konkursního řízení a jejich řešení*. Linde, Praha 2003
- Machala, K.: *Globalizace boje proti praní peněz*. Bankovníctví 2/2002

Mischel, W., Toward a cognitive social learning reconceptualization of personality, *Psychological Review*, 80(1973)

Müller J.: Komise pro cenné papíry. EMP 1,2/1999

Nečada, V.: Přehled vývoje trestněprávní úpravy hospodářské kriminality v České republice po listopadu 1989. Část 1-3. Trestní právo 1-3/2003

Němec, M.: Organizovaný zločin. Praha 1995

Nestandardní sestavy statistických údajů. Policie ČR

Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné I. Codex, Praha 1997

Novotný, O.: Trestní postih deliktů není dostatečný. Hlásí se policie 6/1998

Obchodní zákoník. Zákon č. 513/1991. Computer Press, Brno 2003

Obchodní zákoník se zpracovanou důvodovou zprávou. Eds. Černý, J., Vondrák, L. Petrov, Brno 1991

Pelikánová, I., Kobliha I.: Komentář k obchodnímu zákoníku. I. část § 1-55. Linde, Praha 1994

Pelikánová, I.: Komentář k obchodnímu zákoníku. II. část § 56-260. Linde, Praha 1995

Příb, J.: Máme v ČR kvalitní podnikatelské prostředí? Shrnutí hlavních poznatků z průzkumu. Hospodářská komora České republiky. Praha 2002. www.komora.cz

Raban, P.: K poslední velké novele obchodního zákoníku. Právník 6/2001

Raban, P.: České obchodní právo, stav a jeho perspektivy. Obchodní zákoník. 2. doplněné vydání. Eurounion, Praha 2002

Rozum, J.: Trestní právo a ekonomická kriminalita (vstupní studie k výzkumu ekonomické kriminality). IKSP, Praha 2001

Rozum, J., Nečada, V.: Vývoj trestněprávní úpravy hospodářské kriminality v České republice po listopadu 1989. České vězeňství 2/2002

Scheinost, M., Baloun, V.: Economy and Crime in the Society in Transition - the Czech Republic Case. In: van Duyne, P.C., von Lampe, K., Passas, N. (eds.), *Upperworld and Underworld in Cross-Border Crime*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen 2002

Scheinost, M., Baloun, V.: Financial crime in the Czech Republic: its features and international extension. In: van Duyne, P.C., von Lampe, K., Newell, J.L. (eds.), *Criminal finances and Organising crime in Europe*. Wolf Legal Publishers, Nijmegen 2003

Schneider, K., *Die psychopathischen Persönlichkeiten*, Wien 1940

Sokol, T.: Deset let Ústavy ČR, deset let práva v České republice. Ročenka HN 2003. Příloha Hospodářských novin, 7. ročník. Economia, Praha 2003

Statistické ročenky Ministerstva spravedlnosti ČR

Statistické ročenky Policie ČR

Šámal, V. a kol.: Trestní řád, Komentář. C.H.Beck, Praha 2002

Výroční zpráva 2002. Úřad pro ochranu hospodářské soutěže, Brno. www.compet.cz

Zákon č. 64/1986 Sb., o České obchodní inspekci

Zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání,

Zákon č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti

VÝZKUM EKONOMICKÉ KRIMINALITY

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatel KUFR
František Kurzweil
Naskové 3
Praha 5

Dáno do tisku: červenec 2004

Vydání: první

Náklad: 160 výtisků

ISBN 80-7338-031-5